Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

TROELS G. JØRGENSEN

MIT FORFATTERSKAB

KOMMENTAR
OG SUPPLEMENT

ARNE FROST-HANSENS FORLAG

TROELS G. JØRGENSEN

MIT FORFATTERSKAB

KOMMENTAR OG SUPPLEMENT

ARNE FROST-HANSENS FORLAG

KØBENHAVN MCMLXII

INDHOLD

I

Før min indtræden i domstolene 1899—1919 (5—21). Sammenfatning s. 21

II

I overret og landsret 1919—25 (23—33). Sammenfatning s. 33

III

I Højesteret 1925—44 (34—74)
A. 1925—29 (34—48). Sammenfatning s. 48
B. 1930—36 (49—60). Sammenfatning s. 60
C. 1937—44 (61—73). Sammenfatning s. 73

IV

Som privatmand 1944—62 (75—119)
A. Mod misforståelser og misgreb (75—87)
B. Almindeligt forfatterskab (87—119)
I 1944—53 (87—101). Sammenfatning s. 101
II 1954—62 (101—119). Sammenfatning s. 119
Portræt fra 1959 s. 96
Bøger s. 120

S. L. MØLLERS BOGTRYKKERI, KØBENHAVN

I

FØR MIN INDTRÆDEN I DOMSTOLENE 1899—1919

For en længelevende forfatter kan det hænde, at han, med lysten og evnen til at skrive i behold, selv synes, at han er nået til det, som kobbersmedemesteren i »Genboerne« for løjtnanten betegner som at have »skrevet alt, hvad De ved.« Det var i oktober 1961 62 år, siden jeg første gang havde fået en ting trykt, nemlig en lille opsats i Ugeskrift for Retsvæsen, og rækken af mine bøger og afhandlinger var efterhånden blevet lang. På det juridisk-historiske område måtte jeg sande ordet om at være udtømt for emner, og jeg kunde ikke opdage flere. Min i 1962 udsendte udarbejdelse om Erkendelseslæren på biologisk Grundlag, som jeg i lang tid havde samlet sammen til, kunde jeg ikke tænke mig yderligere at uddybe; den var færdig året før udgivelsen, altså i 1961. Kort efter at arbejdet dermed var afsluttet, meldte der sig så den tanke, at jeg i stedet for at spejde efter nye emner kunde gøre det, som jeg hidtil havde skrevet, til genstand for en kommentar. Det måtte kunne gøres på en måde, så det også fik interesse for andre end mig selv. De ændrede tidsforhold har tildels gjort emnerne historiske, der kan være ting, der trænger til at opfriskes i erindringen eller sammenstilles, opfattelsen af biograferede personligheder kan pånyt diskuteres, og forklaringer kan rundtom tilføjes. Måske man ved læsningen af og til vil føle sig som i et snevejr af tidsskriftsartikler, der opregnes, jeg har selv ved repetitionen af, hvad jeg har skrevet, kunnet have denne følelse. Det er ikke hensigten at imponere ved denne mængde. Men opmærksomheden bedes fæstet ved det historiske forhold, at de skiftende tider faktisk frembød disse mange emner, der hver for sig opfordrede til at skrive. De 62 år var rige på fornyelser og omskiftelser. Til det, der nu kendes som afsluttet og indarbejdet, vil der undertiden kunne fås oplysning om begyn-

delsen. Ved indskudte sammenfatninger søger jeg med mellemrum at få de væsentlige træk frem[1]).

Opgaven at skrive har to sider: den saglige og den personlige. Hvad den første angår, håber jeg, det vil erkendes, at Henning Matzens ægte juridiske valgsprog: Sagen, ikke Personen (i uheldig betydning) altid har været iagttaget. Den personlige side er, at nogen overhovedet giver sig til at være forfatter. Her må jeg nævne min far, historikeren A. D. Jørgensen, ikke fordi han nogensinde direkte havde tilskyndet mig til at skrive, og han oplevede ikke at se mit første litterære produkt. Men når jeg har været i besiddelse af en lignende trang som han til at fremlægge et oplysende stof og helst et nyt til påvirkning af opfattelsen, må jeg finde forklaringen i indtrykket af hans eksempel. Endnu som 23 årig boede jeg hjemme og modtog den påvirkning, der udgik fra ham. Jeg blev altså også kendt med, hvad litterær modstand betyder, da han oplevede sine brydninger med professor Johs. Steenstrup, eller kritiken af sine indlæg til gunst for bedømmelsen af Christian VIII og som »fru Heibergs ridder«, da han udgav hendes erindringer. Disse minder virkede som en appel til at stå fast, når offentligheden blev kontrær, og i det hele taget til som forfatter at overvinde den tilbageholdenhed, der ellers lå min natur nærmest.

Disse to sønderjyske skolekammerater, Henning Matzen og A. D. Jørgensen, juristen og historikeren, sender jeg mine tanker ved dette litterære tilbageblik. Jeg har modtaget noget af dem begge.

Artiklen i UfR 1899: Nogle Bemærkninger om Føringen af Lægdsmændenes Ruller, var fremgået af mine erfaringer på by- og herredsfogedkontoret i Skanderborg. Lægdsmændenes (sognefogedernes) rulleføring, der efter systemet skulde være lige så udførlig med hensyn til vedtegninger om de værnepligtiges militære tjeneste som lægdsforstanderens (politimesterens) og udskrivningskontorets, var erfaringsmæssig mangelfuld og krævede idelige rettelser. Artiklen foreslog at afhjælpe dette på den simple måde at opgive fordringen om disse vedtegninger for lægdsmændenes vedkommende, hvor de formentlig ikke vilde savnes. Jeg havde i efteråret 1898 skrevet den uden at drøfte tanken med andre, der måske med rette kunde have fremhævet betydningen af, at rullen gav bevis for lægdsmændenes forbindelse med den værnepligtige. Rø-

[1]) Af mine bøger er følgende citeret som ved udhævelsen angivet: *18 Ar* af Højesterets Historie (1947), I *Justitias* Tjeneste (1954), LR er Berlingske Tidendes Lov og Ret, UfR er Ugeskrift for Retsvæsen, TfR er Tidsskrift for Retsvidenskab, *TfStrafferet* er Nordisk Tidsskrift for Strafferet, RplU er Retsplejeudvalget.

ster fra praksis hørtes den gang ikke så ofte i ugeskriftet. Redaktøren, højesteretssagfører O. J. Levison, optog den dog året efter. Nogen virkning i praksis fik den ikke, noget andet er, at det nuværende system med kartotek og folkeregister har ophævet problemet. Selv i Skanderborg syntes den kun at være bemærket af min omgangsfælle, amtsfuldmægtig G. V. Neergaard, der sammen med den senere juridiske professor Oluf H. Krabbe omskrev titlen til De rullibus lægdsmandorum, og den syntes forsåvidt lige så godt at kunne være skrevet på dette fornøjelige kragemål. Mit forfatterskab til den blev for resten også undertrykt på den måde, at der i bindets register opførtes »Lund« som forfatternavn, et vidnesbyrd om, hvor indarbejdet historikeren Troels-Lunds navn var i den almindelige bevidsthed. Og denne fejl gik over i V. A. Sechers litteraturregister. Inde i teksten står mit navn dog rigtigt. Fra Skanderborgtiden var også et bidrag til medlemsbladet for Foreningen for Amts- og Retsbetjentfuldmægtige, som vi på den tid stiftede på et møde i Aarhus. Det drejede sig om inddrivelse af underholdsbidrag til uægte børn, men jeg husker ikke mit forslag. Det samme gælder et forslag om legitimation til pantebogen, som O. J. Levison ikke fandt påkrævet, så det fremkom ikke. Jeg gjorde i det hele kritiske iagttagelser overfor ting, der syntes at kunne udføres simplere, som f. eks. en omstændelig udbetaling hos lægdsforstanderen af indrejsepenge til indkaldte værnepligtige i stedet for at lade dem legitimere sig ved indkaldelsesordren, men jeg skrev dog ikke om alt.

En ting, jeg stadig havde kig på, var emnerne for universitetets årlige prisopgaver, hvis besvarelse æggede ydeevnen og lovede en fin anerkendelse blandt samtidige kandidater. Der havde været udsat to sådanne, som jeg et øjeblik tænkte på at gå i gang med. Den ene drejede sig om kontokuranter, den anden om ældre tids strafferet. Men den første forekom mig at kræve et kendskab til forretningslivet, som jeg ikke havde og ikke kunde erhverve mig, den anden at kræve arkiv- og biblioteksstudier, der var uoverkommelige fra provinsen. Det så anderledes ud, da jeg i sommeren 1900 kom til København som ansat i Kultusministeriets kirkekontor, og opgaven lød på at fremstille krigens statsretlige virkninger, og jeg gik straks i gang med en besvarelse. Krigstilstanden, statsretligt betragtet, vilde ganske vist være et nyt emne for mig, men i nær forbindelse med den almindelige historie, og der måtte i København være adgang til bøger og arkivalier. Generalløjtnant Zachariæ gav beredvilligt tilladelse til at undersøge anvendelsen af belejringstilstand i Fredericia i 1849, men arkivar Calmer forsikrede, at der ikke forelå noget skriftligt om oberst Lundings udøvelse af den

dermed forbundne kompetence, hvad vel også under de små forhold var sandsynligt, og derved blev det. Men i Rigsarkivet fandt jeg stof om erstatning for krigsskade. At skrive om var der foruden ændringerne i den militære organisation egentlig kun belejringstilstand og erstatning for krigsskade. Herpå satte jeg kræfterne ind, og det lykkedes mig at opnå medaillen. Ingen andre havde følt sig fristet af opgaven. For mange jurister har det spor, som den udsatte pris satte dem ind på, været af blivende betydning for dem, således for A. S. Ørsted spørgsmålet om Sammenhængen mellem Dydelærens og Retslærens Princip, der udviklede hans særlige idé om retslivets moralske underbygning, og for Carl Goos, hvis afhandling om ægtefællers stilling i formueretlig henseende gav ham lejlighed til at udvikle sit systematiske talent. Man kan også nævne H. Matzens opgave om panterettens historie, der bragte ham så dybt ind i det retshistoriske, og for A. F. Kriegers vedkommende, der skrev om den retslige prøvelse af øvrighedsbestemmelser, er forholdet iøjnefaldende. Pegasus blev overalt sporet ind på fremtidsvejen. Jeg havde omhyggelig skjult min syssel med opgaven, så at mine kolleger lod til at mene, at jeg tilbragte fritiden i Frederiksberg have, og for professorerne var jeg en overraskelse. Der kom til at gå en lige linie fra opgaven til mit næste universitetsarbejde. Opgaven havde tillige drejet min interesse i statsretlig og dermed historisk retning. Det var ikke som i den Kriegerske afhandling kompetencefordelingen mellem statens organer under normale forhold, som det for mig gjaldt om at udfinde, men derimod situationens krav, når staten er i fare, og borgerne må give afkald på deres sædvanlige retsstilling. Grundsætningen er da: Staten er det blivende, og disse af min far i sin tid fremdragne ord af Ove Høegh-Guldberg anvendte jeg som motto. Den tankegang, som opgaven gjorde anvendelse af, bragte senere oplevelser for landet mig til at genoptage. Jeg må derfor lykønske mig til, at opfordringen var blevet stillet mig, formentlig på initiativ af statsretslæreren, professor Matzen. Til at trykkes var besvarelsen ikke egnet, men ganske sporløs var den ikke. Brødrene G. og N. Cohn lånte den fra biblioteket som redaktører af Juridisk Tidsskrift, og Krigsministeriet ønskede at se den ved udarbejdelse af regler om belejringstilstand, se Justitia 100.

Da bedømmelsen forelå i marts 1902, var jeg volontør i Indenrigsministeriets kommunekontor (indfødsret og forsørgelsesvæsen), og de nærmeste år viedes en fortsættelse af det ved opgaven indledede arbejde. At prøve på at nå doktorgraden, når medaillen var erhvervet, var det samme som at sige B, når man har sagt sagt A, hvis man altså troede at kunne. Ved bortrejse måtte jeg dog tage

risikoen for at miste fodfæstet i kommunekontoret, og det gjorde jeg også, forsåvidt som en senere antaget volontør havde fået en i mellemtiden ledigbleven plads, da jeg i august 1903 vendte hjem fra udlandet efter fraværelse fra juni 1902. Jeg antoges dog pånyt som volontør og var det til april 1905, da en personaleudvidelse gav mig den attråede, men svagt aflønnede assistentstilling. Udenlandsrejsen var anset som den naturlige forudsætning for en doktorafhandling, og legatunderstøttelsens forudsætning var, at der præsteredes noget videnskabeligt. For mit hovedlegat, det Liebeske, var dog kun »udvikling og rekreation« opført som formålet. Denne side af sagen forsømte jeg ikke, men jeg havde fra begyndelsen den plan i hovedet at udvide erstatningsproblemet i min opgave til erstatningen for ekspropriation og måske også til erstatning ved nødret. Det førstnævnte emne var allerede på rejsen, der i 1904 suppleredes ved nogle ugers ophold i London, temmelig fuldstændig bearbejdet efter udenlandsk litteratur. Sidst i november 1903 begyndte jeg en nedskrivning, og i december 1904 indleverede jeg afhandlingen, der uden mellemkommende forhandling med fakultetet antoges til mundtligt forsvar 2. maj 1905. Dette kunde dog først blive 5. oktober.

I min fortegnelse over, hvad jeg har skrevet, finder jeg fra den mellemliggende tid to artikler, der ikke var møntet på et juridisk publikum, og hvis rette plads derfor var blevet i Teologisk Tidsskrift, ny række bd. 3—4. Min beskæftigelse i det kirkelige kontor havde været baggrunden for dem. Sognepræst J. J. Fjord i Søllested, søn af den landøkonomiske foregangsmand N. J. Fjord (se Poul Nedergaard: Dansk Præste- og Sognehistorie III 284), havde i tidsskriftet Tilskueren haft en længere afhandling, hvori han med megen iver og ikke uden behændighed forfægtede særdeles radikale anskuelser, navnlig at grundloven hjemlede lærefrihed for præster, og at folkekirken overhovedet ikke var i besiddelse af nogen lovordning. Skønt jeg nu var i kommunekontoret, følte jeg mig opfordret til en imødegåelse. Redaktøren, Valdemar Vedel, ønskede dog ikke at ofre den plads, og det var meget naturligt. En saglig kirkeretlig udvikling havde sikkert ikke megen interesse for tidsskriftets læserkreds, hvis nysgerrighed nok havde kunnet pirres ved Fjords opposition og kvikke paradokser. Den bragtes så til teologerne med titlen: Om folkekirkens forfatningsmæssige stilling, 9 sider, og fremlagde de gældende anskuelser. Mit juridiske defensorat for disse fik snart en værdigere repræsentant overfor Fjords fortsatte skriverier i professor Matzen, der i 1904—05 i bind 6 og 7 leverede en afhandling på 176 sider. Da Fjord havde bestridt reformationens gyldighed og virkelighed for at kunne konkludere i

præstelig frihed, stillede Matzen spørgsmålet: Hvad forstås ved den evangelisk-lutherske kirke? Mit andet bidrag lød: Om ordningen af præstevalg i protestantiske kirkeforfatninger. Det var hjemsendt fra den første station på min udenlandsrejse, Heidelberg, hvor jeg måske med en slags juridisk hjemve havde undersøgt dette emne med hjemlige forhold for øje. Efter at J. C. Christensen var tiltrådt som kirke- og undervisningsminister, havde han begyndt en omfattende kirkelig reformering, der drog menighederne frem overfor præsteembedet, og fremmed ordning kunde da have interesse.

Jeg kommer derefter til min disputats, der altså handlede om erstatning for ekspropriation. I titlen havde jeg ikke brugt dette almindeligt anvendte udtryk, men grundlovens udtryk afståelse, så at den lød: Erstatning for Ejendomsafståelse. Der var dermed peget på, at emnet var både statsretligt og formueretligt. Hvad bogen skulde handle om, havde jeg bevaret som en dyb hemmelighed, også således at jeg ikke havde drøftet indholdet med nogen. Den grundsætning at være alene om det har jeg i det hele fulgt med alt, hvad jeg har udsendt, ligesom det altid har været under navn eller let kendeligt mærke. Da professor Viggo Bentzon henimod slutningen af udarbejdelsen direkte spurgte mig om det, fik han dog oplysningen. Han erklærede det overrasket for et udmærket emne og spurgte, hvem der havde rådet mig dertil. Jeg måtte jo svare, at planen var original. De nærmere regler om disse erstatninger var ubearbejdet af forfatterne, og personlig var jeg til en begyndelse ganske blank i så henseende. Det var i mine øjne et afgjort fortrin ved emnet, at det ikke krævede fordybelse i et bibliotek af tidligere litteratur. Det viste sig dog, at der i udlandet var skrevet en del om det. Ved Erland Tybjergs disputats i 1904, som jeg til forberedelse på min egen overværede, var det et af professor H. Munch-Petersens angrebspunkter, at Tybjerg i sin afhandling om bevisbyrden havde bygget på gennemgang af et par tusind danske og fremmede domme, men ikke dyrket litteraturen om dette gangbare problem. Andre, fremhævede professoren, havde anset det for nødvendigt at dykke ned i litteraturen. »Ja,« svarede Tybjerg, »men de er aldrig kommet op igen.« Et afskrækkende eksempel havde jeg også haft for øje i min kollega i kirkekontoret, Frantz Dahl, der dog senere blev professor. Han havde efter sigende samlet et kolossalt materiale af litteratur om et strafferetligt spørgsmål, men syntes at have opbrugt alle sine kræfter dertil, så at bearbejdelsen ikke kunde komme i gang.. Lovbestemmelser om afståelse manglede det ikke på. Foruden mange speciallove var der grundlovsreglerne, der på forhånd havde interesseret mig stærkt. Grundloven blev i det hele en lov, jeg i særlig grad kom til at dyrke.

Det er forbundet med en ganske særegen følelse så mange år efter at gå til læsningen af et sådant ungdomsarbejde, hvis tekst man nok husker, men dog er kommen ligesom udenfor. Nye begejstrende vidder havde åbnet sig for mig under udarbejdelsen, der helt beslaglagde mine evner. Betragtet med nutidsøjne vil man ikke være i tvivl om at stå overfor en elev af Carl Goos' Almindelig Retslære med dens begrebsbestemte retsopfattelse og interessen for det systematiske. Sproget er holdt i en abstrakt tone. Den opponerende unge professor L. A. Grundtvig fandt formen meget tung. Han repræsenterede en yngre retning overfor den Goosiske, hvis ånd stadig hvilede over fakultetet, og som en doktorand naturlig lempede sig efter. At systematisere og i forbindelse dermed navngive må iøvrigt indenfor alle beskrivende videnskaber være uundværligt. Som et eksempel fra bogen nævner jeg forslaget s. 22 og 27 om at supplere den traditionelle sondring mellem formuerettighederne i tinglige og obligatoriske med gruppen erhvervsrettigheder med underklasserne simple og udelukkende. Det retsbeskyttede erhvervsformål realiseres i den første gruppe ved besiddelse af tingen, i den anden ved krav mod en person, i den tredje ved udsigten til frivillige handlinger af andre. Vinding Kruse har et sted i Ejendomsretten givet dette fuld tilslutning. Nærmere har jeg uddybet dette i Nogle systematiske Bemærkninger, Juristen 1939, med front mod Henry Ussing.

Af bogens juridiske resultater skal jeg først omtale det statsretlige. Spørgsmålet om domstolskontrol med grundlovsforskriften om fuldstændig erstatning kunde måske nok være holdt udenfor, så at behandlingen var blevet helt formueretlig. Men jeg fandt ikke at kunne lade dette interessante kapitel udgå, om jeg end derved kom til et modsat resultat end professor Matzens lære om, at en sådan kontrol kunde øves. Professorerne Deuntzer og Jul. Lassen havde sluttet sig dertil, og af tidligere forfattere var den ansete A. W. Scheel og auditør V. C. Ussing gået samme vej, medens statsretslæreren C. Holck og den tidligere professor og justitsminister J. Nellemann ikke vilde give domstolene kompetencen, Goos havde ikke taget standpunkt. Højesteret havde ikke haft lejlighed til at erklære sig, og grundlovsforhandlingerne af 1849 lod bevidst spørgsmålet være åbent. Den gældende grundlov, der var den gennemsete af 28. juli 1866, gav ingen særlige holdepunkter. Der var altså en tumleplads for de teoretiske jurister. Retshåndhævelsens idealister vilde ikke være i tvivl om, at de sagkyndige og uafhængige domstole, repræsenteret ved den ansete Højesteret, måtte afgive et grundlovsværn, der var påkrævet og betryggende såvel for borgerne som for Rigsdagen, men der var altså fremført modgrunde. Efter

en hel del kritiske bemærkninger til begge sider stiller bogen s. 78 problemet således op, om domstolenes kompetence giver en forøget garanti for grundlovens efterlevelse og en garanti, hvis værdi endnu er øjensynlig, når hensyn er taget til de dermed forbundne ulemper for retslivet. Allerede tidligere var der af andre peget på, at da der ikke var sørget for en prøvelse straks ved tilblivelsen af loven, kan en senere fremkommen underkendelse blive højst forstyrrende for retslivet. Bogen uddyber dette ved at spørge: er domstolenes stilling en sådan, at deres præsumtivt rigtigere anskuelse også har udsigt til at trænge igennem? Her berøres så først tilbagevirkningen på dommernes holdning af bevidstheden om de lige nævnte ulemper ved den sent trufne afgørelse. Hvis den bevirker ulyst til at indtage den korrekte stejle holdning overfor Rigsdagen, er retsmidlet blevet til en fiktion, og fiktioner er skadelige. Ganske det samme kommer igen, hvis der knytter sig en stærk politisk interesse til, at loven ikke underkendes. I hvert fald undgås ikke mistænkeliggørelse og dermed følgende forringelse af tilliden til domstolene, der så også kan vise sig ved at holde dem borte fra at prøve øvrighedsmyndighedens grænser. Underkendelsen virker jo iøvrigt kun til at nødvendiggøre at indhente det forsømte, og det går måske i orden ad den vej. Hertil kommer, at loven for at holde kontrollen ude undertiden vil kunne lade administrative organer træffe afgørelser på en urørlig måde; dette er dog tvivlsomt. Nellemann havde også hentydet til dommernes personlige afhængighed af Rigsdag og administration. Herpå lægger bogen ikke vægt. Der var måske tænkt på begivenheden i 1856, da de nationalliberale afskedigede 5 medlemmer af Højesteret uden ansøgning og sørgede for, at deres pensioner ikke berørtes af en lønstigning. Udsigten hertil havde ikke haft nogen indflydelse på dommernes stemmegivning. Derimod anstilles den overvejelse, at Rigsdagen kan tænkes ikke at ville anerkende den kompetence, domstolene har tilegnet sig. Den aktive statsmagts indehavere må være dem, der siger det sidste ord. På disse præmisser grunder bogen den konklusion, at fortolkningen om grundlovens efterlevelse må være hos lovgivningsmagten selv, idet det fremhæves, at udøvelsen af kompetencen kun bør tilegnes af domstolene, hvis de også er rede til ubetinget at udøve den.

Den unge doktorand kom altså til overfor et sikkert enigt juridisk fakultet af modsat mening at stå som talsmand for de forsigtige og gammelkloge betragtninger. Efterat Højesteret senere havde erklæret sig kompetent, har mine betragtningers reelle vægt ikke kunnet undgå opmærksomheden. Jeg havde dog selv s. 75 peget på, at manglen af et særligt grundlovgivende organ svækkede synspunktet af en tvist mellem grundlov og lov. Men ved indførelse af folke-

afstemning i 1915 blev den afhjulpen. Om dette formelle synspunkt havde nogen særdeles vægt er tvivlsomt.

Jeg uddybede senere behandlingen af emnet, efterat Højesteret ved sine domme af 11. december 1920 i de såkaldte lenssager på særlig iøjnefaldende måde havde prøvet lenslovenes grundlovsmæssighed og ladet dem — tildels under ikke ringe tvivl — stå uanfægtet. I en artikel i UfR 1921 fremsatte jeg da den anskuelse, at hvis i et givet tilfælde de sociale ulemper ved at nedbryde en på den grundlovstridige lov måske i længere tid støttet tilstand vilde være særlig store, måtte dommen med påberåbelse af disse omstændigheder kunne afstå derfra. Noget påbud om, at fejlens virkning skal være ugyldighed, er ikke givet. I større almindelighed undersøgte jeg senere den processuelle stilling i UfR 1933, hvor jeg trak behandlingen i Højesteret op fra 1912, da man første gang som en selvfølge tillagde sig kompetencen. Jeg påpegede, at skønt justitsministrene Zahle og Steincke bestred berettigelsen hertil blev der aldrig nedlagt påstand på afvisning. De foran anførte betænkeligheder måtte føre til, at retten i embeds medfør d. e. ubetinget og uden hensyn til parternes påstande afholder sig fra prøvelsen. Det lader sig nu ikke nægte, at betænkelighederne har til forudsætning, at lovgivning og administration ser med uvilje på prøvelsen, men det modsatte kan godt tænkes at være tilfældet. Det kan heller ikke nægtes, at almindelige regler om parternes rådighed over processen vilde føre til, at der må kunne gives afkald på protesten mod prøvelsen. Tænker man sig, at spørgsmålet foreligger i en sag mellem to private, vil det imidlertid være højst stødende, om modpartens holdning på dette punkt skulde være afgørende for, om et grundlovsmæssigt gode opnås eller mistes. Alternativet må derfor blive: ubetinget nægtelse af prøvelse eller udøvelse af prøvelse når det begæres af en part. I baggrunden står det alternativ, som jeg allerede i 1905 gjorde opmærksom på, at lovgivningsmagten i en beslutning tilkendegiver ikke at anerkende og ikke at ville respektere domstolenes kompetenceudøvelse. Så måtte man falde tilbage til det første alternativ.

Bestemmelsen af et afståelsestilfældes kendemærker var et hovedpunkt i disputatsen, og det skete selvstændigt i forhold til tidligere meninger. Når f. eks. indgreb for at undgå smittefare fra syge dyr tidligere blev anset for grundlovsmæssig afståelse, blev det her opfattet som ordning af retsværn for andres goder, og erstatningen som grundet på billighed. Efter udsondring af forskelligt begrundede indgreb bestemtes afståelse som retsoverførelse på grundlag af en udenforstående erhververs overvejende interesse heri, men det afvises at lade det afgørende være, at indgrebet ikke har en

almindelig karakter. For at bestemme, hvad der ligger i grundlovens fordring om erstatningens fuldstændighed, retter bogen bestræbelsen på at finde visse grundlæggende principer herfor. Den var en bindende forskrift for speciallovene og kunde tænkes suppleret efter billighed. Fremmede forfattere anlagde en kavsalitetsbetragtning som ved skadetilføjelse, men da subjektive begrænsninger ikke kan gøres, vilde man komme for langt. Derfor foretrækkes som princip værdiberegning af det afståede eventuelt opfattet som del i et hele. Prof. Grundtvigs anmeldelse i TfR 1906, der også indeholdt dele af Matzens opposition, var udførlig men afstandtagende både i det statsretlige og det formueretlige. Han gik ind for en mindre begrebsbestemt og mere skønsmæssig beregnet erstatning og udviklingen er gået i den retning. Begge opponenter ydede iøvrigt bogen anerkendelse som et førstehånds arbejde.

Erstatningsspørgsmålet har ikke senere mødt mig i praktisk skikkelse. I 1926 anmeldte jeg i UfR Ivar Strahls svenske afhandling. Fyra expropriationsrättsliga uppsatser (1926), der ikke var uden interesse under vor sparsomme lovgivning. Den enevældige jernbaneforordning af 5. marts 1845, et udmærket arbejde af Ørsted, var hos os hovedhjørnestenen, men ganske fremmed for den tanke at bruge domstolene. I den henseende havde norsk ret nået en forbilledlig position ved at indlemme et retsligt element under ekspropriationsforretningen bl. a. til afgørelse af de retlige synspunkter for erstatningens prisberegning. I UfR 1926 anmeldte jeg Magne Schjødts lige udkomne Norsk Ekspropriationsrett hvor dette var fyldigt beskrevet. De tilløb, der var gjort til at bruge Højesteret til at rette på altfor lave erstatninger, nemlig i det ikke gennemførte grundlovsforslag af 1939, kunde ikke anses for vellykket. Herom anstillede jeg betragtninger i Festskrift til professor, dr. juris Vinding Kruse (1940). På dette sted har jeg resumeret min opfattelse af de forskellige ekspropriationsproblemer.

Hvis den mundtlige handling havde været en eksamen, var jeg formodentlig faldet igennem, da min holdning ved denne lejlighed, som den oftere har været det på min løbebane, var særdeles retiré. Som personlig udtalelse fremkom jeg med en bemærkning om det ønskelige i, at folk udenfor universitetet dyrkede teorien, se Justitia 109. For mit eget vedkommende var jeg ganske klar over ikke at skulle universitetsvejen, skønt Matzen i sin velvilje havde talt til mig om muligheden for antagelse af »en flerhed af docenter«. Jeg følte mig ikke egnet til at blive lærd autoritet og ikke særlig oplagt til det mundtlige. Umiddelbart efter disputatsen antoges jeg som auditør i »det for hæren og flåden fælles auditørkorps« med ansættelse i Aalborg, hvor jeg tillige blev amtsfuldmægtig. Jeg forlod

altså hovedstaden som en kortvarig lysende komet på den videnskabelige himmel og uden videregående litterære planer. Men det viste sig, at emnerne kom mig imøde, ligesom der efterhånden dukkede personlige tanker frem.

Endnu inden afrejsen havde jeg i TfR haft en anmeldelse af Matzens tyske skrift Die nordschleswigsche Optantenfrage fra 1904, en gentagelse af hans anonyme bidrag til Håndbog i det nordslesvigske spørgsmåls historie (1901). Den drejede sig om fortolkningen af art. 19 i fredstraktaten af 30. oktober 1864, der hjemlede en 6-årig optionsret for de i hertugdømmerne hjemmehørende undersåtter og iøvrigt tilsikrede dem dansk indfødsret. Som født sønderjyde var det Matzen magtpåliggende at modvirke de tyske myndigheders danskfjendtlige opfattelser. Jeg kunde med tilslutning give en refererende gennemgang af det komplicerede emne. Ret ubegribeligt var det, at grænseforeningens i 1938 udgivne supplement til Håndbogen, 1. bd., ombyttede Matzens værdifulde arbejde med en afhandling af den tidligere professor Knud Berlin, der gik ud på at fremstille den som forfejlet, se Tre Professorer 66. I marts 1907 vendte jeg tilbage til de sønderjyske statsborgerforhold i en artikel i Gads danske Magasin om Option og hjemstedsret. Ved konvention af 11. januar s. å. var der opnået adgang til at blive naturaliseret i Sønderjylland for børn af de c. 400 danske optanter, der var født inden lov 19. marts 1898; de var nemlig statsløse og udsat for udvisning. Som bekendt erklærede staten ved denne lejlighed, at Østrig gyldigt overfor den i 1878 havde kunnet fritage Preussen for at opfylde Pragfredens art. 5 om folkeafstemning i Sønderjylland. Jeg udkastede den opfattelse, at art. 5 ikke var gået ud på at give en bestemmelse om territoriet men på at give den uorganiserede befolkning på stedet en selvbestemmelsesret, hvoraf vilde følge, at Østrig ikke kunde give afkald på noget og Danmark ikke akkviescere ved noget.

En i Aalborg boende privatmand, P. Chr. Kæmpegaard, der havde megen interesse for udviklingen af forsørgelsesvæsenet, hvortil jeg havde haft relationer i kommunekontoret, udgav et lille Tidsskrift for Forsørgelsesvæsen og Filantropi og som det går: litterær virksomhed kommer, når der er organer til at give den afløb. I marts 1906 tog jeg hos Kæmpegaard ordet for at begrænse fattiglovens regel om fattighjælps femårige virkning som ægteskabshindring. Jeg foreslog at begrænse den til dem, der var under vedvarende fattigforsørgelse. Reglen var et ret stort indgreb i den personlige frihed. Som bivirkning måtte det kunne opnås, at ikke alle og enhver mandsperson, der skulde giftes, måtte fremlægge attester —

ofte af tvivlsom lødighed — om opholdssteder de sidste 5 år og fra vedkommende kommuner om ikke at have fået fattighjælp. Så omsorgsfuld var nemlig den gamle fdg. af 30. april 1824, at der skulde præsteres bevis, hvilket selvfølgelig kunde være højst besværligt. Jeg havde selv nylig været i dette tilfælde. I september s. å. leverede jeg en anmeldelse af den tekstudgave af fattiglov 9. april 1891 med bemærkninger, der i anden udgave var kommet ved de to indenrigsministerielle tjenestemænd, departementschef A. Krieger og senere stiftamtmand V. Hårløv. Endelig fremkom jeg i tidsskriftet i 1909 med et forslag om at udfærdige alimentationsresolutionerne i to eksemplarer, således at barnemoderen havde eksemplaret A, medens eksemplaret B, når nye bidrag forfaldt, kunde være på vandring til indkrævning eller refusion. Amtets beskæftigelse med alimentationsvæsenet havde været anledning til korte bemærkninger i UfR 1909 om den rette anvendelse af lov 27. maj 1908 i retssager og ved udbetaling af forskud.

Den militære retspleje havde aner, der førte tilbage til krigsretsinstruktionen af 9. marts 1683, medens straffelov for krigsmagten bar datoen 7. maj 1881. Det var to lovværker, der havde samlet mere patina end godt var. Krigsministeren J. C. Christensen var klar over, at retsplejen tiltrængte reform, men den var sammenlænket med den borgerlige retsplejereform, og denne kæntrede i 1908 på Albertis navn og fik pæny lange udsigter. Hvad straffeloven angår, havde Albertis straffelovstillæg af 1. april 1905 udtalt, at en særlig lov skulde fastsætte, med hvilke ændringer tillæget skulde anvendes ved de militære retter. I UfR 1907 tillod jeg mig at gøre opmærksom på, at loven endnu ikke var kommen og hvilken betydning det havde. I UfR 1908 søgte jeg at belyse retsplejeområdet ved at undersøge, hvorvidt grundlovens retsplejebestemmelser kunde anses anvendelige. Da ministeren så fremkom med et begrænset reformforslag, gjorde jeg 1. januar 1908 under mærket T. G. J. nogle bemærkninger dertil i O. Damkiers Juridisk Tidende, der kom som tillæg til Nationaltidende og Dagbladet. Artiklen udtalte sig for ønskeligheden af, at grundlovsbudet om offentlighed havde ført til at give adgang til at høre auditørens oplæsning i krigsretten af akterne. Om den udvidede adgang til at få en forsvarer i krigsretten udtaltes det, at auditørens dommermæssige stilling som forslagsstiller overfor de militære dommere derved kunde få udseende af anklagermæssig. Da loven den 8. maj udkom, fortsattes bemærkningerne 8. juli. Det kunde noteres, at der gaves adgang til i særlige tilfælde at beskikke anklager. Rigsdagsbehandlingen havde fremkaldt en lang række tiltalende ændringer. Mest iøjnefaldende ved reformen var oprettelsen af en stående overkrigsret. Den reform,

som senere blev den endelige, at auditøren forvandledes til anklager ved en almindelig ret, lå ganske udenfor mine bemærkninger, der ikke tog noget omfattende sigte. Efterat den nye overkrigsret havde fungeret nogle år, var der brug for et sagligt register over dens domme. Jeg udarbejdede et sådant, der udkom i 1917 for årene 1908—16 og i 1920 for årene 1917—19, da retten ophævedes.

Ulemper ved forsvarerordningen viste sig i praksis også derved, at de yngre officerer, der i reglen fik dette hverv, gik så stærkt op i det, at de langt overskred grænserne for, hvad de selv erkendte for tilladelig militær optræden, når det gjaldt om at undskylde klienten. Ved deres højere grad kunde de derved påvirke dommere af de lavere militære grader til forkerte opfattelser. Derom skrev jeg i Militært Tidsskrift 1909 og måtte svare på modindlæg. I samme tidsskrift for 1912 fremlagde jeg den viden om belejringstilstand, som jeg havde indsamlet til min prisopgave.

I de ved børneloven af 1905 oprettede værgeråd fik jeg formandsstillingen i Aalborg østre. Denne virksomhed førte i 1911 til et indlæg i Børnesagens Tidende om den uheldige påvirkning på børn, der fik lov til at tilbringe en stor del af dagen alene i biografteatrene. Værgerådet fik gennemført en ændring i byens politivedtægt gående ud på at kræve voksnes ledsagelse af dem. En sag om et vanrøgtet åndssvagt barn, som Justitsministeriet formentlig med urette vilde holde udenfor børnelovens betalingsregler, hvori der indgik delvis statsrefusion, satte jeg under debat i UfR 1916. Det førte mig ind i ordskifte bl.a. med formanden for disse sager i Overværgerådet, den senere højesteretsdommer Eyvind Olrik og fattiginspektør K. K. Steincke, der dog ikke var indbyrdes enige. Man henviste til fattigvæsenet, men barnets mor holdt sig udenfor fattigvæsenet for at undgå indgreb.

Stillingen som formand i et huslejenævn førte til en kortfattet udtalelse i UfR 1917 om vedkommende lovgivning.

Som andre småting skal jeg nævne følgende: Amts- og Retsbetjentfuldmægtig-Foreningen udsendte i 1908 ved 10 års jubilæet et skrift, hvori jeg skrev om amterne og retsplejereformen. Den Albertiske reform opretholdt amtet som anklageinstans, så forandringen var ikke så stor. Det fremhæves nu at være fastslået, at amtet ikke skønsmæssig kunde undlade påtale. Jeg fandt mig foranlediget til overfor vedkommende — være sig ministeriet eller bogforlaget — at påtale det højst ubekvemme i, at abonnementstegning på Lov- og Ministerialtidende, der i disse år blev stadig mere svær, var afbrudt i flere måneder af året, Juridisk Tidende 24. juli 1909 og UfR 1910. En viborgsk overretsdom havde, efterat en for vold på sagesløs person politiretsvis tiltalt mand, der havde fået denne sag

imod sig afvist, og nu havde indanket afvisningsdommen for overretten, udtalt, at han manglede enhver interesse heri, og afvist indankningen. Udefra set var der ganske rigtig ingen interesse, men da afvisningen havde været begrundet i, at retten anså ham skyldig i vold af højere grad, der krævede anlæg af justitssag, og manden altså var »dømt i præmisserne«, kunde jeg kun se afgørelsen som udslag af den formalisme, som mange var tilbøjelige til at tillægge Viborg overret.

Af videnskabelige ting kan jeg først nævne to anmeldelser af Knud Berlins bøger. I 1907 var det i UfR hans disputats om Opløsningsretten overfor lovgivende forsamlinger. Spændingen var taget af bogen derved, at den forholdt sig neutral overfor det dengang uafgjorte stridsspørgsmål om opløsnings indvirkning på kongeudnævnte landstingsmænds stilling, se Tre Professorer 24 ff. I 1917 var det sammesteds hans Dansk Statsforfatningsret I.

Da jeg forlod København, havde jeg en vis »obligatio« hvilende på mig, som professor Matzen havde udtrykt sig ved udbetalingen af et beløb til trykningen af min disputats. En forpligtelse til at præstere en bog kunde det ikke være men til en original afhandling. Foreløbig følte jeg mig læns for ideer, så det varede noget. Men i 1908 fik jeg i TfR, hvis danske redaktører var C. Goos og N. Lassen, optaget en 17 sider stor afhandling med titlen Medfører nødretsindgrebet erstatningspligt? Jeg besvarede spørgsmålet benægtende, atter her som i disputatsen i modsætning til herskende anskuelser, idet forfatterne tilbage til Ørsted havde svaret bekræftende til dette spørgsmål. Fra min afhandling om krigstilstanden lå jeg inde med et af mig fremdraget arkivmateriale, der viste, at man i 1809 i regeringen ikke havde erkendt nogen erstatningspligt for den af staten udøvede krigsskade. Nogle højesteretsdomme, der nægtede erstatning i tilfælde udenfor de om dækning af krigsskade givne lejlighedslove, var af de nyeste forfattere erklæret for stridende mod gældende ret om erstatning for nødret. Min hensigt var derfor at påvise, at man i alle tilfælde bør holde disse tilfælde i en særlig erstatningsfri klasse. Men min kritik var også blevet vakt af de argumenter, der hentedes fra lovgivning og praksis, og dem gik jeg nøje igennem. I virkeligheden vil jeg mene, at erstatningsreglen — altså i privatretlige forhold — var blevet antaget på Ørsteds autoritet. For ham var det et stykke naturret: ydelse af erstatning er en betingelse for, at nødretsindgrebet lovlig kan gøres. Denne betragtning vil man vel dog ikke anlægge på statens situation i krigstilfælde! Den Ørstedske formulering minder betænkelig om den fingerede samfundspagt. Der anførtes også et reskript om fri-

tagelse for straf men ikke for erstatning ved tyveri af uafværgelig nød, altså antagelig af midler til livsunderholdet, men den fandt jeg kunde forklares som anvendelse af pligten til at ernære sig selv. Ligger man inde med gyldige grunde til at nære tvivl om rigtigheden af herskende anskuelser, kan der også være grund til at komme frem med dem. Jeg følte og føler mig i opposition til at indføre nye regler »ad forfattervejen« eller gennem domme. Her burde jeg vel indrømme en sædvane. Mit positive forslag gik ud på ved lov at henlægge det ofte tvivlsomme skøn til domstolene.

Da nogle år var gået, voksede et andet originalt emne frem af mine overvejelser, og det var af en mere almindelig art. Den juridiske uddannelse, jeg havde modtaget, havde efterladt savnet af noget elementært; der var noget, der syntes at være blevet sprunget over, når de forskellige dele af systemet blev behandlet. Dette skete efter traditionen først ved at se på, hvilken ordning der krævedes efter »rigtige retsgrundsætninger« også kaldet »forholdets natur«, derefter ved at tage loven frem til fortolkning af dens ord. Det, der endnu manglede, var klarhed over, hvilke faktorer det er, der overhovedet muliggør, at en lovordning kommer istand og bliver bestående. Denne klarhed havde det været den almindelige retslæres opgave at give. Men når Goos talte om »magtens ret og rettens magt«, kom han ikke ind på, hvori magten bestod, skønt den åbenbart var det skabende og opholdende princip. Retsundervisningen havde bevæget sig gennem etiske, systematiske og dogmatiske tankegange men havde forsømt det sociologiske. Det var som at betragte plantens dele over jordoverfladen men glemme dens rod. I den mig bekendte litteratur fandt jeg ingen udredning af sagen, og jeg måtte prøve selv at bygge den op. Mine mange ensomme tjenesterejser under sikringsperioden gav god lejlighed til meditationer over problemet, der som sædvanlig først var fuldstændig opklaret for mig, når det var bragt på papiret. Om Retsdannelsens Love — underforstået: sociologiske — satte jeg som titel på afhandlingen, der modtoges af TfR, hvor den kom i 1916. De faktorer, jeg havde søgt, fandt jeg i noget individuelt og noget socialt. Personen kan udfolde selvhævdelse dels ved at udøve tvingende magt eller tilhandle sig goder dels ved at sætte vilkår for sin yden, når en sådan ønskes af andre. Personerne forstærker dernæst deres livsmuligheder ved at søge sammen i grupper. Selvhævdelse udøvet under sociale forhold er det retsdannende. Loven er navnet på den skikkelse, grupperne parvis indtager overfor hinanden under gensidig udveksling af goder. Som et fælles gode fastholdes den af alle eller de flestes vilje og bliver derved til en bærende magt. Denne tankegang blev jeg klar over var helt på linie med renæssance-

filosoffernes; jeg kan sige, at det var den, jeg genoplevede. Jeg indføjede derfor et citat af Thomas Hobbes' Leviathan om »the generation of a commonwealth«, idet jeg gav luft for et hjertesuk over, at »juristerne i almindelighed kun er lidet interesserede i historie og samfundsvidenskab«, hvilket jeg tilskrev studiets formelle tilrettelæggelse udenom det sociologiske. Man erindre, at det ligger 45 år tilbage!

Jeg fortsatte det følgende år med Grundtræk af Retslivets Psykologi, d.v.s. den menneskeopfattelse der besjæler retslivet. I de indledende bemærkninger, der skitserer dagliglivets verdensopfattelse, modstillet den erkendelsesteoretiske, ser jeg allerede i 1917 at have fremsat den »vitale helhedserkendelse«, hvormed jeg i 1962 har konfronteret den materialistiske teori. Det gennemgås, at retslivet ser på den enkelte men kun som medlem af en gruppe med dennes særlige egenskaber. Derved erkendes væsensligheden mellem borgerne, og denne erkendelse uddybes ved at nå til erkendelse af samfundshelheden. I Iherings betoning af formålet som rettens skaber advares der imod som individualistisk. Først når ideen om alle samfundsleds ideelle solidaritet er tilegnet, er lovens frivillige overholdelse garanteret. Ud fra dette kan straffen opfattes som en gengældelse men ikke som samfundets mod forbryderen derimod som hans overfor samfundet, idet han ved sin soning bidrager til at oprette, hvad han nedbrød ved sit eksempel.

I 1919 kom mit tredje bidrag til serien under titlen Retsforholdenes Årsagsforhold. Medens Goos straks deler retsforholdene i retsanordningens og retshåndhævelsens som skarpt adskilte, skulde her rettens enhed betones ved at fremdrage det fælles i alle retsforhold. Dette fælles findes i det retsbeskyttede krav mod nogen på en vis ydelse, og det er samfundshelheden, der giver denne beskyttelse. Man ser her sammenhængen med den tidligere ytrede opfattelse af straffen. Bestemmende for de to gruppers indbyrdes retsforhold bliver ikke blot disse gruppers indbyrdes interesser men også ofte udenfor stående gruppers. Denne tanke havde jeg altid hæftet mig ved fra min første beskæftigelse med formueret. Det betones, at samfundshelheden altid er engageret i den rette ordning. Der gøres modbemærkninger til Goos' modstilling af lov og etik: også det etiske hævdes udadtil ved et socialt pres, og loven er omvendt i stort omfang umiddelbart etisk.

Disse afhandlinger kan nok siges at vise ihærdig og selvstændig tænken over retslivets almene kår og ialtfald en respektabel evne til at gøre denne forståelig. Men at meddele abstrakte tanker til andre, således at de »fænger« hos dem, er som bekendt noget af det vanskeligste. Efter Goos' afgang var den almindelige retslære

overgået til professor Viggo Bentzon og var forsåvidt i støbeskeen. Udsendelsen i 1922 af en fjerde kortfattet afhandling, der ligeledes optoges i det nu norsk prægede tidsskrift, dateret august 1921, viser, at jeg ikke havde kunnet slippe emnet og nu førte det over på det filosofiske område ved at skrive Om værdien af en filosofisk synsmåde som baggrund for den juridiske. At personen på sin plads står i et umiddelbart forhold til hele samfundet, skulde være den ide, der var særlig tilgængelig for en helt filosofisk tanke, der ikke som den juridiske lader sig fange af de parvis ordnede retsforhold. De indledende ord skal anføres: »Hvorvidt man vil anse det for at være af nogen interesse eller overhovedet umagen værd at underkaste retslivet en betragtning fra filosofisk synspunkt, afhænger af, hvorvidt man i det hele tillægger filosofisk betragtning af livsfænomenerne betydning. I en tid, hvor fagmænd med meget bifald har modtaget et værk som Herbert Iversens To Essays om vor Erkendelse (Kbhvn. 1918) — et værk, der ængsteligt begrænser filosofien til den deskriptive psykologi og forkaster al tænkning over et forhold mellem »den mentale tilstand« og tilværelsen iøvrigt — er det måske ikke meget sandsynligt, at en sådan bestræbelse vil finde forståelse. Men retslivet har nu engang den ejendommelighed at tilhøre både naturvidenskaben og etiken og derfor at tiltrænge belysning fra to sider...« Om forholdet i denne henseende har bedret sig, det må jeg spørge de yngre generationer om.

I denne række må jeg også indordne en artikel i Tilskueren for marts 1925 med titel Retsafgørelsernes Filosofi (dette ord brugt om juraens almindelige grundsætninger). Undertitlen var Overvejelser over vore Dages Retsliv og Retsteori. Det var et tilbageblik på Goos' almindelige retslære og noget af et opgør med efterfølgeren Viggo Bentzons. De karakteriseres henholdsvis som bred humanistisk og rent fagmæssig juridisk. Tendensmodsætningen mellem regelmæssighed og individualisering var for Bentzon blevet noget altfor væsentligt. I hans stærkt beundrede afhandling Skøn og Regel var disse to afgørelsesmåder skarpt modstillet med tydelig sympati for skønnet. Idet jeg byggede på mine tidligere udviklinger, kunde jeg med lethed vise reglens overvejende betydning. Nutidsfænomener som den tyske friretsbevægelse og hos os forsvarerens påvirkning på nævninger til at gå udenfor straffeloven pegede i uheldig retning.

Sammenfatning. De to akademiske arbejder fra 1902 og 1905, det bundne og det fritvalgte, havde været det egentlige udgangspunkt for forfattervirksomheden. Men ved småarbejder havde jeg dog vist min tilbøjelighed til at skrive om forefaldende juridiske emner. Ti-

den inden min indtræden i domstolene blev på den måde 20 år, hvori jeg foruden i 13½ år med auditørembedets judicielle gerning havde været beskæftiget administrativt. Politisk var der fra de sidste højreregeringer gennem systemskiftet gået over i venstreregeringer af forskellig farve. Albertiskandalen, første verdenskrig, ny grundlov og kommende genforening var hovedbegivenheder, der havde skabt en ny tid. Venstrereformpartiet, der snart fik en radikal tilspidsning, satte sit præg på lovgivningens omdannelse, og den bevægelse, der kom i de offentlige forhold, måtte opfordre til at skrive, når man engang var begyndt. Jeg havde vænnet mig til uden lang betænkning at tage ordet, når noget forekom mig værd at fremdrage, helst for at sætte noget i et nyt lys. Det kunde godt være, at det førte til modsigelse fra anden side; det blev jeg snart vant til. Skønt jeg ikke kunde siges at have været tabt for litteratur og videnskabelighed, da jeg med min doktorgrad gik ud i provinsen, havde ydelsen ikke været rigelig. Det vigtigste var de studier til den almindelige retslære, der var igang ved periodens udløb. De viste også, at jeg ikke var tilbøjelig til at begrænse mig til det dogmatisk-juridiske.

II

I OVERRET OG LANDSRET 1919—25

Fra 1. juli 1919 var jeg assessor i den kgl. landsoverret i Viborg — den sidst udnævnte assessor her i landet — og denne ret forvandledes fra 1. oktober 1919 til Vestre Landsret. Min dommertid i Viborg fik godt 6 års varighed. Jeg havde været blandt de sidste auditører, der havde haft at betjene de militære 1. instans-retter, nemlig simple krigsretter mod menige og underofficerer, stabskrigsretter mod officerer af løjtnants- eller kaptajnsklassen og generalkrigskommissioner mod officerer af oberst- eller generalsklassen. Nu kom jeg i det første hold af landsdommere, der skulde pleje retten efter de nye grundsætninger. Man skulde tro, at forskellen var gennemgribende, og så var forholdet dog det, at krigsretterne og auditørens virksomhed i dem frembød en betydelig lighed med de retter, hvis virksomhed i det almindelige omdømme straks var blevet opfattet som det mest iøjnespringende nye, nemlig nævningeretterne. I krigsretterne var det auditørens opgave, når han havde forelæst forhørsakterne og eventuelt et forsvarsindlæg, i et frit foredrag at udvikle sagen for de militærpersoner af forskellige grader, der normalt i et antal af 13 skulde udøve domsmagten. Han endte sit foredrag med en indstilling om sagens afgørelse og modtog derefter stemmegivningen. Denne virksomhed havde betydelig lighed med formandens i en nævningeret, både når han modtog tiltaltes forklaring og især, når han skulde holde den såkaldte retsbelæring for de 12 nævninger, der dog ikke skulde modtage nogen indstilling om afgørelsen og kun udtale sig om skyldspørgsmålet. Jeg fik derfor også meget hurtig dette hverv overdraget ved tingstederne i Aarhus og Kolding, hvor de fleste sager forefaldt.

Jeg fik altså et erfaringsgrundlag, og da jeg ikke kunde slutte mig til den opfattelse, at retsplejelovens ordning af nævningeinstitu-

tionen burde holdes uforandret, fordi institutionen var den særegne af grundloven krævede skabning, som den var, så nødtes jeg til at gribe pennen. Den plads i Retsplejeudvalget, hvorfra forslag om ændring naturligt kunde tage deres udgangspunkt, var for Vestre Landsrets vedkommende besat af vor præsident B. S. Friis, der var velvillig overfor mine tanker, men ikke nogen initiativets mand. Jeg kunde heller ikke koldblodig se på, at sagførere røgtede deres forsvarerhverv på en måde, der egnede sig til at føre nævningerne udenfor de grænser, som loven havde afstukket. Institutionen skulde virke som retspleje og ikke som frifindelse = lotteri. Forinden retsplejeloven i 1916 udkom med sin ikrafttræden fastsat til 1919, havde jeg ikke hørt til de utålmodige og var jo også udenforstående. Jeg havde roligt afventet, hvorledes det vilde forme sig, og loven var jeg ikke straks begyndt at læse på. Kyndige skeptikere lod sig længe høre. Selv havde jeg tænkt mig at gå ind i et gammeldags retsbetjentembede. Nu var det altså blevet virkelighed, og tiden for det principielle pro og contra til lovforslaget var forbi. Det måtte gælde at få det bedste ud af loven, som den forelå. Men lovgivningsmagten var selv indstillet på »tillæg og ændringer«, og de kom også i de følgende år i rigeligt mål. Herved var det forslagstillende og rådgivende Retsplejeudvalg med sine 17 medlemmer af dommer-, sagfører- og anklager- samt politistanden et nyttigt redskab for justitsministeren, se min Retsplejeudvalget gennem 25 År (1944).

Jeg begynder med at omtale, hvad jeg i Viborg-tiden skrev om nævningevæsen.

Samtidig med den ny borgerlige strafferetspleje var krigsretsordningen ophævet, og de militære straffesagers ejendommelighed bestod kun i, at anklagemyndigheden ikke var statsadvokat m.v., men auditøren. Der kunde altså også komme til at sidde borgerlige nævninger i en straffesag mod militære. Den første af den slags nævningesager havde jeg ledet i Aarhus, og i Militært Tidsskrift 1921 interesserede det mig at forklare dens forløb for de militære kredse, jeg tidligere havde arbejdet sammen med. Der anstilles betragtninger over auditørens stilling under den nye retspleje, hvor nævningerne mangler militær indlevethed men på den anden side er frie for de klassehensyn, der kunde klæbe ved de militære dommere efter deres grader. Auditøren måtte være talsmand for de militære synspunkter. Artiklen slutter med ordene: ikke systemer men mænd! Det kunde være meget passende at minde om, at alt ikke er gjort med paragrafferne, men at de må fyldes med forståelse og god vilje.

I artiklen Nævningernes indsats i landsrettens domme i UfR

1921 rettede jeg opmærksomheden på skyldspørgsmålets forelæggelse for nævningerne, idet jeg talte deres sag. Spørgsmål om straffens nedsættelse af bestemt angivne grunde (forskelligt fra en af »formildende omstændigheder« betinget lavere udmåling indenfor rammen) kunde stilles som tillæg til et hovedspørgsmål efter begæring af tiltalte eller hans forsvarer men kun, når der efter rettens skøn var fremkommet noget datum til støtte herfor under bevisførelsen. Deres ytringsfrihed blev altså beskåret overfor de juridiske dommere på det skønsområde, som skulde være deres. Jeg udviklede, at det var principstridigt i forhold til deres stilling ved hovedspørgsmålet, at det var farligt strafferetlig set, fordi det kunde bringe dem til at foretrække at sige nej til hovedspørgsmålet, og at det var inhumant under hensyn til deres aflagte ed om at følge loven, når de sattes under denne samvittighedstvang. Det anbefaledes at give den ubetingede adgang til at få stillet spørgsmål om strafnedsættelse. Det parallele forhold var tilstede ved at få stillet særligt spørgsmål om strafudelukkelsesgrunde, f. eks. sindssyge. Hertil skulde der kræves »bestemte bevisdata« (altså efter dommernes mening). Jeg foreslog der en tilsvarende fri adgang til at få stillet spørgsmål. Jeg havde haft den juridiske oplevelse at få en nævningedom ophævet og hjemvist til ny behandling (tiltalen frafaldtes herefter), fordi vi havde nægtet forsvareren for en angivelig senil seksualforbryder at få flere lægeattester fremskaffet end de alt foreliggende. Højesteret udtalte derhos, at det ikke havde været rigtigt i retsbelæringen at hævde, at konsekvensen af rettens nægtelse af at stille tillægsspørgsmålet (på grund af manglende bevisdata, i dette tilfælde for sindssyge) måtte være, at nævningerne ikke regnede med denne udelukkelsesgrund. Det var jo ubestrideligt, at der ikke stod noget om det i retsplejeloven, og rettelsen var i tiltaltes favør. Jeg undlod dog ikke at påvise, at denne afgørelse af Højesteret var inkonsekvent og skadelig for landsrettens position. Tillægsloven af 1932 bragte langt om længe disse øjensynlige forbedringer, se Rpl U 47—50.

Den beskikkede forsvarers stilling under nævningeproceduren var emnet for en artikel i UfR 1922. Der rørtes her ved det delikate emne, at forsvareren ikke for at hjemføre en frifindelse må misbruge nævningernes mangelfulde juridiske viden og orientering i sagen ved at fremføre ham selv bevidste urigtigheder. Kendemærket herpå er, om han ved, at retsformanden senere i sin retsbelæring må tage afstand derfra. Jeg henviste til mine tilsvarende ældre erfaringer om officerernes forsvarerindlæg til krigsretterne. Det var naturligvis ikke uden anledning, at jeg fremdrog dette. Ugeskriftets redaktør overretssagfører Jarner tog straks det forbehold, at der

ikke kunde anerkendes nogen retspligt, men en moralsk vilde han dog ikke bestride. Året efter måtte jeg svare overretssagfører I. B. Jørgensen i Viborg, der lod til at gå videre end Jarner.

I UfR 1923 kom jeg i diskussion med højesteretssagfører C. B. Henriques, der havde været inde på det samme som jeg ved at kræve spørgsmålsfrihed for nævninger. I den af ham fordrede udstrækning, at sukcessive hovedspørgsmål f. eks. om barnemord, barnefødsel i dølgsmål og uforsvarlig omgang ved barnefødsel ikke burde stilles men alle straks alternativt forelægges, kunde jeg dog ikke gå med til det. Overretssagfører Jørgensen vendte tilbage til spørgsmålet om moderation i forsvaret og kastede sig ud i kritiserende omtale af en del af mig behandlede sager, så at jeg måtte imødegå ham.

Min artikel i Gads danske Magasin for april 1923 om Brugen af edsaflæggelse i vor rettergang var udslag af en bestræbelse for at gøre rettergangen, særlig med anvendelse af nævninger, nogenlunde fortrolig og velkommen for lægfolk. I slutningen gik jeg ind på mit tidligere forslag om en reform af spørgsmålsstillingen. I samme populære retning gik mit lille skrift Vejledning for Nævninger, 47 sider stor, der udkom 1923 på Henrik Koppels forlag. Han havde trykt det i 2000 eksemplarer, men havde vistnok ikke stor afsætning på dem; hans anmodning om ved Østre Landsrets nævningeting i København at uddele annoncer om det kunde »af hensyn til konsekvenserne« ikke imødekommes. Uden historiske eller principielle udviklinger gav det praktisk besked om alle led i nævningernes hverv og forklaring om beviset ved indicier.

Kritikeren, magister Harald Nielsen havde i Berlingske Tidende skrevet om nævningeinstitutionen, hvis retsopløsende virkning han udmalede med stærke farver. Jeg gjorde modbemærkninger hertil i bladet for 25. februar og 8. marts 1924. Jeg søgte at dæmme op for hans pessimisme og håbede på, at brugen af nævninger vilde have en positiv god indvirkning på straffelovsreformens fremme. Denne reform, der var sat igang i 1905, skred kun langsomt frem. Men det måtte være indlysende for lovgiverne, at en modernisering af straffeloven så at sige vilde have en beroligende indflydelse på dem, der sad på nævningebænken, så at de blev mindre tilbøjelige til at opponere ved vilkårlige frifindelser. Ganske tilsvarende havde man set på nævningers forhold til ældre og yngre straffelovgivning den gang, da man ikke havde fået almindelig borgerlig straffelov af 10. februar 1866. Med henblik på de omdannelser, man senere så sig nødt til i retning af nævningernes deltagelse i fastsættelsen af skyldigkendelsens virkninger, må det indrømmes, at Harald Nielsen havde megen ret. Disse tanker udvikledes pány i

artiklen Nævningerne og den nye straffelov i Gads danske Magasin for marts 1924.

Artiklen Nævningernes kompetence ifølge straffelovsudkastet i UfR 1924 undersøgte sammenspillet mellem retsplejelovens regler om denne kompetence og en ny straffelov, og der gaves mere detaillerede forslag om den tidligere foreslåede spørgsmålsstilling om nedsættelse eller udelukkelse af straf. Meningsforskel fra højesteretsdommer E. Olrik tilkendegaves.

Et andet men mindre påtrængende reformforslag vedrørende nævninger, der også efterhånden ialtfald delvis trængte igennem, angik udskydelsen uden angivelse af grund, hvortil hver af parterne havde adgang udover, at der for nævninger som for dommere var almindelige regler, der gjorde dem inhabile til at sidde i vedkommende sag. Under et ret stærkt indtryk af, at denne adgang blev misbrugt f. eks. til at holde kvindelige nævninger borte, og at den nødvendiggjorde indkaldelse af et meget stort antal nævningeemner, foreslog jeg i UfR 1924 dens ophævelse. Min kollega i landsretten Egmont Andersen gik imod forslaget og sagde et borgerligt ord om den folkelige værdi ved at holde institutionen urørt.

Pånyi oktoberhæftet af Gads danske Magasin 1924 drøftede jeg nævninger i artiklen Nævninger og Meddomsmænd. Der kastedes et blik tilbage på Krieger-Grundtvigs retsplejeinitiativ i 1849 og på højesteretspræsident R. S. Grams proklamering 1. oktober 1919 af meddomsmænds fortrin for nævninger. Jeg trådte ikke i præsidentens spor ved at tage standpunkt overfor disse to former for lægmænds medvirken, men anbefalede foreløbig at arbejde videre med nævninger (hvortil grundloven også forpligtede), at gøre de nødvendige ændringer, når straffeloven blev færdig, og se at udvikle institutionens muligheder. Mine forskellige forslag til ændring bragte jeg pånyi erindring.

Året efter optog Magasinet min beretning Fra Nævningeretterne, 20 sider stor, om af mig behandlede nævningesager. Jeg havde ledsaget den med så fyldige og belærende kommentarer, som jeg formåede.

Meget udførligt og også med henblik på den norske ordning drøftede jeg i UfR i maj 1925 igen engang behandlingen af strafudelukkelsesgrundene. Der var endnu, også på bestemmende sted, tildels heftig opposition mod det forslag, jeg stillede, om at binde nævningerne til skriftlige spørgsmål. Friheden til at svare nej af andre grunde end de af straffeloven autoriserede kunde jeg ikke gå med til, og kontrollen hermed var det særlige skriftlige spørgsmål.

Det var desværre ikke lykkedes at få den tiltrængte fornyelse af straffeloven til at holde skridt med retsplejens reform. Efter at en kommission, der nedsattes i 1905 og i de sidste år havde Goos som formand, i 1912 havde leveret et udkast, blev strafferetslæreren Carl Torp, der hidtil var holdt udenfor, af det radikale ministerium betroet med på egen hånd at lave et udkast. Redaktionen af TfStrafferet samlede på indlæg angående dette, og jeg gjorde i 1921 bestemmelserne i udkastet om frakendelse af borgerlige rettigheder m. v. til genstand for undersøgelse. Torp havde foreslået det nye, at domme om straf tillige kunde indeholde bestemmelse om frakendelse af »statsborgerlige rettigheder« i tilfælde af, at nogen havde gjort sig »uværdig til sine medborgeres agtelse«, og hos ham skulde modsat tidligere selve straffeloven opregne de love på forvaltningens område, hvor dette kom til at virke. Efter en del kritiske indvendinger særlig mod hans opregning i straffeloven, foreslog jeg at lade denne opregning udgå og at lade en udtalelse i straffedommene sætte fortabelsesreglerne, der stod omkring i særlovene, i aktivitet i henhold til en i straffeloven optaget almindelig regel herom. Disse regler skulde atter blive aktuelle, når dommen gik ud på at erklære den til straf domfældte for »ugild«, hvilket var et i det ældre lovsprog kendt udtryk for retsfortabelse. I tidsskriftets årgang 1923 vendte jeg tilbage til emnet, hvorom der nu forelå et nyt kommissionsudkast. Dette gav mig anledning til flere kritiske bemærkninger, og jeg var temmelig utilfreds med det nu foreslåede. Et forslag om at lade straffeloven og straffedommen medtage frakendelse af stilling og virksomhed ved misbrug af disse kritiserede jeg i UfR 1924. I stedet derfor anbefaledes det at lade særlovgivningen som det rette sted udforme de nærmere bestemmelser herom, der ikke er af almen kriminalistisk art.

I TfStrafferet 1924 gennemgik jeg og frarådede straffelovsudkastets fremgangsmåde i en indledende § at fremsætte definitioner på forskellige betegnelser som f. eks. »en persons nærmeste«; dette var gjort i 6 tilfælde.

I UfR 1924 tog jeg ordet for, at straffeloven ved flere overtrædelser af jagtloven og politivedtægterne kom til at hjemle fuld straf for de enkelte overtrædelser; en af landsrettens sager havde vist det berettigede heri.

Om sammenstødsreglerne i nuværende og kommende straffelovgivning havde jeg i februar 1925 i UfR en diskussion med landsdommer Oluf H. Krabbe. I et vist omfang holdt jeg på såkaldt modereret kumulation (sammenregning med nedsættelse). At særlovenes satser i tidens løb var blevet for små, var der enighed om, men jeg var imod at starte en ny fortolkning om at undlade mo-

deration. Vi var enige om, at juristernes diskussioner ikke skulde standse, fordi Rigsdagen var begyndt at arbejde med forslaget.

Endnu et par strafferetlige emner kom jeg ind på. Justitsminister K. K. Steincke gennemførte 11. april 1925 en lov om internering af kriminelle psykopater, navnlig sædelighedsforbrydere. Denne lov gennemgik jeg i TfStrafferet 1925 med hensyn til dens forhold til straffeloven og anvendelse på tidligere med fuld straf ansete overtrædere. Hertil sluttede sig en lille artikel i UfR 1925, der undersøgte kompetencen til at beslutte sikkerhedsforanstaltninger overfor farlige personer. Det hævdes at være stemmende med retsplejelovens bestræbelser ligesom med interneringsloven isåfald at anvende domstolene som det normale, men øvrighedsvejen kun hvor det var ganske givet, at straf var uanvendelig. I samme årgang af TfStrafferet fremsatte jeg spredte bemærkninger til det nye straffelovsudkasts kap. 13—17 om forbrydelser mod statsforfatningen og de øverste statsmyndigheder, mod den offentlige myndighed, mod den offentlige orden og fred, i offentlig tjeneste eller hverv samt falsk forklaring og falsk anklage. Dette afsnit havde hidtil ikke været synderlig omtalt. Forskellige kritiske bemærkninger fremsattes bl. a. ved sammenstilling med straffelov for krigsmagten og retsplejeloven.

Dernæst kan nævnes forskellige bidrag om retspleje udenfor nævningesager. En lille dispyt allerede i 1920 i UfR med min kollega i landsretten A. Asmussen om fremme af en for landsret indanket straffesag, hvori hverken tiltalte eller en forsvarer giver møde, var det første.

I 1921 stillede jeg i UfR forslag om at simplificere de gældende regler om anlæg af særlig sag i straffesagsform til afgørelse om erstatning for varetægtsfængsel, anholdelse eller udstået straf, hvorved nævningers medvirken kunde kræves. Mit forslag var i nævningesager straks at lade dem afgøre, om frifindelse skulde ledsages af erstatning for fængsling. Dennes størrelse kunde så uden dem fastsættes i en ny sag. Men det foresloges tillige at åbne adgang til mindelig udbetaling af erstatning. Begge dele fik indpas.

I UfR 1922 foretog jeg en undersøgelse af afgrænsningen mellem den borgerlige retspleje og den militære ifølge lov 4.oktober 1919.

I UfR 1923 skrev jeg om påkendelse af modfordringer fremsat af sagsøgte, der udebliver under ankesagen. Senere i UfR 1928 behandlede jeg i det hele ankebehandling af udeblivelsessager.

Sammesteds stillede jeg visse ændringsforslag i systemet om angivelse af ankegrunde i straffesager, som skulde være bestemmende for ankens omfang. Det var et vanskeligt område at manøvrere på. Om jeg havde truffet det rette, skal jeg lade være usagt. Inde i

Retsplejeudvalget havde man ikke lyst til at fordybe sig i det, da praksis lod til at kunne klare sig med det bestående.

I en artikel i TfR, juni 1923, der gik ud på overfor et nordisk publikum at fremstille vore gældende regler om erstatning for uforskyldt strafforfølgning, stillede jeg forslag om at udvide erstatningsretten til andre strafforfølgningsskridt end den personlige frihedsberøvelse. I TfStrafferet 1929 gentog jeg forslaget, og i LR 7. september 1929 mindede jeg atter om denne sag. Dette optoges i tillægsloven af 1932.

I en artikel i UfR 1923 drøftede jeg det forhold fra praksis, at anklagemyndigheden ophævede en ved kendelse besluttet fængsling, efter at interessen i dens opretholdelse var bortfalden. En dybere undersøgelse, hævdedes det, fører til, at dommeren også varetager anklagens interesser, og følgelig må være mellemmand ved en ophævelse. Ugeskriftets redaktør Jarner var ikke enig og lod til at vejre reaktion i min anskuelse.

Artiklen Om begrænsninger ved påtalen af straffesager, UfR 1925, drøftede gennemførelsen af retsplejelovens krav om den nøjagtige angivelse af det gerningsindhold, hvorfor der påtales.

Domstolenes kompetence overfor foreninger med økonomisk formål var titlen på en afhandling i TfR 1925, indeholdende et originalt forslag, der er blevet akcepteret ved retterne, og hvorved jeg byggede på egne processuelle erfaringer. Det gik ud på at drage en analogislutning fra retsplejelovens processuelle grundsætning, at forud givet afkald på udøvelse af retsmidler er uforbindende. Denne grundsætning skulde overføres til det kontraktsmæssig ordnede foreningsområde, hvor det var almindeligt, at et medlem fraskrev sig d. e. ved foreningsvedtægten udelukkedes fra at kunne gå til domstolene i foreningsmæssig tvist. I stedet derfor gaves der ofte under navn af »retter« og »domme« anvisning på visse instanser, hvis sammensætning gav hældning til foreningens side og som, når dette var tilfældet, heller ikke kunde binde som voldgiftsaftaler, hvis forudsætning er, at voldgiftsmændenes stilling ikke peger på partiinteresse. I LR for 8. september 1928 kunde jeg senere notere, at Højesteret i dom af 27. juni 1927 havde akcepteret synspunktet.

I Sagførerbladet nr. 5—6 for maj—juni 1925 indrykkede jeg under titlen Fri proces og unødig trætte en artikel om, at denne beklagelige kombination hos en procespart, der nylig var forekommet ved landsretten, syntes at kræve modforholdsregler. Det foresloges, at der i bevillingerne skulde henvises til lovens § 333, hvorefter den kan tages tilbage, når forudsætningerne svigter, og at vedkommende sagførere skulde instrueres om at indberette, hvis denne situation opstod. Jeg modtog 4. september et brev fra justitsmini-

ster Steincke, hvem jeg havde sendt artiklen, hvorefter han ikke fandt anledning til at give sagførerne, der beskikkedes, et sådant formentlig overflødigt pålæg. Det andet forslag omtaltes ikke.

Emner fra retspleje og strafferet havde været overvejende i tal, men der havde dog også været andre.

Således anmeldtes i UfR 1920 Knud Berlin Den dansk-islandske Forbundslov af 30. November 1918. Af indholdet skal jeg kun omtale min opposition mod forfatterens mening, at kongens abdikation i Island måtte medføre forbundsoverenskomstens bortfald. Jeg anførte herimod mit tidligere brugte motto: staten er det blivende som udtryk for, at de to staters forbindelse måtte være det væsentlige, kongens person det mindre væsentlige. Heraf måtte formentlig følge, at abdikation i det ene land måtte ledsages af abdikation i det andet, for at en ny konge kunde fortsætte kongefællesskabet. Derimod kunde kongen ikke personlig sprænge foreningen på denne måde. Denne teori blev ikke prøvet i virkeligheden. Derimod sprængtes forbundet på anden måde.

Ved fremkomsten af K. K. Steinckes 800 sider store, af Indenrigsministeriet fremkaldte Fremtidens Forsørgelsesvæsen, interesserede jeg mig ligesom tidligere for dette emne og anmeldte bogen i TfR. Lovgivningen var i en uholdbar overgangstilstand, efter at fattigloven af 1891 ved kommunalmyndighedernes brug af de såkaldte hjælpekasser var blevet helt udhulet. Steincke foreslog en ændret administration og hjælpens uddeling efter et »retsprincip« i stedet for efter et »almisseprincip«. Hertil sluttede sig en artikel i UfR 1922 om lovforslaget om aldersrente. Det påpeges, at det stærkt betonede retsprincip ikke var ført frem til at lade domstolene afgøre tvistpunkter. I formen angribes pedanteriet at markere modtagerens køn ved overalt at skrive »han (hun)« o.s.v. og skødesløshed ved i ophævelsesfortegnelsen at medtage allerede ophævede love.

Poul Andersens disputats Om ugyldige forvaltningsakter med særligt henblik på ugyldighedsgrundene anmeldte jeg i UfR 1924 og gennemgik bogen ret nøje, da emnet som en hovedafdeling af den offentlige ret og her i ny international belysning interesserede mig. De mange ugyldighedserklæringer overraskede mig noget.

I TfR 1925 havde jeg en allerede februar 1924 dateret anmeldelse af Vinding Kruse Tinglysning samt nogle spørgsmål i vor realkredit. Denne bog var udkommet året før som forarbejde til en reform af tinglæsningsvæsenet. Medens fristen for indførelse af dansk formueret i de sønderjyske landsdele var sat til 1. januar 1922, skulde nemlig grundbogsvæsenet fra den tyske tid indtil videre anvendes i landsdelene, og en reformeret ensartet ordning var derfor blevet påkrævet. Anmeldelsen har forskellige indvendinger f. eks. mod at

opfatte tinglysning, hvilken ændrede betegnelse foreslås, som en retshandling udført af en dommer og imod omfanget af erstatningsudbetalinger af tinglysningsfonden, men imødeser med forventning gennemførelsen efter fornøden sagkyndig debat.

Undtagelsesvis skrev jeg i TfR 1925 om et emne fra borgerlig ret. Det var afhandlingen Om løfter hvis indhold delvis beror på løftegiverens egen bestemmelse. Forklaringen var den særlige, at min bror overingeniør O. E. Jørgensen havde ført proces desangående mod sit tidligere firma Burmeister & Wain og vundet sagen ved Højesterets opsigtvækkende dom af 6. maj 1924. Denne dannede det vigtigste præjudikat for det, der forfægtedes i afhandlingen: en adgang til domstolskontrol med en arbejdsgivers forbehold af selvbestemmelse ved fastsættelsen af et vist honorar. Familieskabet havde bragt mig til at tænke over dette forhold.

Allerede ved begyndelsen af opholdet i Viborg havde jeg bevæget mig udenfor det aktuelt juridiske ved en afhandling i Tilskueren i december 1922: En juridisk Parlamentariker, d.v.s. Andreas Frederik Krieger. Sagen var den, at jeg fra 1920 på min families vegne havde ført et tilsyn med udgivelsen af hans Dagbøger 1848—80. Han havde været min fars velynder, fra min barndom havde Krieger og fru Heiberg altid stået i baggrunden som familiens koryfæer, og som modtager af bøger fra hans dødsbo syntes jeg at være kommet ham endnu nærmere. Jeg var ikke trængt dybere ind i dagbøgernes indhold. Som titlen viser, var det hans parlamentariske udtalelser, jeg vilde henlede opmærksomheden på nu, da han gennem sine dagbøger havde udsigt til at gøre sig stærkere gældende i den almindelige bevidsthed.

Året efter, 1923, havde jeg uddybet dette forarbejde til bogen A. F. Krieger som Jurist, 109 sider, der udkom hos Gyldendal bekostet af det Finneske af Krieger oprettede legat. Ved at tilføje »som jurist« havde jeg sikret mig at beholde fødderne på min egen grund. Til at komme ind på de andre sider af hans liv og virke navnlig den politiske, fandt jeg hverken mig selv eller forholdene i Viborg egnet. Men rettens bibliotek satte mig i stand til at følge ham i Rigsdagen og derfra samle et udvalg af hans udtalelser om offentlige forhold. Da min søster, fru Elise Koppel, stod som udgiver af dagbøgerne sammen med doktorerne Aage Friis og P. Munch og havde overtaget det svære arbejde med afskrivning af de originale bøger, følte jeg også at måtte deltage i den fremdragning af Krieger, der var tale om. Hans skrifter, hans virksomhed på juristmøderne og som formand i den store proceskommission 1868—77 hørte med. Forhandlingsprotokollen studerede jeg på landsarkivet, endnu besværligere var gennemgangen af den latinske licentiat-

afhandling om stænderkompetencen. Da jeg senere vendte tilbage til emnet i udvidet skikkelse, går jeg ikke nu nærmere ind derpå.

Sammenfatning. Som medlem af domstolene blev jeg deltager i det store fremstød af 1919. Det lå i luften, at der ønskedes litterære bidrag fra praktiserende jurister til belysning af de nye problemer. For retsplejens vedkommende var det en samvirken med Retsplejeudvalget, og dertil ydede jeg min del. Naturligt var det nævningevæsenet, der herved kom i forgrunden. Mine forslag til spørgsmålsstillingen om strafnedsættelse og strafudelukkelse blev senere til lov, også til forslaget om nævningeudskyden toges hensyn. I den almindelige strafferetspleje var det samme tilfældet med mit forslag om erstatningsrettens udvidelse til andre indgreb end frihedsberøvelse og placeringen af nævningernes afgørelse om varetægtserstatning. Forskellige strafferetlige forslag satte også frugt. I nogle boganmeldelser havde jeg dyrket min interesse for statsret og forsørgelsesvæsen. To originale emner betegnede en landvinding for domstolenes område: i den ene afhandling fastsloges, at foreningsvedtægters udelukkelse af domstolsbehandling af foreningsmæssig tvist er uforbindende for medlemmet, medmindre der gives ham adgang til voldgiftsbehandling med garantier for upartiskhed, den anden afhandling hævdede domstolskontrol med arbejdsgiverens honorartilsagn, hvis nærmere indhold han har forbeholdt sig. Om disse to emner holdt jeg 24. november 1924 i Juridisk Forening i København et foredrag, der er trykt i årbogen for 1924—25 under titlen Domstolenes stilling overfor afgørelser af retsspørgsmål ad privat vej. Udenfor det aktuelt juridiske skrev jeg om A. F. Krieger som jurist. Tillige udgav jeg Vejledning for Nævninger. Det radikale ministerium afgik 29. marts 1920, og efter kortvarige forretningsministerier fortsatte et venstreministerium til april 1924, da et socialdemokratisk-radikalt ministerium afløste det dog kun til december 1926.

III

I HØJESTERET 1925—44

A 1925—29

Hvis nogen vilde have ment, at min travle forfattervirksomhed i Viborg havde været møntet på at få sæde i Højesteret, måtte dens usvækkede fortsættelse efter avancementet dertil 23. oktober 1925 vise, at motiverne lå dybere og var af saglig art. Retsplejeudvalget bestod stadig med sin stiltiende opfordring til juristerne om at have opmærksomheden henvendt på retsplejelovens forbedring. Præsident R. S. Gram, der havde været formand fra oprettelsen, var blevet træt af arbejdet og følte sig ikke helt rask. Halvandet år efter mit komme til retten trak han sig inden periodens udløb med rettens samtykke tilbage fra formands- og medlemshvervet, og da ingen af mine kolleger ønskede at gå ind i udvalget, tog jeg som yngste medlem mod udnævnelse til medlem og gjorde det med glæde efter min store interesse for opgaven. Som formand tiltrådte den københavnske landsdommer C. Bærentsen, tidligere amtmand på Færøerne og landstingsmand, hvis autoritet på retsplejeområdet, særlig det borgerlige, var betydelig. I oktober 1933 skulde jeg efterfølge ham. Samarbejdet med de gode kræfter i udvalget fra retsplejens forskellige felter måtte selvsagt virke modnende på mine ydelser som forfatter på dette område. I litterær henseende var iøvrigt situationen i Højesteret den, at der fra justitiarius Niels Lassens tid var tradition for, at der fra medlemmer af retten udgik meddelelser om dens særlige betydningsfulde domme. Man var ganske klar over, at dommenes affattelse i stærkt sammentrængte præmisser, der skulde skrives således, at det ikke kunde ses, om afgørelsen var enstemmig eller kun en flertalsafgørelse, måske endog bygget op på indbyrdes afvigende begrundelser, ikke tilfredsstillede det juridiske publikum. Dette var kommet frem i professor Carl

Torps foredrag ved jubilæumsfesten i 1911 og året efter i professor L. A. Grundtvigs heftige angreb i UfR, som Lassen besvarede. Det var muligt uden at røbe det, der ikke måtte komme frem, at supplere præmisserne ved udtalelser, der kunde hæve tvivl om ordenes forståelse, så at opfattelsen af dommenes præjudikatvirkning blev tydeligere. Meddelelserne fremkom i TfR. Efterat Lassen, der begyndte i 1895, havde fortsat til 1912, havde højesteretsdommer V. Schau i 1916 og 1918 leveret meddelelser, og Eyvind Olrik fortsatte derpå for årene fra 1918. Han var nået til 1926, så tillod tiltagende svaghed ham ikke at fortsætte, og efter hans anmodning påtog jeg mig leveringen fra højesteretsåret 1927, der kom i tidsskriftets følgende årgang. Der sås altså med velvilje på en sådan kommenterende virksomhed, og jeg erindrer hvorledes Gram ved affattelsen af de opsigtvækkende domme i »Kolindsundsagerne« betonede, at det var nødvendigt, at der »blev skrevet« om dem, hvad Olrik gjorde ret fyldigt i sit sidste års meddelelser. Den sluttede og koncise form, som havde været Olriks, blev også min. Vi var meget forsigtige med ikke at blive subjektive i belysningen af tilfældene, og Niels Lassens personlige tone søgte vi ikke at forny. Jeg fortsatte dermed til året 1935, et lignende åremål som Olriks. Emnernes samlede antal har udgjort 334. Disse til en vis grad kommenterende referater af rettens domme udvidede jeg snart. I det nylig begyndte Nordisk administrativt Tidsskrift, der redigeredes af fuldmægtig, senere ekspeditionssekretær i Finansministeriet Aage Sachs, havde jeg første gang i året 1927 en oversigt over Højesteretsdomme af administrativ Interesse, og denne årlige rubrik vedligeholdt jeg parallelt med meddelelserne i TfR. Hertil kom, at jeg allerede i 1926 omtalte domme af sagførerinteresse i det af overretssagfører Henrik Sachs — fætter til Aage Sachs — redigerede Sagførerbladet. Flere artikler i det af samme redigerede afsnit Lov og Ret af Berlingske Tidende havde en lignende karakter af referater med en lettere kommentar.

Både som Højesterets ene delegerede i RplU og som litterær talsmand for domsvirksomheden kom jeg på den måde skønt yngste dommer meget snart til at repræsentere retten. Det beroede naturligvis på, at ingen anden af dommerne stod rede dertil. Olrik, der var litterært interesseret, var som nævnt ikke rask, og det andet skrivende medlem C. D. Rump var optaget af at redigere Ugeskriftets domssamling og domsregistret. Han gik ind i RplU i 1928—31 og overtog meddelelserne fra 1939. Når man har den litterære oplysningstrang i sig og tror på et behov for oplysning, betænker man sig ikke på at tage fat, hvor der ses en opgave.

Skønt jeg ikke længere sad i nævningeretter, var disse nu engang

blevet mit emne, og jeg ønskede gerne at orientere publikum. I bladet København diskuterede jeg 12. og 18. december 1926 med redaktør H. Angelo om dennes sympati med nævningers tilbøjelighed til at gå udenfor de dem stillede spørgsmål. Da Sagførerbladet ønskede at drøfte »noget fastere regler for sagføreres optræden i retten«, deltog jeg i nr. 4 for april 1927 med Et Dommerindlæg, hvori udtaltes, at der savnes en fast opinion om, at en sagfører bør afholde sig fra forsøg på at forvirre nævningernes begreber om straffeloven. Efter at have udviklet dette tilføjede jeg at erkende forholdets gensidighed. Dommerne bør respektere sagførernes talefrihed f. eks. med hensyn til afbrydende spørgsmål. I numrene for maj og september svarede jeg overretssagførerne Oluf Bay og M. Wreschner på deres udtalelser herom. I København for 20. september tournerede jeg pånyt med redaktør Angelo om nævningers krav på hensyn og i bladet for 24. september med en mand, der vilde forstå skyldspørgsmålet som »skyldig til straf«, hvorved moralsk skyldfrihed kunde berettige til svaret nej. I Berlingske Tidende for 1. oktober 1927 drøftedes med en indsender at holde nævninger udenfor politiske sager. Grundloven tillader det ikke, og de politiske sager er kun få. Til denne moraliserende virksomhed hører endnu to indlæg fra 1929. I LR for 27. juli pointerede jeg overfor Henrik Sachs betydningen af nævningernes af loven anerkendte juridiske usagkyndighed og greb lejligheden til at betone betydningen af, at de har tillid til formanden som den upartiske, men denne tillid svækkes, når han under afhøringen viser sig bekendt med alt det oplyste og ikke optræder forudsætningsløst. Redaktør Angelo havde kun kunnet finde »mening« i institutionen, når nævningerne kunde udfolde selvbestemmelse overfor retten. Jeg svarede sammesteds 10. august, at det var en »søndagsopfattelse«, at lejlighed hertil altid skulde forekomme.

Disse sager kunde også frembyde problemer set fra Højesterets standpunkt. En lille opsats i UfR 1927 undersøgte pådømmelsen af ankesager, der skulde eller kunde have været behandlet med nævninger. I UfR 1928 behandles under Realitetsanke i nævningesager meget fyldigt spørgsmålet om, i hvilket omfang Højesteret trods sin bundne stilling kan gribe ændrende ind; af forskellige af rettens domme nævnes særlig en af 9. november 1927. Ved niåret for institutionens bestående behandledes i LR 27. oktober 1928 Reformer af Nævningeinstitutionen. Det var en gentagelse af tidligere fremsatte standpunkter: at den var egnet til reform og i hvilke retninger de var påkrævede, samt at tiltaltes afhøring ikke måtte være et forhør. Efter avisreferater måtte jeg antage, at dette var tilfældet i de københavnske retter.

En del bidrag havde hensyn til andre retsplejespørgsmål. I Tf. Strafferet anmeldte jeg 1926 Olaf Salomonsen: Den norske Straffeproceslov med Kommentar, I—II 2. udg. (1923). Den moderne norske lovgivning om rettergangsmåden i straffesager kom allerede i 1887. Den nu meddelte nyredaktion skulde først træde i kraft 1927. Kommentaren kunde gives meget fyldigt og gav et interessant grundlag for sammenligning med vort. Da der var inspiration at hente fra bogen, satte jeg mit anmeldereksemplar op i rettens boghylder. Om dommens afhængighed af proceduren anstillede jeg betragtninger i Sagførerbladet for juni 1926. Med henvisning til et forefaldet tilfælde påpeges det, at domstolene i en sag mellem private parter kan komme til at savne oplysninger om retsforholdet, der bedst kunde fås hos forvaltningsmyndighederne, om disse kunde komme til orde i sagen. Denne tanke om en offentlig intervention tog jeg senere op og fik banet vej for en lovgivning derom. Artiklen i UfR s. å. om det offentliges anke af private straffesager tog udgangspunkt fra en nylig pådømt sag ved retten. Disse sjældnere sager kunde rejse visse problemer. Et af dem var sagsomkostningerne, hvorom jeg skrev i Sagførerbladet for oktober 1927 og senere i september 1928. I en sådan sag havde rigsadvokatens modpart fået tilkendt salærudgift til sin privat antagne sagfører hos den oprindelig private modpart. Det henstilles, at der kunde blive adgang til hos det offentlige at dække udgift til privat antaget sagfører (efter norsk mønster). Denne tanke lykkedes det gennem RplU at få gennemført i 1932. I LR for 15. september 1928 omtales, at retten havde anset sig beføjet til uden speciel hjemmel at udelukke en kverulantforrykt ikke umyndiggjort person fra møde i retten.

Domstolenes stilling til det administrative retsområde var et forhold, der i stigende grad tiltrak sig opmærksomheden, hvorom også det nyoprettede tidsskrift vidnede. Højesterets holdning her var meget betydningsfuld, og personlig beskæftigede jeg mig med forkærlighed med disse problemer. Rettens dom af 23. november 1925 kom til at afgive et vigtigt præjudikat for domstolenes adgang til at prøve øvrighedens fastsættelser af erstatning. I afhandlingen Administrativ skadetaksation som genstand for domstolsprøvelse i UfR 1926 blev lovgivningen gennemgået for at se, i hvilket omfang administrationen havde den fuldstændige og endelige erstatningsfastsættelse i sin hånd. Det påvistes, at en sondring måtte gøres mellem den juridisk betonede tabsberegning, hvor domstolene var normgivende, og den forretningsmæssige prisberegning, der tilkom administrationen. Min foran s. 14 omtalte samtidige anmeldelse af

Magne Schjødts norske bog om ekspropriation havde været en god støtte for dette synspunkt. Afhandlingen Om Retter i modsætning til domstole og administrative myndigheder i Nordisk adm. Tidsskrift 1927 bevægede sig på et mere formelt område. Jeg har foran s. 31 omtalt, hvorledes der i forsørgelsesvæsenet blev lagt vægt på at understøtte efter et »retsprincip«. På samme måde var der ved organisationen af nye myndigheder et ønske om at betegne dem som »retter«, når der decentraliserende var tillagt dem selvstændighed på et vist område. Forfattere som Johs. Ussing og E. Tybjerg var gået ind for betegnelsen »administrative retter«. Artiklen finder ikke betegnelsen naturlig, når der ikke er kompetence til at afgøre spørgsmålenes forudsætninger og egen kompetence, hvorhos den ikke er stemmende med retsplejelovens opregning af retter udenfor de egentlige domstole. Dette blev anvendt på betegnelsen Invalideretten, der dog holdt sig. I UfR 1928 gentoges denne udvikling med henblik på straffelovskommissionens forslag om at oprette en Fængselsret til afgørelse af visse sekundære straffespørgsmål. Straffeloven af 1930 anvendte betegnelsen Fængselsnævnet.

Et noget ejendommeligt tilfælde af domstolsindgriben i den af administrationen praktiserede tilstand forekom ved en dom af 8. september 1926, der ved afgørelsen af et betalingsspørgsmål for ophold på sindssygehospital fastslog, at overlægen havde været uberettiget til at tilbageholde en ufarlig patient mod dennes ønske. Et sådant personretligt indgreb kunde nemlig ikke støttes på administrative cirkulærer, og at disse havde fået stiltiende godkendelse i loven om hospitalets oprettelse, anerkendte dommen ikke. Kun et faremoment kunde som nødretligt undværе lovens ord. Faktisk behøvedes der, hvis væsentlige ulemper for patienten og andre skulde undgås, langt videregående regler om tvungen tilbageholdelse. Familieretskommissionen, der blev sat i bevægelse, gik ind herfor, men foreløbig skabte afgørelsen panik. Ved hjælp af en dunkel vending i præmisserne søgte man at bortforklare rækkevidden. I mine artikler i Socialt Tidsskrift III A for 12. december 1927 og senere i Berlingske Tidende for 14. og 21. januar 1928 insisteredes der derfor på hurtig fremme af indretningen af det administrative apparat, der nu ansås for nødvendigt for en betryggende ordning af krav på udskrivning såvel som på tvangsindlæggelse.

Artiklen Ansvaret for tjenestemænds handlinger, LR 15. juni 1929, er eksempel på en oplysende domskommentar. Erstatning hos politiet nægtedes ved dom af 13. s. m. for skade ved politiets optræden under et gadeopløb. Det påpeges, at dommen siger, at nogen uforsigtighed var udvist, medens ingen fejl var begået af politiet, og endvidere, at der »allerede« som følge af uforsigtigheden ikke tilkom

erstatning, hvorved spørgsmålet om stillingen under den modsatte forudsætning er holdt åbent.

Administrationen er ofte indehaver af en vis teknisk viden og har derved lighed med de private teknikere. I denne sammenhæng kan derfor omtales en artikel om Tekniske domstole i LR for 9. november 1929. Spørgsmålet om sådanne lå i luften men havde endnu ikke meldt sig i RplU. Tanken frarådes bl. a. på grund af vanskeligheden ved at skaffe upartiske teknikere, og fordi den juridiske del af sagen ligger udenfor deres område. I artiklen Videnskabelig forvaltningsret i Nordisk adm. Tidsskrift 1929 anmeldtes Walter Jellineks tyske værk herom (1928), der viste denne lovgivnings stærke udvikling i lande, hvor særegne forvaltningsdomstole findes.

De økonomiske arbejdskampe i nutiden var der ikke megen litteratur om hos os, hvor man havde slået sig til ro ved indretningen af den faste voldgiftsret, gældende for de organiserede arbejdere og arbejdsgivere. Anmeldelsen i TfR 1926 af Sigurd Østrems bog De kollektive arbejdskampe efter norsk ret (1925) havde givet mig lejlighed til fordybelse i problemerne om mål og midler i disse kampe og til en jævnførelse med dansk praksis. De såkaldte Kolindsunddomme af 9. juni 1926, hvorved Højesteret pålagde arbejderorganisationerne erstatningspligt til en del jyske landmænd og en købmand for langvarig boykotning af dem, havde vakt lidenskaberne hos de to skiftevis regerende partier Venstre og socialdemokrater. De sidstnævnte afgav i december 1926 styrelsen til de første, der beholdt den til april 1929. I januar 1927 fremsattes forslag til lov om værn for erhvervs- og arbejdsfriheden, hvorom jeg skrev fra et domstolssynspunkt i Socialt Tidsskrift III A for februar 1927. Kollektive aftaler om pris-, produktions- og lignende forhold, der tilsigter at begrænse den enkeltes erhvervs- eller arbejdsfrihed, hemme den frie konkurrence og direkte eller indirekte hidføre monopolet, kunde erklæres ugyldige. Retterne fik anvisning på at benytte sagkyndig medhjælp og endog nedsætte udvalg til undersøgelser. Jeg indvendte, at lovgivningsmagtens arbejde derved kastedes over på domstolene; i sammenligning hermed anvender den norske lov af 1926 om trustkontrol særlige organer. En tilsvarende i almindelige vendinger holdt ansvarsregel, der ikke skønnedes at sige noget nyt, skærpede nu ansvaret til høje bøder eller fængsel. Kun sidstnævnte del af forslaget blev til lov, tituleret tugthusloven, og gjaldt uden stor anvendelse til 1937. Kolindsunddommene havde for mig været den væsentlige grund til den fyldige afhandling Retten til kamp udenfor kollektivaftalernes område, TfR 1927. Først de sidste 5 sider omtaler en række højesteretsdomme med de anførte i spidsen. Den del af begrundelsen, som jeg særlig hæftede mig

ved, var, hvad jeg betegnede som »indirekte blokade«: at nevtrale tredjemænd søgtes inddraget på de strejkendes side ved trusler om forretningsafbrydelse overfor dem. Dette forhold, der allerede tidligere var erkendt retstridigt, var fremtrædende i dette tilfælde. Til LR for 27. august og 3. september 1927 leverede jeg et uddrag af artiklen.

Om sagførervæsenets ordning, der nu begyndte at trænge på, kan anføres et par bidrag. I en replik i Sagførerbladet nr. 8 for august 1927 til overretssagfører Sachs — der havde fremhævet, at navnet højesteretssagfører gav sin bærer et uberettiget forspring i forretningslivet — havde jeg hævdet, at dette forhold ikke berettigede til et krav om at afskaffe denne sagførerklasses eneret til at møde i Højesteret. Jeg vilde derfor tilråde landsretternes sagførere »at ændre påstanden i denne sag« fra afskaffelse af højesteretssagførerprøven til afskaffelse af højesteretssagfører-navnet, altså at gå over til navnet »advokat«, naturligvis som obligatorisk. Dette var en forpostfægtning til en debat i RplU, der indlededes i april 1928 og bl.a. drejede sig om advokatnavnet. I LR for 17. marts 1928 havde jeg et ordskifte med overretssagfører Axel Bang, der ønskede procedureadgang for Højesteret i landsretssagførerens egne indankede sager. Jeg fremførte de saglige modargumenter, hvormed man fra Højesterets side rustede sig. Min artikel i Sagførerbladet nr. 3 for marts 1928 om forslag til ny vedtægt for Sagførersamfundet var samtidig med debat herom i RplU. Det var foreslået at gøre kredsbestyrelserne kompetente til at afgøre tvist mellem sagførere angående deres sagførervirksomhed, når begæring fremkom fra den ene part. Ved deres egentlige voldgiftsmæssige behandling af tvist mellem en sagfører og en tredjemand vilde man give voldgiftsretten kompetence til som en borgerlig domstol at indkalde parter eller vidner, optage skøn og kræve dokumenter fremlagt. Disse vidtgående krav, der heller ikke opnåede ministeriets stadfæstelse, blev frarådet. I Sagførerbladet nr. 2 for 1927 skrev jeg Om sagføreres tilbageholdelse af klienters dokumenter. Efter redaktørens opfordring uddybede jeg deri artiklen Om begrænsninger i tilbageholdelsesretten i UfR 1927. En dom af 13. oktober 1926, der nægtede et revisionsinstitut tilbageholdelse overfor et konkursbo af fallentens bøger, havde været udgangspunkt for en længere udvikling. Deri var først i tilslutning til højesteretssagfører C. B. Henriques modsat Torp-Grundtvigs tingsret antaget, at udlevering kunde kræves mod at stille sikkerhed for det omtvistede beløb, dernæst undersøgt om tingens art udelukker tilbageholdelse.

Den Steinckeske interneringslov fulgte jeg med interesse. I LR for 5. november 1927 skrev jeg om lovens forlængelse efter dens

udløb ved årets udgang. Der leveres en statistik over anvendelsen og det fremhæves, at straffen som det mildere middel først prøves. I TfStrafferet 1928 leveredes en fyldigere oversigt over domspraksis. Forskellige spørgsmål om sagernes rette anlæg drøftedes, og samtlige 14 tilfælde gennemgås. Seksuelt abnorme, på hvem »tåbeparagraffen«, § 39, ikke kunde anvendes med sin nedsatte strafferamme, kunde interneres. Lovens psykopatregel var ikke begrænset til disse overtrædere.

Idet strafferetten ellers ikke behandles, er der i LR for 19. januar 1929 en artikel om Dødsstraffens afskaffelse, fremkaldt ved et indlæg sammesteds af dommer John Knox, hvis begrundelse af afskaffelsen fremtræder som tankemæssig men dog for en væsentlig del var følelsesmæssig. Artiklens standpunkt er forsåvidt begge dele, idet det udvikles, at stemningen i befolkningen formentlig vil gøre det umuligt at fuldbyrde dødsdomme, hvortil kommer, at effektiviteten er tvivlsom. Ørsted, der var for anvendelsen, vilde lade folkestemningen afgøre sagen. Når Knox begrænser sig til normale samfundsforhold, hedder det tilsidst, turde den rette begrundelse for en ikke ringe del netop ligge i befolkningens forandrede psykologiske holdning under disse forhold, særlig grundet på en sammenligning mellem de grove krigsforbrydere og dem, der for statens rednings skyld sendes i døden.« Det stærke stemningsskifte under abnorme forhold bekræftedes ved 46 henrettelser herhjemme i forbindelse med den tyske okkupation.

På det familieretlige område skrev jeg om anerkendelsessøgsmål om egenskab ægte barn i UfR 1928. Auditør E. Schäffer havde udtalt sig mod bevisformodningen for ægtemandens faderforhold. Det fremhæves herimod, at denne sætning er uafhængig af procesparternes disposition, men en dom af 24. januar 1924 viste, at den ikke virkede med fuld styrke, når ægtefællernes samliv havde været hævet. Det imødegas, at den nu indførte frie bevisbedømmelse her kan spille nogen rolle. Som højesteretsdommeren, der ikke selv ser parter i skranken, advarer jeg mod at bygge ret meget på, om deres udsagn har virket troværdigt: »en moderne dommers altfor varme tillid til en parts eller et vidnes pålidelighed kan være lige så uheldig som en inkvisitionsdommers indgroede mistillid til den sigtedes forklaringer tidligere kunde være.« På disse personlige områder må man være klar over, at samvittighedens stemme hos den forklarende ofte vil synke ned til en meget svag hvisken. På denne tid opkom brugen af blodprøver som bevismiddel for afstamning. I LR for 23. juni 1928 skrev jeg om rettens anvendelse heraf i dom af 20. s. m., hvor prøvens vidnesbyrd mod ægtheden var medregnet som et indicium. Professor Oluf Thomsen, der i retsmødet havde givet

sagkyndig forklaring om systemet, foranledigede ved en senere udtalelse, at jeg atter tog ordet i LR for 30. s. m.

Forsikringsbegivenhedens fremkaldelse af den sindssyge sikrede var titlen på en artikel i Nordisk Forsikringstidsskrift 1928. Dom af 20. januar havde nægtet en sindssyg brandstifter forsikringssummens udbetaling, men under sagen var henvist til kommissionsudkast af 1925, hvorefter ret til udbetaling haves af de forskellige uansvarlige personer i det forudsatte tilfælde. Der anføres betænkeligheder herved, da det synes at give anledning til misbrug af udenforstående, der har interesse i begivenhedens indtræden, og der henstilles at anvende konkret domstolsafgørelse. Udkastet blev senere deklaratorisk lov.

Når jeg i LR for 19. og 27. november 1927 tog ordet for at anbefale en ændring i presseloven af 3. januar 1851 bort fra det formelle system at begrænse ansvaret til en enkelt person indenfor rækken forfatter, udgiver, forlægger, bogtrykker, var den nærmeste årsag nok dommen af 19. august 1927, der ikke anvendte dette system på indførte skrifter, men beskæftigelsen med provisorietidens pressesager havde givet mig et stærkt indtryk af, at systemet var utilfredsstillende. Det var det både socialt set og set fra domstolenes side, når de efter bogstaven skulde ilægge andre end forfatteren et betydeligt ansvar, der moralsk alene påhvilede den som unavngiven uansvarlige forfatter. Der var 22. december 1924 af justitsminister Steincke nedsat et udvalg, hvori bl. a. sad den senere professor Oluf H. Krabbe, og dettes betænkning forelå 1926. Min anden artikel i TfStrafferet 1928 Om presselovens revision gennemgik forslaget, der i almindelighed gik over til de naturlige ansvarsregler og bragte meget godt. Dagspressens interesser havde imidlertid været dominerende indenfor udvalget, der for periodiske skrifter opretholdt et formelt system. Mod denne del af forslaget vendte jeg mig derfor med al mulig energi.

Et og andet af det nutidige stof er foran forbigået, f. eks. en anmeldelse i Svensk Juristtidning 1929 af festskrift til Axel Högerström. Der er endnu i dette afsnit en del fortidigt stof at omtale.

Arkivalierne, der i form af voteringsprotokoller og fra ældre tid erklæringsprotokoller var tilgængelige dels i dommerværelset dels i arkivkælderen, havde straks tiltrukket sig min opmærksomhed. Her og i Rigsarkivet fandt jeg akterne til erklæringer om de instruktioner for magistraterne i København og i Christiania, der under 28. august og 14. september 1795 udfærdigedes efter udkast af generalprokurør Chr. Colbjørnsen. Dette går ud på, at magistraten og overpræsidenten, såvidt deres øvrighedsembeder betræffer, ikke

står under den almindelige ret, medmindre kongen i den enkelte sag dertil beskikker kommissarier med appel til Højesteret. Rettens erklæring er dateret 28. december 1794 og rummer en mindretalsudtalelse af 6 af 14 underskrivere, der meget veltalende og meget indtrængende går ind for at tilstå domstolene en sådan kompetence. Da Hof- og Stadsretten den 17. januar 1795 afgav betænkning om udkastet, indeholdt den med ganske samme talforhold, 6 af 14, en tilsvarende mindretalsudtalelse. Colbjørnsen besvarede denne betydelige opposition mod regeringens hensigt lige så voldsomt som ensidig advokatorisk. Der skulde altså gå over et halvt århundrede, inden domstolene kunde påse overholdelsen af øvrighedsmyndighedens grænser. Kongens egne beslutninger vilde man naturligvis holde udenfor. Som et historisk kuriosum kan noteres, at der blandt de 6 assessorer i Højesteret fandtes enevældens repræsentant i 1848: Poul Christian Stemann. Disse interessante dokumenter meddelte jeg i slutningen af 1928 i TfR.

Af rettens ældre historie var dernæst rigsretssagerne for mig det mest iøjnefaldende, der på en historisk baggrund måtte udgøre mærkepæle. Optrækket i efteråret 1926 til en norsk rigsretssag var anledningen til en samtidig oversigtsartikel i Gads danske Magasin om vore 4 sager af denne art. Af rettens dommere havde alene Gram deltaget i den sidste fra 1910, hvor han havde været førstvoterende. Min artikel var kortfattet og holdt sig til det væsentlige i faktisk og juridisk henseende. Det påpeges, at straffeloven ikke har særlige straffebestemmelser for ministre. Forudsigelsen, at dette vil blive stående på programmet, har den senere tid bekræftet. Denne populære afhandling blev forløber for en udførligere i 1927 i TfR, årgangen 1926. Den indledes med oplysninger om forfatnings- og lovhistorien, der ikke kunde forudsættes alle læsere bekendt, samt om Højesterets grundlovsfortolkninger, hvorom det samme vistnok gjaldt. Sagen af 1856 var den interessanteste ved at fastslå Rigsrettens kompetence til selvstændigt overfor finanslovgivningen at skønne over udgifternes fornødenhed. Der polemiseres mod Matzens lære om at supplere grundlovens ansvarsregel med de strafferetlige meddelagtighedsregler, idet den udtrykkelig fremhæver underskriften. En analogi hertil var der isåfald i forfatteransvaret efter presseloven af 3. januar 1851. Præsident Gram havde tilladt mig at efterse voteringen, og jeg kunde derefter meddele den nye oplysning, at Ørsted og flere andre af ministrene var frifundne ikke blot efter assessorernes men også efter landstingsmændenes stemmer, da disse ministre ikke havde underskrevet eller tilrådet og ikke havde pligt til positivt at fraråde. Akterne om proceduren forelå trykt, men det var første gang, de gengaves.

Endelig kom jeg til emnet Højesteret under provisorierne. Det tiltrak mig at kunne få rettens holdning stillet i et rigtigt lys, hvortil voteringsbøgerne måtte åbne mulighed. Min afhandling fremkom i 1927 i Gads danske Magasin, men var allerede skrevet året før. Den var blevet opholdt ved modstræben indenfor dommerkollegiet mod at oplyse navnene på datidens højesteretsassessorer, se Justitia 171 flg. Da jeg i 1939 som præsident optrykte den i Bidrag til Højesterets Historie, indsatte jeg navnene uden at gøre dette problem til genstand for vedtagelse. Også denne fremstilling havde nyhedens interesse.

Som selvstændig bog udkom 15. marts 1928 hos H. Hagerup Anders Sandøe Ørsted som Dommer, 172 sider. Den var bekostet og honoreret af »den med det ørstedske prismedaille-legat forbundne hundredårsfond«, der bestyredes af højesteretspræsident R. S. Gram, professor Poul Johs. Jørgensen og senere Sø- og Handelsretspræsident L. N. Hvidt. Det var 150-året for Ørsteds fødsel. Som oplyst i Justitia 150 spirede tanken om Ørsteds betydning hos mig i de første år af opholdet i Viborg, hvortil han havde haft tilknytning i stændertiden. Appelinstansen derovre havde ad kunstens vej forstået at fastholde denne tilknytning. Fra det nedlagte stænderhus tæt ved domkirken var Bissens marmorbuste af Ørsted bragt over i overrettens sal på rådhuset, der var genbogrund, og tre år efter reformens ikrafttræden afsløredes i det frie foran landsrettens nye bygning en af Quistgaard udført buste på sokkel, fremstillende ham i de yngre år. Det skete 14. oktober med tale af professor Frantz Dahl. Jeg havde ikke forud fæstet mig synderlig ved denne vor juridiske autoritet. Vel kendte jeg Carl Ussings bog, og fra Krieger var jeg i besiddelse af Nellemann og Øllgaards bøger om ham, men det slog mig ved Dahls senere foredrag, hvor lidt konkret jeg vidste om, hvor Ørsteds juridiske indsats egentlig lå. Da Dahl uden nærmere oplysninger udtrykte en dybtfølt ringeagt for Ørsteds tyske modstander Gönner, havde han ganske vist stillet ret store krav til tilhørernes orientering. Hvad enten det nu var dette foredrag, der virkede, eller de manende basuntoner til Udrundne er de gamle Dage, da dækket faldt for mindesmærket, var det denne dags indtryk, der gjorde begyndelsen. Da jeg selv var dommer, fik jeg den ide at undersøge Ørsted fra denne side, der forsåvidt var ny, medens dog alle havde været enige om dens betydning. Landsrettens bogsamling havde det fornødne materiale. Hvornår jeg efter at være blevet færdig med bogen om Krieger begyndte på læsningen, kan jeg ikke sige, men da jeg forlod Viborg, var jeg færdig dermed. I København var der tilbage at efterse voteringer i arkiverne.

Indledningen lod jeg i marts trykke i Tilskueren under titlen A. S. Ø. som juridisk kandidat. Den viser, at jeg også havde sat mig ind i hans forfatterskab, inden han blev assessor i Hof- og Stadsretten. Hans unge alder — 22½ år netop det halve af mine 45 år ved dommerudnævnelsen — var intet særsyn dengang. Det betones, at tiden kulturelt var en opgangstid med en åndelig vågen ungdom, og mod en personlig overvurdering var jeg på vagt. »Lad os ikke ganske uhistorisk betragte ham som et helt unicum, et slags juridisk vidunderbarn; selv ønskede han — da sålidt som senere — at skyde sig frem foran andre lovkyndige«. Dernæst redegøres der for hans almindelige fra Kant hentede retsprincip om den almindelige regel med dens underliggende opfattelse af menneskenaturen i moralsk indstilling. Jeg kunde ikke undgå ved en fordybning i disse udviklinger at se deres overensstemmelse med min artikelrække fra årene 1916—22, og meget naturligt må de samme sandheder gå igen i forskellig iklædning. Han roses, fordi han holder sig klar af Kants gengældelsesprincip i strafferetten og af Schlegels formueretlige princidpdyrkelse. Fornuft og moral var idealet men med tjenlighed for livet.

Det almindelige billede af livet i retten leveres gennem hyggelige citater af Ørsteds livserindringer. Et register over Ørsteds skrifter var 1917 leveret af Axel Rafael, og ved dets hjælp kunde Ørsteds dommermeninger følges op gennem rækken af hans senere skrifter. De samtidige organer var Juridisk Månedstidende, Juridisk Arkiv og Nyt juridisk Arkiv. Vigtige domme var trykt i disse tidsskrifter, hvor Ørsted og hans venner skabte traditionen hos os om den nøje forbindelse mellem domme og litteratur. Forventningen om dommervirksomheden som baggrund for den litterære bekræftedes i fuldt mål. Åbenbart med rigtigt blik for hans særlige anvendelighed anbragte justitiarius Falbe ham i »den dømmende ret«, hvor han beskæftigedes med at affatte domme. Indtil 1805, da Hof- og Stadsretten forenedes med de til en overret forenede landsting for øerne, var han med i alle sager og normalt som førstvoterende, men forhørsvirksomhed kom han aldrig til at give sig af med, hvilket vel nok var en mangel i hans kriminalistiske skoling. I modsætning til sin kollega Bredo von Munthe af Morgenstierne fandt han det rigtigt at følge Højesterets domme som præjudikater, men overfor sin egen domstols meninger holdt han sig ikke tilbage fra at gentage voteringer, hvori han var blevet overstemt. Her forbeholdt han sig sin individuelle mening og anså det for sin pligt af al magt at gøre sin overbevisning gældende.

Hvor fristende det er ved gensynet med disse mange retstilfælde at gengive nogle af dem med al deres juridiske fornyelse, må jeg

give afkald på enkeltheder. Men det kan noteres, at Ørsteds frimodighed og selvstændighed overfor de juridiske forfattere, universitetet og retspraksis overalt lægger sig for dagen. I Juridisk Månedstidende havde han været sammen med kollegerne Morgenstierne, J. K. Høst og C. F. Lassen. Det sluttede med udgangen af 1803 og fra januar næste år var han alene i Juridisk Arkiv. Om Månedsskriftet skrives der i bogen: »Med en ideforbindelse fra navnet på en af udgiverne kunde man betegne disse fire små bind med det dårlige trykpapir som en lysende bebuder af dagen, og hvis man vilde stille værket sammen med andre samtidige bedrifter på åndslivets område, kunde man gerne nævne Ohlenschlægers Guldhornene og Thorvaldsens Jason, dommerstanden havde nu for alvor fået mæle.« I sit eget tilbageblik erkender han straffelovgivningens daværende strenghed men mener, at den var stemmende med tidsånden. Enkelte af sine egne domme finder han nu for strenge, og hans voteringer giver indtryk af hans placering mellem de strenge. Men det kan noteres, at hans kritiske sans lod ham stille krav til bevisførelsen, der førte til frifindelse, hvor andre vilde domfælde.

De ikke-skrivende kolleger i overretten, der i Arkivet var udsat for at se anskuelser forkastet, som de havde sluttet sig til i deres voteringer, kunde tænkes ikke at være ganske tilfredse med denne skribentvirksomhed. Der er dog ikke bevaret noget udslag deraf. Ørsteds personlige fremtræden var blid og uselvisk, og Falbe var hans velynder. Lejlighedsvis fandt han dog anledning til en forebyggende udtalelse. I en straffesag for forsøgt selvmord havde overretten stadfæstet en dom om livsvarig tugthusstraf (det er ikke uantageligt, at den har været tænkt som forvaring på grund af sindssyge). I sin trykte kommentar nævner Ørsted mod sædvane, at det var pluraliteten i overretten, der dømte således, og han afkræfter derpå det herfor anførte. Han og Falbe havde villet frifinde. Han tilføjer følgende, se s. 65: »Det vil for resten ikke af nogen tænkende læser blive lagt mig til last, at jeg således har skrevet mod en mening, der er blevet antaget i en dom, som er afsagt ved det tribunal, hvori jeg har den ære at have sæde. Jeg fornærmer vist ikke mine indsigtsfulde og agtede kolleger, fordi jeg finder en mening, som de har haft tilfælles med vore berømteste teoretikere, urigtig. Og dersom det skulde være usømmeligt at erklære dette, så fulgte deraf, at jeg og enhver, der er i lige stilling med mig, måtte afholde sig fra at behandle noget juridisk emne i et offentligt skrift, da det ikke kunde undgås, at man jo kom til at ytre meninger, der var i strid med domme, som enten var afsagt eller fremdeles vilde blive afsagt ved det tribunal, hvori man havde sæde. I det mindste kunde en sådan aldrig påtage sig et omfattende juridisk værk således som

mit Supplement, med hvis fortsættelse det i sin tid dog vilde blive nødvendigt at sige mine tanker over den her behandlede genstand.« Således — noget bredt men usvigelig rammende — føjer Ørsted sine ord. Som skrivende dommer er jeg selv i en given situation blevet værnet ved denne af Ørsteds elev J. Nellemann gentagne sætning.

Foruden assessorarbejdet og det litterære tog manuduktionen meget af hans tid, han anslog den i 1804 til at tage i det mindste 5 timer daglig. I 1805 indbyder han til et Institut for tilstundende juridiske embedsmænds pragmatiske (vel nærmest lig videregående) dannelse. Der var i forvejen det juridisk-praktiske selskab, som han i sin tid med udbytte havde benyttet. Den i dette øvede mundtlige procedure og votering kunde han foreløbig ikke love i Institutet, der skulde virke ved skriftlige øvelser og forelæsninger. Under en polemik, han i 1806 havde med professor J. Schlegel, mærker man fortrydelighed over ikke at være foretrukket i adjunktkonkurrencen i 1800, og hans kritik af Schlegels naturret antog ret heftige former. Dette kan skrives på den litterære side af hans personlighed; han var som delt i to personligheder, og begge trak fuldt læs. Under alt dette var helbredet ikke tilfredsstillende. Han havde i foråret 1808 »en betydelig nervesygdom« og jævnlig »ringere grad af svækkelse.« Hans store afhandling fra 1809 om tyveribegrebet m. v. optog en stor mængde præjudikater fra virksomheden i retten. Bogen meddeler s. 66 og 124 prøver på affattelse af domme i straffe- og borgerlige sager, de er i sammenligning med domme fra den senere skriftlige tid ret kortfattede.

I Højesteret kom Ørsted til at sidde fra 21. december 1810, sin to og trediveårs fødselsdag, til 14. april 1813, da han blev kancellideputeret. Mod slutningen havde han i et helt fjerdingår været fraværende på grund af sygdom, og i 1812—13 lagde regeringen meget beslag på ham ved pengevæsenets omdannelse. Som chef fik han den af ham så højt beundrede Chr. Colbjørnsen, forfatteren af fdg. 27. september 1799 om trykkefriheden, ved hvis fortolkning han i 1801 havde tjent sine juridiske sporer. Ørsted har ikke selv omtalt sine år i Højesteret, hvor den manglende skriftlighed gav ham en betydelig mindre fremskudt stilling end i overretten, og hvor han nogle gange forgæves søgte at ændre kollegiets syn på problemerne. Heller ikke her kan jeg åbne slusen for omtale af interessante retstilfælde. I straffesagerne, som var så stor en del af arbejdsstoffet, bekræftes det tidligere indtryk af en overvejende strenghed hos ham. Bogen slutter med følgende ord: »Det var vistnok så, at loven i dens almene skikkelse altid for Ørsteds bedømmelse var det fremherskende, medens det konkrete og personlige for hans overvejelse

måtte indordne sig, fordi det var pligtig dertil. Denne side af hans personlighed belyses skarpere, når den ses i forhold til konkrete retssager end gennem hans forfatterskab, særlig når man holder sig til hans store afsluttende og samlende afhandlinger. Skildringen i Carl Ussings bog om Ørsted (1884) s. 50 giver næsten et idyllisk billede af hans skribentvirksomhed... Når vi i denne fremstilling har opsøgt hans litterære arbejder i deres udspring af hans voteringer i retten og under polemik med tidligere retsanskuelser hos teoretikere eller praktikere, har vi ved siden af evnen til afklaring fundet en spændstig og ilter drift til at oplyse alt og alle, som trænger til juridisk oplysning — hans form for tidsalderens drift til at »virke forbedring« på det beståendes grund. Denne forklarer de stærke krav til orden, disciplin, sanddruhed, som får udtryk i hans voteringer.«

Det havde for mig været en meget tiltrækkende syssel jævnsides med at arbejde med moderne ret og retspleje at fordybe mig i en lovgivning og en retspleje, der lå over 100 år tilbage i tiden og så samtidig at blive konfronteret med den jurist, for hvem danske og norske jurister i 1902 havde rejst statue. Det havde bekræftet sig, at det store bedst ses på den afstand, der placerer det ved siden af omgivelserne og foran efterfølgeren. Den detaillerede granskning havde godtgjort, hvor frugtbart Ørsteds initiativ viste sig, hvor stærkt det hævdede sig i kollegiet, og hvor betydningsfuldt det blev for hans fornyende skribentvirksomhed. Tiltrækningen forøgedes ved at tænke på hans unge år. Det var mit første egentlig historiske arbejde, da Kriegerbogen med dens rigsdagsudtalelser var halvvejs nutidig. Jeg havde stiftet bekendtskab med dobbeltheden mellem en fortid og en nutid, der udfolder sig på samme grund. Istedet for en bølgebevæget nutid ligger der et afsluttet forløb, der tillader studium af årsag og virkning. Den sætter en uinteresseret tankevirksomhed i bevægelse og opdrager til upartisk overvejelse.

På dagen før jubilæumsdagen bragte LR skandinaviske hyldestartikler om Ørsted hvoriblandt en af mig.

Den 21. december 1929 kunde jeg sammesteds give meddelelse om Hundredårsfondens påbegyndte udgivelse af Ørsteds Skrifter i Udvalg, hvis udførelse jeg havde påtaget mig.

Til Dr. Magnus' værk Die höchsten Gerichte der Welt (1929) bidrog jeg for Danmarks vedkommende.

Sammenfatning. Kort efter min indtræden i Højesteret blev jeg betroet med at affatte de sædvanlige årlige meddelelser om rettens praksis til Tidsskrift for Retsvidenskab, og jeg ledsagede dem med tilsvarende meddelelser om domme af administrativ interesse til

Nordisk administrativt Tidsskrift. I Sagførerbladet og Berlingske Tidendes afdeling Lov og Ret refererede jeg af og til domme. I foråret 1927 blev jeg medlem af Retsplejeudvalget. Bidrag i tidsskrifter og aviser drejede sig om nævningevæsenet, der efter evne støttedes og belystes fra ankens side. I anden retspleje henstilles en ved senere lov gennemført adgang til administrativ intervention og vederlag til privat antagne sagførere i straffesager. Der opstilledes et princip for kontrol med administrativ fastsættelse af erstatning, og betegnelsen administrativ ret drøftes. Tekniske domstole frarådes. I arbejdskampene påpeges retsstridigheden af »indirekte blokade«. Andre emner var landsretternes sagføreres krav om adgang til Højesteret, dødsstraffens afskaffelse, anvendelse af blodprøver til oplysning om faderskab og en reform af presseloven om periodiske skrifter. Jeg undersøgte og skrev om en episode ved Højesteret i 1795, vore rigsretssager og dommene under provisorierne. I 1928 udgav jeg bogen Anders Sandøe Ørsted som Dommer. Den bekostedes af den ørstedske Hundredårsfond og for denne påtog jeg mig året efter at udgive hans Skrifter i Udvalg.

Venstreministeriet af december 1926 (Th. Madsen-Mygdal) afløstes i april 1929 af Staunings socialdemokratisk-radikale.

B 1930—36

Indførelsen af domsmænd var det betydeligste af justitsminister C. Th. Zahles indgribende reformforslag af 1929 til retsplejen. Da udkastet fremkom til RplU fra det derom nedsatte udvalg, skrev jeg 2. marts 1930 i UfR artiklen Om domsmænd i straffesager med klar afstandtagen. Der var jo ikke tale om at lade dem afløse nævningerne, som krævedes i grundloven, men om en betydelig udvidelse af lægmandselementet og det, skønt lægmænd som nævninger havde slået dårlig an. Frasen om tillid til retterne afvises, og de saglige betænkeligheder var iøjnefaldende. Det erkendes, at umiddelbarheden, som domsmænd vilde behøve, vilde være et gode for landsretterne og statsadvokaterne, men manglerne var overvejende. I en lang række af indlæg de følgende måneder og senere i LR og UfR forfægtede jeg dette overfor forskellige. Herunder hævdede jeg aldeles ikke at være lægmandsfjende, tværtimod med gode erindringer om mine jyske nævninger. Jeg udtalte iøvrigt den mening, at grundlovsbudet om indførelse af nævninger kunde betragtes som opfyldt ved 10 års prøve af institutionen, og jeg fremdrog Højesterets svækkelse ved at miste bevisbedømmelsen: »Selv om domsmandsprojektet i alle andre retninger opviste ellers uopnåelige for-

trin i forhold til vort nuværende system, måtte den konsekvens deraf, at det lægger Højesteret øde som straffedomstol, gøre det uantageligt.« Yderligere skrev jeg i UfR 1930 om Reform uden domsmænd med en påvisning af, hvor langt en energisk udnyttelse af de allerede gældende regler kunde bringe os til den ønskede forandring, og en større artikel i Gads danske Magasin 1930 om Lægmænd i Strafferetsplejen med populær belysning af hele emnet. Dermed havde jeg gjort, hvad jeg formåede for at afværge en skæbnesvanger svigten hos jurister af retsplejens sande tarv. I RplU, hvor jeg var i mindretal, så jeg, hvorledes lægmandselementets erklærede modstandere fulgte den opportune linie. Med nogle års tålmodighed vilde det forjættede land antagelig være nået uden domsmændene. Ligeledes parallelt med behandlingen i RplU kritiseredes i TfStrafferet 1930 udkast fra samme udvalg til regler om begrænsningen i ret til erstatning for uforskyldt varetægtsfængsel. Principielt betones det ønskelige i, at der gives regler for domstolene at gå efter. Kritiken toges til følge ved loven og i dom 13. november 1930, se LR for 8. november 1930 og 6. juni 1931. Tillægsloven af 1932 gjorde også ende på den tidligere kritiserede forhøren af tiltalte i nævningesager ved retsformanden, idet afhøringen normalt gik over til anklageren og efter ham forsvareren. Jeg forbigår nogle fornyede udtalelser i LR og UfR om retsbelæringen som autoritativ overfor nævninger og derfor overfor forsvarere.

Under titlen Straffeloven og Borgerskabet fremsatte jeg i LR for 26. april 1930 nogle almindelige betragtninger om folkemeningen i dens forhold til straffeloven og straffedommene. Tre regeringsforslags ret afvigende bestemmelser, der alle gerne støttede sig på almindelig opfattelse, kunde i den henseende være tankevækkende. Artiklen advarer mod leflen med forbryderne ved at vise den store interesse for dem: »Det er socialt svækkende, når publikum med en følelse af bifald underretter sig om lovovertrædernes oplevelser og sætter sig ind i deres syn på samfunds- og retsforhold. For de unge er det direkte skadeligt, og hvor mange er egentlig tilstrækkelig befæstede på alle områder?« »Det virker slappende på borgerskabet selv, når det i stedet for at føle sig i aktivt modsætningsforhold til lovbryderne fraterniserer med dem og begynder at tvivle om sin ret til at hævde den retsorden, som holder borgerskabet oppe.«

Til den almindelige strafferet hørte artiklen Bør kvaksalveri straffes? LR 28. juni 1930. Alle tre straffelovsbetænkninger havde foreslået at gøre det ubetinget strafbart som uautoriseret at tage syge under kur. Gældende ret krævede derimod, at der skulde have været fare forbundet dermed. Udviklingen i artiklen går ud på at foreslå dette opretholdt, og ifølge lægeloven er dette blevet den

almindelige regel ved siden af specielle bestemmelser. Artiklen Nye begreber i straffeloven i LR for 17. september 1932 bringer en oversigt over indholdet af den nye straffelov, der skulde træde i kraft 1. januar 1933. Se endvidere artiklen Den nye strafferetspleje i LR for 17. november 1932 i diskussion med statsadvokat G. Lett, hvor bl. a. betydningen af protokollation betones.

Tillægsloven af 1932 havde i sagførerordningen bl. a. truffet bestemmelse om ret for landsretternes sagførere til for Højesteret at videreføre deres egne sager. I LR for 12. december 1931 havde jeg ikke anbefalet denne nyordning. Derimod nåedes der ikke frem til en gennemførelse af regeringsforslaget om offentlig votering efter norsk mønster ved Højesteret. Herom skrev jeg 17. og 31. januar 1931 i LR og senere 18. april 1931 i UfR under titlen Norsk, svensk eller dansk afstemningsmåde ved Højesteret? Som den danske betegnede jeg den uforandrede mundtlige og hemmelige, motiverede afstemning og domsgrundenes (præmissernes) affattelse skriftligt med oplysning om antallet af medvirkende dommere men uden navngivelse og med redegørelse for begrundelserne. Denne ordning, der senere gennemførtes som lov, havde jeg først foreslået under en forhandling i Højesteret. En udførlig navnlig også historisk fremstilling af problemet gav jeg i TfR 1934, se også LR for 28. maj s. å.

Oversigtsartikler over gennemførte ændringer i 1932 dels om lægdommere dels i det hele i retsplejen skrev jeg i LR for 23. juli og 27. august 1932.

Det foran s. 37 behandlede emne Administrativ intervention tog jeg op i en artikel i Nordisk adm. Tidsskrift i 1934 og i tilslutning til forhandling i RplU gennemførtes denne ordning ved tillægslov af 1935.

Den foran s. 13 omtalte afhandling med titel Lovgivningen og domstolene, der gennemarbejdede problemet om loves grundlovsmæssighed fra disputatsen i 1905, fremkom i 1933 i UfR.

I LR for april 1934 anbefalede jeg i automobilsager om erstatning at lade sagkyndigheden komme til orde gennem formelle retslige skøn fremfor dertil at betjene sig af sagkyndige erklæringer, der er udsat for at antage karakter af partsindlæg.

I Nordisk adm. Tidsskrift 1935 foreslog jeg med hensyn til organisationen af Statstjenestemandsvoldgiftsretten, at de 4 dels faste dels skiftende medlemmer fra styrelsen og fra organisationerne, altså »partsrepræsentanterne«, i stedet for besluttende kun fik rådgivende stemme, således at de tre dommere fra Højesteret og Østre Landsret blev alene om afgørelsen. Voldgiftens område er genstande for forhandlingspligt dog ikke pekuniære krav. Skulde disse medtages, måtte formentlig de 4 førstnævnte medlemmer fratræde.

I TfStrafferet 1936 leverede jeg en gennemgang af Anvendelsen af borgerlig straffelov ved Højesteret i årene 1933—35. Disse år udmærkede sig nemlig ved, at tillægsloven af 1932 gav underretterne kompetence til behandling af alle straffesager i første instans, hvorved Højesterets omfattende ankebehandling af straffesager nødvendigvis måtte aftage stærkt. Højesteret havde altså i disse år stadig den fulde bevisbedømmelse, og artiklen undlader ikke at påpege, at skønt denne bevisbedømmelse havde været udøvet middelbart på skriftligt grundlag, havde den haft sin betydning, der vilde bortfalde, hvis domsmandsordningen indførtes.

Min ikke-nutidsjuridiske produktion drejede sig i dette tidsrum om Højesteret 1790—1814 og om Anders Sandøe Ørsted, nu betragtet i sin helhed. Desuden var der afhandlingen Rigsretsdommen af 1856 og Højesteret, der blev trykt i Tilskueren i 1931 og senere optaget i Bidrag til Højesterets Historie (1939).

I TfStrafferet 1930 anmeldte jeg desuden Frantz Dahls bog Frederik VI og Anders Sandøe Ørsted i 1826 (1929), indeholdende den aktmæssige fremstilling af den mest dramatiske begivenhed i Ørsteds liv: da kongen gjorde ende på hans forfatterskab. Det var Ørsteds ideal, at den kyndige og velsindede forfatter skulde gavne staten ved frimodigt at udtale sig om vigtige anliggender. En sådan opgave havde han fundet i at udvikle, at præsternes ed om ordets forkyndelse, når den lød på at holde sig til den »himmelske lære« i de symbolske bøger, ikke udelukkede dem fra en vis bevægelsesfrihed på kirkelærens ikke-fundamentale områder. Men den heftige protest fra kapellanen på Christianshavn N. F. S. Grundtvig fik kancellipræsident Julius Kaas til at lade kongen foreholde Ørsted, at han som generalprokurør ikke burde have udtalt en mening, som regeringen ikke vilde gøre til sin — »hjernespind« som han fandt den at være. Ørsteds stærkt bevægede modforestillinger nyttede ikke. Han fik tilhold om, hvis han vilde blive i sit embede, at ophøre med at skrive juridisk. Færdiggørelsen af afhandlingen m. m. tillodes ham dog og med håndbogen varede den til 1835. Dahls meget stærke klage over kongens manglende forståelse af Ørsteds betydning mente jeg at måtte dæmpe, da regeringen ubestridelig havde at tage hensyn til kirkefolket som helhed. Men beklagelig var episoden naturligvis, og man kunde have tænkt sig andre løsninger. At kongen på forhånd så skævt til Ørsteds travle skriven, gjorde jeg opmærksom på ved at minde om den overhaling, han i 1817 havde givet ham, da Ørsted — efter sit angivende af en misforståelse — ikke havde sat sit navn under et aktstykke. Ørsted

forsvarede sig djærvt i et langt indlæg, hvoraf jeg aftrykte det meste på 4 sider i anmeldelsen. Jeg anfører dette, fordi samme indlæg, da jeg pany nogle år senere ønskede at se det i Rigsarkivet, ikke var at finde.

Som det vil forstås, var afhandlingen om Højesteret i 1856 en udløber af mit studium i 1926—27 af rigsretsdommene, og den omhandler den medfart, der overgik rettens personale fra de nationalliberale ministerier P. G. Bang (til 18. oktober 1856) og C. C. G. Andræ (justitsminister C. F. Simony). Nogle glimt deraf var kommet til mig fra min kollega V. Nellemann, fra hvis far, den senere professor og justitsminister J. Nellemann der var bifaldende breve hjem fra hans studierejse, da han her havde fået efterretningen. Også præsident Gram kendte lidt dertil. For mig at se førtes ved denne undersøgelse sonden lige så langt ind i de nationalliberales regeringsovermod som ved professor Aage Friis' fremdragen i »Skandinavismens kulmination« af deres forhandlinger med Sverige-Norge. Af Højesterets personale på 13 medlemmer afskedigedes uden ansøgning i to gange dels fra 14. juni dels fra 31. december 1856 de fem nemlig justitiarius F. v. Lowzow og assessorerne J. Stellwagen, J. Nielsen, C. Rothe og J. Koefoed med det dårlig eller slet ikke skjulte formål af skaffe plads til jurister af mere moderne retsanskuelser. Der var dog gået nogle år efter 1848 og intet konkret dadelværdigt var fremført, der var hverken sygdom eller særlig høj alder. De tre sidstnævnte var med i Rigsretten, og dennes to formalitetskendelser, hvori assessorerne stemte for afvisning, havde vakt raseri. På dette tidspunkt fremsatte Orla Lehmann overfor ministeriet planen om efter sagens afgørelse at lade Rigsrettens formand, professor J. E. Larsen afløse Højesterets justitiarius, hvilket også skete. Dommen, der faldt 27. februar 1856 og frifandt alle 7 tiltalte, udløste stor skuffelse og forbitrelse. Man vedtog at lade, som om de otte fra Højesteret havde været ene om at stemme for dette udfald, der efter loven så skulde foretrækkes. Det sande forhold var, at for de tre Ørsted, Tillisch og Bluhme stemte også 7 fra landstinget for frifindelse og for Scheel alle 8. Det lykkedes virkelig at skabe og opretholde en sådan falsk tradition gennem historikere som N. Neergaard og Povl Engelstoft, skønt redaktør Billes om ond samvittighed vidnende udtalelser burde have opfordret til kildeundersøgelse. Tilføjes kan, at man ved at forhale en tiltrængt lønningsforhøjelse opnåede, at de afskedigede ikke i pensionsberegningen kom til at nyde godt af denne.

Det parti, der havde gennemført grundlovens anerkendelse af domstolene som den tredje uafhængige statsmagt, havde her svigtet sine egne grundsætninger om respekt for denne magt. Orla Leh-

mann var som nævnt igangsætteren. En anmelder kaldte mig i 1959 »arrogant« for at have kaldt Lehmann for »gudbenådet fusentast«. Her vilde jeg være tilbøjelig til at udelade det første af de to ord.

I 1930, 2 år efter bogen om Ørsted som dommer, udgav jeg Danmark-Norges Højesteret 1790—1814. Den kom hos Gyldendal, trykt på Carlsbergfondets bekostning, 168 sider stor. 1814 var året for adskillelsen fra Norge. 1790 var slutningsåret for Sophus Vedels historie om den dansk-norske Højesteret under enevælden, udgivet 1888. Vedels bog var skrevet som besvarelse af en af det ørstedske prismedaillelegat stillet prisopgave, der lød på tiden henimod slutningen af århundredet. Den skulde angå Højesterets indretning, dens forhold til kongen og regeringskollegierne og de processuelle regler for den. Når Vedel i sine slutningsbemærkninger siger, at tidsrummet til 1790 indbefattede så godt som alt i rettens udviklingshistorie, hvortil der knyttede sig nogen almindeligere interesse, må det være med henblik på den ham stillede opgave. Men en højesterets historie er et mere alsidigt emne. Forøvrigt viste det sig, at han selv havde fortsat sin fremstilling til 1814, og hans manuskript blev af hans dødsbo overgivet Højesteret, men da var jeg i ferien 1929 blevet færdig. Ved at sætte tidsgrænsen til 1814 kunde sammenhængen med Vedels dansk-norske fremstilling siges at være understreget. Snarere betød den dog, at jeg foreløbig ikke kunde overkomme mere end disse 25 år. Indholdsmæssigt var det ikke nogen fortsættelse.

Det var rigtigt nok, at det, der kunde kaldes institutionens skelet, ikke frembød nyt stof indenfor de 25 år, så at jeg allerede af denne grund måtte rette opmærksomheden på andre sider af emnet. Men det var også dem, der interesserede mig mest. Dette fremgik af de betragtninger over retslivet, som jeg fandt anledning til at fremsætte s. 11—12 og 166—68, og som min tidligere chef R. S. Gram følte afsmag for ved deres almindelighed, se Justitia 173. Vedel havde som protokolsekretær ved retten haft personlig tilknytning til den, og hvis min borgerlige stilling havde placeret mig udenfor, var det på samme måde ganske sikkert ikke faldet mig ind at studere den. Men nu var jeg anbragt i den og følte dermed trang til at overvinde det uvidenhedens mørke, der for os alle rugede over institutionen efter det tidsafsnit, som Vedel så interesseret havde gjort rede for med sin noget snørklede penneføring. Og den skildring kendte jeg selvfølgelig. Iøvrigt var jeg så ulærd, som nogen kunde være. Det havde skridt for skridt nyhedens interesse for mig at samle stoffet sammen, og jeg var så sangvinsk at regne med, at det måtte have en lignende interesse for andre. Jeg tænkte mig en almindelig oplyst men i dette emne uvidende jurist som læser og

søgte at give billedet sådanne træk, at det kunde fange hans opmærksomhed.

Det var den daglige oplevelse at se parter træde frem i skranken med deres anliggender ude fra livet for at få dem ordnet efter loven, og samtidig fortalte sceneriet håndgribeligt, at sådan havde det været »i hundrede år«. Denne dobbelthed af nutid og fortid måtte fængsle. Nutiden alene syntes at mangle en forklaring og trængte derfor på med krav om oplysning om fortiden, men når denne fortid var rekonstrueret, gjaldt det om at forstå, hvad den belærte om. Jeg udtrykte det således: »I sit væsen er det det samme, der foregår i retten dag for dag: loven lever, samfundet drager ånde. Men tager man et afsluttet afsnit af domstolens liv for sig, yder dette os en særlig lære.« Denne lære fandt jeg angik retslivet i det hele og ikke specielt domstolene. Når vi siger til os selv, at trods alle forskelligheder, der hæfter sig ved problemerne i deres fortidige skikkelse, drejede det sig i fortiden som i nutiden om et og det samme, er vi på sporet. Ihering har betonet det evig tilblivende altså det skiftende i retten, men den anden side deraf er det blivende. Og dette blivende for lovgivningen så vel som indenfor deres område for domstolene satte jeg i en sådan social afmåling, at den kan tilfredsstille som vilkår for samfundssammenhold. Det var mine udviklinger af 1916—22 til den almindelige retslære, der her gik igen, og som en hyldest til min kære men ufilosofiske chef udelod jeg den sidste del af udviklingen ved den senere fornyede udgivelse af bogen. Den blotte historiske viden vilde for mig have liden interesse, hvis jeg skulde give afkald på det, jeg på dette sted betegnede som dens lære. Men det kan nok være, at den sidste del, der iøvrigt tog tilknytning til Kants princip og allerede foran var antydet, virkede noget udtværet.

Vistnok ganske originalt i en domstols historie begynder jeg med Træk af tidsrummets lovhistorie, idet jeg betoner den nøje forbindelse mellem loven og domstolsvirksomheden. Tendensen i den nye lov kan godt straks påvirke domstolene, og der må formodes at være en parallelisme mellem de i lovgivningen og samtidig domspraksis rådende tendenser. Ved denne oversigt førtes læseren ind i samtidens juridiske tankegang. Det kunde fastslås langtfra at være nogen stillestående periode, man stod overfor. Hvis en formodning kunde opstilles om parallele forhold indenfor Højesteret, måtte det ventes, at også denne havde arbejdet i et kraftigt tempo. Dette bekræftedes ved den senere undersøgelse.

Som tegn på den nære tilknytning til Kancelliet og opfattelsen af de i retten tilforordnede som et andet retskyndigt kollegium var der rettens erklæringsvirksomhed, der dels omfattede almindelige

retsspørgsmål dels konkrete processuelle retstilfælde. Den var dog indenfor perioden aftagende, og der ytredes lejlighedsvis betænkelighed ved at binde retten ved sådanne udtalelser. Den tidligere udførlige erklæring af 1795 om rettens stilling til øvrighedsmyndigheden måtte her gentages. Skønt den fyldte 8 sider og forhen havde været aftrykt i et af Ørsteds tidsskrifter — hvorfor optrykket også misbilligedes af R. S. Gram — havde jeg ikke kunnet modstå at gengive en erklæring fra 1800 af den lærde justitiarius J. E. Colbjørnsen, broder til Christian Colbjørnsen. Den angik det spørgsmål, hvorledes en uærlig slave, der forhen er dømt til kagstrygning og tyvsmærke på panden, skal anses, når han undviger og stjæler påny. Den forekom mig at føre godt ind i datidens tænkemåde, hvad jeg havde brug for.

Derefter behandledes rettens indre forhold med oplysninger om sagernes antal, Chr. Colbjørnsens påbegyndte kriminalstatistik, biografier af tilforordnede og sagførere o.s.v. Som det bemærkes, mangler en domstols fysiognomi de personlige træk, som giver historikeren stof til at oprulle skiftende tidsbilleder. Ingen havde efterladt memoirer med fortrolige meddelelser om det daglige liv, indbyrdes forhold mellem kolleger o. l. Den udadtil mest markante skikkelse i retten var Chr. Colbjørnsen, der i 10 år til 1814 var justitiarius, blandt de yngste var i godt 2 år A. S. Ørsted.

En halvthundrede sider viedes endelig en udsigt over Højesterets domspraksis, og dette studium af voteringsprotokollerne bragte mig helt ind på livet af mine længst forsvundne forgængere i retten. I de udførlige referater tegnede deres personligheder sig med ret tydelige træk. Jeg gjorde deraf det udvalg, der forekom mig at kunne vække interesse hos nutidslæseren.

På denne måde, altså meget forskelligt fra Sophus Vedels værk, havde jeg vist, at der også kunde komme en bog ud af Højesterets korte periode 1790—1814.

Den udgave af Ørsteds skrifter i udvalg, hvorom jeg kunde udsende meddelelse 21. december 1929, blev besørget planmæssigt i løbet af årene 1930—33. Udgaven omfattede 6 bind, hvoraf de 2 første var privatretlige skrifter, de 2 næste strafferetlige, 1 processuelle og 1 blandede skrifter. Prisen var moderat, og bindene kunde købes enkeltvis. Min udgivervirksomhed havde foruden korrekturen bestået i at foreslå udvalgets omfang, hvorom enighed uden vanskelighed opnåedes med legatbestyrelsen, og at udarbejde udførlige registre, hvorimod litterære noter ikke ønskedes anbragt. Efterhånden som dette arbejde skred fremad, modnedes en beslutning om at skrive en biografi af den store jurist. Der fandtes i forvejen den lille bog af Carl Ussing fra 1884 og provst L. Kochs bio-

grafi fra 1896. Jeg måtte tilstræbe en fyldigere behandling, i sammenligning med sidstnævnte bog en mere juridisk og i sammenligning med Ussings også med uddybning af det politiske. Bogen Anders Sandøe Ørsted, hans liv og arbejde blev skrevet og udkom 1933 ligesom skrifterne hos Gyldendal og støttet af Carlsbergfondet, 318 sider stor. Dens udstyr blev som de 6 binds med medaillonen af Ørsted på titelbladet, men bogen var helt igennem mit eget foretagende. Det aktive Ørsted-studium, jeg selv havde begyndt i Viborg, var ikke blot på en lykkelig måde blevet taget under vingerne af legatbestyrelsen med højesteretspræsidenten i spidsen. Men det derved etablerede forhold havde uden afbrydelse fortsat sig i det store udgiverforetagende. Hundredårsfonden af 1878 havde i de mellemliggende år udviklet sig til at blive bærekraftig, og Gram havde endnu ikke opgivet den oprindelige plan som urealisabel. Situationen for mig mindede om udgivelsen af den lille bog om Krieger som jurist, der også havde været i tilslutning til et ganske vist flygtigt gennemsyn af hans skriftlige værk. Her mødte jeg med et ret indgående kendskab til Ørsteds juridiske arbejder. Det voksede og blev forbundet med studium af alt det øvrige, han havde været med i. Jeg blev snart klar over, at dette andet, som mange skød til side som interesseløst, tildels forfejlet, havde sin store betydning til belysning af personligheden Ørsted. Det viste, hvad der boede i ham, og kastede derved lys tilbage over hans skrifter som en garanti for redelighed og samfundssind. For mig var det en lykke således at blive gjort til talsmanden for Ørsted, og jeg har efter bedste evne søgt at røgte hvervet. Påny førte det mig ligesom højesteretsbogen tilbage i tiden til den enevælde, der var ved at nærme sig sin afslutning. En veludviklet juridisk kultur på landsfaderlig og embedsmæssig grundvold træder os imøde i modsætning til nutidens demokratisk tilblevne ordninger.

Ikke noget referat af bogen, men nok en karakteristik af Ørsted kan der blive spørgsmål om her at ofre lidt plads. Som baggrund må da også hans »liv og arbejde« trækkes op i korte streger. Fra barndommen i Rudkøbing med den primitive undervisning og efter studentereksamen for resten af livet i København kan han slet ikke skilles ud fra den lidt ældre broder Hans Christian; de var i deres åndsliv som sammenvoksede. Søskendeflokken hjemme udgjorde 12, han ægtede 23 år gammel Oehlenschlægers søster, og sin barnløshed afhjalp han som plejefar for børn og børnebørn af Hans Christian. Han er familiemenneske, hans ånd er ikke individualistisk men drages mod det almene. Slægtens traditioner pegede på det præstelige. Mærkelig tidlig viste han, hvad der var hans bærende ideer, og dem holdt han fast ved. Han er fremskridtsmand ved be-

gejstret at tilslutte sig Kants almindelige filosofi og særlig hans moral- og statslære. Pligtens ueftergivelige krav og balancen indenfor et samfund mellem alment udformede regler er hans ledestjerner, hvad det borgerlige liv angår. Politisk hæfter han sig ved den oplysende faktor, som består i skribenternes kyndige og samfundsinteresserede behandling af emnerne, og som de styrende med velvilje tager imod og bygger på. Han er med andre ord en optimistisk tilhænger af en oplyst enevælde. Dette viser han ved sin fortolkning af den trykkefrihedsforordning, som regeringen under russisk pres havde ladet Colbjørnsen skrive, og som ganske rigtig udtalte dette princip men oprullede truende perspektiver for dem der gik over stregen. Det københavnske publikum følte sig lammet ved disse perspektiver, men her viste der sig en karakteristisk side hos Ørsted: folkemeningen som sådan havde ringe magt over ham.

Ørsteds 12 år som dommer er foran omtalt. Hans tid i Kancelliet blev 35 år til 1848. Med al sin overlegne juridiske saglighed var han ikke af den type, kongen foretrak som præsident, og da Julius Kaas i 1827 afløstes af amtmanden i Sorø, godsejer P. C. v. Stemann, fik han ligesom før megen brug for sin sagtmodighed. Han var dog så lykkelig at nære uskrømtet hengivenhed for kongen og tillid til hans gode vilje. Foran er omtalt kongens indskriden mod hans skribentvirksomhed i 1826. Det føltes så bittert, fordi det var ham som en fornægtelse af den oplyste enevældes ideal. Han havde desværre manglet orientering om de kirkelige strømninger, som Grundtvig og Lindberg repræsenterede, og som viste sig stærkere end de højkirkelige. Han følte sig forurettet men blev i stillingen, idet han satte sine saglige opgaver over de personlige ubehageligheder. I 1835 kunde han se tilbage på sit afsluttede juridiske forfatterskab, vidtløftigt og adspredt på mange steder som det var. Adskilligt forelå dog i samlede afhandlinger. Samtidigt nåede han toppunktet som embedsmand ved at blive kgl. kommissarius i både de roskildske og de viborgske stænderforsamlinger. Den oplyste enevælde havde bekræftet sig ved at give udvalgte borgere adgang til at lade deres rådgivende stemmer høre. Intet kunde være ham kærere end at være det nødvendige mellemled mellem konge og stænder, og han passede fortrinligt til opgaven. Den overstrømmende hyldest, der i de første år blev ham til del, gik ham ikke til hovedet. Senere gav hvervet ham mange bekymringer. Man havde forsømt at trække legale grænser for forsamlingernes ret til at debattere og indgive andragender overensstemmende med emnet for deres rådslagninger altså til »personlige og ejendomsrettigheder, skatterne og de offentlige byrder«. Stænderne pålagde sig ingen begrænsninger, og kommissarius kunde ikke styre dem.

Ved tronskiftet var det omsider forbi med den oplyste enevælde. Ørsted var i sit 70. år. Intet hindrede ham længere i at dyrke sit juridiske og statsøkonomiske fag måske også det filosofiske, og han begyndte også lidt med det juridiske. Men den tidligere praktiske baggrund for denne syssel manglede, og på den anden side kunde han ikke tænke sig, at der ikke skulde være brug for hans indsigt og erfaring under den forestående konstitutionelle omkalfatring af staten. I hvert fald behøvedes der nogen til at stemme sig mod de fremstormende nationalliberale. Han havde oplevet, hvorledes den store franske revolution stivnede og faldt til ro. Noget lignende regnede han med for 1848-røret. Snart var han derfor med i den grundlovgivende rigsforsamling og i rigsdagen, hvorfra vejen gik til premierministerposten og forsøget på at konstruere en helstatsforfatning. Det var altsammen et pligtarbejde, han ikke vilde unddrage sig. I december 1854 var han omsider ude af denne tredje periode i sit arbejdsliv. Rigsretsanklagen året efter foruroligede ham næppe, da han ligesom de 8 medlemmer fra Højesteret kendte loven. Men det er ganske vist mærkeligt — og forstemmende — at tænke sig, at først min fremdragen i 1927 af retsprotokollens indhold oplyste om, at med undtagelse af 1 vildfarende landstingsdommer havde alle 16 stemt for hans og andres frifindelse af de meget principielle grunde, at de ikke havde underskrevet afgørelsen og ikke anbefalet den. Så havde han endnu nogle rolige år, hvori han blandt andet fuldførte sine erindringer, men for landet var han bekymret.

Få mennesker var blevet angrebet så heftigt som Ørsted, og selv om han var pansret forsvarligt derimod ved sin gode samvittighed, måtte han føle det nedtrykkende at blive gjort til et enkelt partis mand. Hans pligtfølelse og lyse livsanskuelse holdt ham oppe. Som en hovedopgave for sig anså han det fra sin tidlige ungdom at være at oplyse sine medborgere om lovgivningens rette indhold og, hvor dette var kendelig mangelfuldt, at få det forandret. Tanke- og skrivefriheden havde en støtte hos ham, men den måtte kende sit ansvar! I min bog gjorde jeg udførlig rede for hans litterære juridiske virksomhed og gik ind på indholdet af hans skrifter. Det vil ikke være muligt på dette sted at komme ind på det samme. Hans metode var den uforgængelige virkelighedstro opfattelse af loven og dens funktion. Hans betragtning er overalt omfattende og fyldig men med udskillelse af det uvæsentlige. At læse Ørsted er for juristen en oplevelse af en ganske særegen kvalitet. Hans sprog er det ægteste danske uden fremmedord. Roligt fremadskridende betragter han efterhånden alle emnets sider og træffer sit valg mellem forskellige mulige løsninger med blid fasthed. Læseren forlader ham med indtrykket af at have erfaret det rigtige.

Jeg vendte 24 år senere tilbage til opgaven at biografere Ørsted. Skulde det ske med fuldstændighed, vilde det kræve et langt større værk. Men ved flere lejligheder har jeg i kortere afhandlinger karakteriseret ham fra forskellige sider således i marts 1936 i Tilskueren i tilslutning til det kommende 7. bind af Skrifter i Udvalg: Moralfilosofiske Skrifter. Titlen var Grundtanker hos Anders Sandøe Ørsted. Syntesen af det retlige og det moralsk-religiøse går ind i hans overvejelser af retsproblemerne. Det centrale heri er det moralske, der ses ud fra Kants sondring mellem det fysiske og det metafysiske. Ved den (for egoisme) frie handling, der realiserer moralen, forstår han handlingen, der har sin rod i evighedserkendelsen. Han indlægger ikke deri en årsagsfri valgfrihed (som Howitz bekæmpede) og ønsker ikke betegnelsen indeterminist men ønsker at fastholde begrebet den frie vilje i denne betydning. Hermed forbinder han en religiøs kristentro. Overfor den gældende ret kræver han lydighed uanset dens mulige mangler, men hans alsidige bestræbelse er at skabe bedre ret.

Da jeg i slutningen af 1936 blev præsident i retten, ophørte jeg med at afgive meddelelser om Højesterets praksis til tidsskrifterne og til LR dog ikke med de administrative, hvortil en afløser ikke kunde skaffes.

Sammenfatning. Det Zahleske forslag om at indføre domsmænd i straffesager foranledigede en række modindlæg fra min side men uden held. Hensyn toges derimod til kritik af regler om begrænsning i erstatning for uforskyldt varetægtsfængsel. Ligeledes ophørte retsformandens tidligere kritiserede forhøren af tiltalte i nævningesager ved kompetencens overførelse til anklageren og forsvareren. Strafferetligt skrev jeg om nye begreber i straffeloven af 1930 og om anvendelsen af alm. borgerlig straffelov ved Højesteret i 1933—35. Ved kvaksalveriloven anbefalede jeg som almindelig regel fortsat at kræve konkret fare som betingelse for strafbarhed. I rettergangen ved Højesteret anbefalede jeg ikke adgang for landsrettens sagførere til at fremføre egne sager, men den senere indførte nyordning af præmitteringen med oplysning om antal af dommere og deres meninger med begrundelser. I 1935 gennemførtes mit forslag om administrativ intervention, hvorom jeg skrev i 1934. Jeg anbefalede retsligt skøn i automobilsager og i statstjenestemandsvoldgiften rådgivende stemme for partsrepræsentanterne. Udenfor det aktuelt juridiske skrev jeg om Frederik VI og Ørsted i 1826 og Rigsretsdommen af 1856 og Højesteret samt bøgerne Danmark-Norges Højesteret 1790—1814 og Anders Sandøe Ørsted, hans liv og arbejde. Ørsteds Skrifter i udvalg udgaves i 6 bind i 1930—33.

Hertil kom i 1936 et syvende bind Moralfilosofiske Skrifter, hvortil jeg havde skrevet en indledning på 6 sider.

C 1937—44

Året 1937 begyndte fredeligt. I Nordisk administrativt tidsskrift leverede jeg en udførlig refererende anmeldelse af Juristforbundets festskrift i anledning af 200 års dagen for indførelsen af juridisk eksamen ved Københavns Universitet. Der var deri nedlagt megen værdifuld viden om den juridiske stand gennem årene. Af de 5 afhandlinger blev Poul Johs. Jørgensens senere et værdifuldt forarbejde for mig ved bogen om Andreas Hojer. Redaktørerne var Erik Reitzel-Nielsen og dr. Carl Popp-Madsen.

En artikel i LR for 10. maj om Højesterets fremtidige domsbegrundelser kastede et blik tilbage på den nu forladte form for skriftlighed og udtalte, at man godt indenfor rammen i loven af 1856 kunde have valgt den individuelle form, der nu var indført, men Højesteret havde altid brugt den kollektive. Spørgsmålet, om den nye ordning kan ventes at svække dommenes præjudikatvirkning, besvares med nej.

Regeringsjubilæet 15. maj 1937 var anledning til artiklen Kongen og Domstolene i UfR, 2 sider. På baggrund af en stærk lovgivningsmæssig udvikling berøres domstolenes stilling overfor lovgivningen og justitsadministrationen. »Det er i nutiden her, der kan blive tale om nogen gnidning,« indskydes der og tanken måtte gå til justitsministeren K. K. Steincke. »Det er uheldigt, såfremt de motiverende udtalelser, hvormed administrationen ønsker at ledsage sine herhenhørende afgørelser, tager sig ud som dadel af domstolenes arbejdsresultater, hvortil der ikke haves kompetence, og varetagelsen af det anførte formål må ske på en sådan måde, at den ikke går ud over retsplejelovgivningen.« Tilliden til domstolene, sluttes der, er for de styrende organers vedkommende beroende på, at de almene synspunkter altid beholder magten. Domstolenes hyldest rummer fuldt den tilsvarende tillid til vor konge. Jeg modtog kort efter kongens indrammede billede med hans signatur og jubilæets påtegnede datoer. Dette anfører jeg med henblik på mine relationer til kongehuset i september 1943.

Pressen og retssagerne i Juristen er en gennemgang af professor S. Hurwitz' afhandling herom i tilslutning til juristmødet i Helsingfors.

Højesteret gennem Tiderne var titlen på et foredrag holdt i rettens kæremålssal for seminarielærere, 8 sider.

Som formand for RplU kom jeg fra september 1937 til maj 1939 altså i over halvandet år til at føre en kamp mod, hvad der fra udvalgets side betragtedes som et saglig ubegrundet attentat mod domstolenes frihed og selvstændighed. Min kortfattede artikel Den særlige Appelret og de almindelige domstole i UfR for 11. december 1937 fastslog oppositionen mod det pågældende i september fremkomne lovudkast, der i trontalen i oktober blev nævnt som et af de mere betydelige. Efterat regeringen havde opnået flertal også i landstinget, var der al mulig udsigt til dets gennemførelse. Der skulde skabes en dømmende instans, hvis afgørelser var endelige, til behandling dels af disciplinære spørgsmål vedrørende dommere (optræden i retsmøder, afsættelse af de forskellige grunde og pension) dels genoptagelse af straffesager. 3 af de 5 medlemmer skulde være dommere af de tre instanser, en praktiserende sagfører og en frit valgt, de to sidste med personlige egenskaber som landsdommere. Artiklen gjorde gældende, at forslaget foruden at være teknisk uheldigt var grundlovsstridigt, fordi grundloven, når den foreskriver afsættelse af dommere ved dom, må forudsættes dermed at mene landets almindelige domstole som en garanti for rigtig afgørelse altså med Højesteret som sidste led. Et fuldtalligt og enigt udvalg stod bag dette. Artiklen antydede, at den nævnte egenskab ved Appelretten kunde få konsekvenser, når dommere skulde udnævnes til medlemmer. Den sluttede således: »Man står her ikke overfor et stands- men overfor et landsanliggende. Efter samråd med præsidenterne for de øvrige kollegiale retter fremsætter jeg disse udtalelser overfor en kreds, hvori der kan ventes forståelse af den samfundsmæssige betydning af en selvstændig domsmagt.« Indvendingerne gjaldt altså kun den disciplinære del af forslaget. Lejlighedsvise udtalelser af justitsministeren viste, at han yndede at understrege, at domstolene ikke med rette udgjorde »en stat i staten«. Dette skulde åbenbart modvirkes ved forslaget. Pány tog jeg ordet 21. marts 1938 i LR angående fremkomne ændringsforslag i folketinget. Indførelse af anke til Højesteret gik til den ene side, indskrænkning af de ordinære dommeres antal til 2 til den anden. Jeg hævdede for egen regning, at sagen var uforandret og sluttede: »Den ene nye lov efter den anden har bud efter dommere til særlige hverv, hvis upartiske og uafhængige varetagelse skal sikres. Når lovgivningsmagten sysler med dommerens egne forhold, anlægges en ringere vurdering. Her udtænkes mærkelige systemer til kontrol med dommerne. Domstolene spørger fremdeles: hvorfor vil lovgivningsmagten skabe en retslig undtagelsesstilling for os, hvorfor skal dommerne ikke leve under Lands Lov og Ret?«

Steinckes nytårsartikel i Juristen »Grundloven, Appelretten og Demokratiet« med opfordring til en saglig diskussion blev udgangspunkt for min artikel sammesteds i maj 1938: Tilbageblik på appelretsforslaget, 17 sider. Overfor bestridelse af min kompetence til at udtale mig fandt jeg anledning til at bemærke, at jeg ikke ved min embedsstilling anså mig for udelukket fra at levere indlæg i diskussion om ordning af et vigtigt domstolsspørgsmål, men tværtimod anså dette for min pligt. Begrundelsen for Appelrettens blandede sammensætning var, at »visse kredse i befolkningen« (uden at ministeren vilde gøre opfattelsen til sin) anså de ordinære dommere for kollegapåvirkede til fordel for den tiltalte dommer, dette skulde opvejes ved de andre. Det var vanskeligt at komme bort fra, at disse måtte tænkes udtaget efter en formodet modsat tendens. Brydningerne gik videre, se herom Justitia 185—87. Af dens enkeltheder nævner jeg, ligesom ovenfor med henblik på september 1943, at kongen tilkaldte mig til oplysning om sagen af hensyn til dens grundlovsmæssige side. Det viste sig, at det radikale venstre ikke i denne sag vilde slå følge, således at tillægsloven af 15. marts 1939 fik en skikkelse, der tilfredsstillede oppositionen. I Nordisk adm. Tidsskrift 1939 skrev jeg om Dansk lovgivning om disciplinærmyndighed over dommere, da slaget var endt. Det siges her, at oppositionen fik sin vægt ved det grundlovsmæssige synspunkt. RplU havde ikke nærmere udviklet dette. Uoverensstemmelsen med grundloven kunde formentlig ikke have ugyldighedsvirkning men kun bevirke, at denne lov på grund af strid med grundlovsbudenes mening og hensigt ikke burde gives.

En anden lov, der var frugt af Steinckes lovgivende initiativ, var presseloven, der kom i 1938 og iøvrigt indeholdt den regel om sædvanligt gerningsmandsansvar for de store forseelser, som jeg havde taget ordet for. Den deri optagne indretning af et berigtigelsesnævn med en højesteretsdommer som formand gjorde jeg i LR for 28. marts 1938 til genstand for omtale. Jeg savnede midler for nævnet til at undersøge om en forlangt berigtigelse var pålidelig.

Af neutral karakter var en artikel: På retsbetjentkontor i forrige århundrede i bladet Fuldmægtigens jubilæumsnummer august 1938, tale ved afsløringen af Johannes Bjergs Ørstedstatue i Rudkøbing (Juristen) og tale ved Sagførerstandens 300 års jubilæum, LR og Sagførerbladet. I UfR for 12. november 1938 gav jeg Nogle oplysninger om Højesterets domsbegrundelser.

En replik i UfR 1939 om Højesterets Organisation gik ud på overfor professor S. Hurwitz at forsvare anvendelsen af dommerantallet 9, selv om nogle procent af sagerne kunde karakteriseres som ubetydelige. Man slap derved for at trække en vanskelig formel grænse.

Det hensyn til sagernes antal, der tidligere havde ført til overvejelser i denne retning, gjorde sig ikke gældende.

I 1939 udkom på Ejnar Munksgaards forlag i smukt udstyr og med illustrationer min bog Bidrag til Højesterets Historie, 292 sider. Det var en samling af 9 afhandlinger, hvoraf en del havde været fremme i tidsskrifter. Der hvilede en optimistisk stemning over denne bog, der for resten ligesom de to Ørstedbøger er udsolgt. Den kom ud, da vi omsider kunde nedlægge våbnene i kampen med den for prestigen kæmpende minister. Om jeg havde villet demonstrere dette, kunde jeg have skrevet en tilegnelse foran til den danske dommerstand som anerkendelse for den gode støtte, Dommerforeningen havde ydet Retsplejeudvalget. Foreningens formand var ganske vist noget misfornøjet med, at jeg havde fået gennemført resolutioner om, at mulige underhånds forhandlinger skulde føres af RplU. Hvis det kom til, at ministeren kunde tale om forlig med Dommerforeningen, kunde det blive skæbnesvangert for oppositionen. Kun nogle få medlemmer i foreningen mente, at vor holdning var for stejl.

At hele landet og dermed dommerstanden i den nære fremtid skulde komme ud for ganske anderledes rystelser, vidste ingen. Det blev ikke en række solbeskinnede år, der indlededes med fyrrerne, hverken besættelsens fem år eller de ikke meget fornøjeligere »efterkrigsår«. Og det var meget godt, at jeg ikke havde anbragt den omtalte hædrende tilegnelse til den danske dommerstand i bogen. Senere vilde jeg kun kunne have vedstået den med forbehold.

Der indledes med En oversigt, der er mit foredrag for seminarielærerne i Juristen 1937. Derefter præsenteres rækken af Højesterets justitiarier 1674—1919, det vil sige, at der på 69 sider med fradrag af plads til portrætter fortælles ikke alt, hvad der er værd at vide om Højesterets historie, men en stor del af det. Afhandlingen Under retsplejeloven gennemgår på 21 sider, hvad der fra de forløbne 20 år kunde være at berette om den nye ordning set i forhold til Højesteret, i virkeligheden et ret stort stof. Billedet fremmanes af professor H. Munch-Petersen, der i sin tid med overdrivelse betegnedes som retsplejelovens fader, men som her måtte betegnes som den nedarvede Højesterets foragter. Afsnittet Rigsretssager var hentet fra TfR 1927. Afsnittet Rigsretsdommen af 1856 og Højesteret fra Tilskueren 1931 og afsnittet Under provisorierne fra Gads danske Magasin i 1927. Afsnittet Fejø-Sagen, som jeg endnu ikke har omtalt, havde været trykt i Juristen 1938. Birkedommeren på den lille ø, der som forhørsdommer var mentalt uligevægtig, havde fået barnemords-tilståelser frem af to kvinder med derpå byggende

appeller, men en genoptagelse viste bevisets utilstrækkelighed. Disse domme fra firserne spillede en rolle i agitationen for retsreformen og for justitiarius Niels Lassen personlig. Afhandlingen Højesteret og Øvrighedsmyndigheden har i begyndelsen den beretning om københavnske dommeres opposition mod magistratsinstruktionerne af 1795, som jeg fremdrog i TfR 1928 og gentog i min højesteretshistorie. Tillige oplyses det, at Ørsted stod på samme administrative standpunkt som Colbjørnsen, idet han lægger vægt på underdomstolenes ringe anseelse (udenfor København). Han er i virkeligheden kancellipræget, noget andet er, at mindretalsudtalelserne ikke burde have været så abstrakte og forsynet med eksempler. De konstitutionelle overvejelser med grundloven for øje formulerede først spørgsmålet som et spørgsmål om kompetencens afgørelse. Med dette vilde man måske have vanskeligt ved at komme til, at øvrigheden, der har fået overladt fastsættelsen af en erstatning, må finde sig i at få prøvet rigtigheden af de herfor anlagte principer. Spørgsmålet sættes nu på, om emnet er egnet for domstolsprøvelse. Derefter gennemgås den lange række interessante afgørelser på dette felt.

I slutningsafsnittet: Højesterets domme som led i retsdannelsen søgte jeg at give kvintessensen af mine højesteretserfaringer. Jeg kan citere indledningen: »Det menneskelige fællesliv, hvis ligelige ordning er den juridiske styrelses opgave, befinder sig i en stadig omdannelse ved indvirkning af naturårsager, udenlandsk indflydelse, ny teknik og ny tænkemåde. Så på det ene, så på det andet område bryder disse årsager den bestående ordnings egenskab af at være den leveform, der bedst mulig sikrer tilfredshed med kårene og derved sammenbinder os i et opretholdende og skabende fællesliv. Der må da foregå en omlægning af ordningen bort fra en tilstand, der nu er blevet utilfredsstillende, og over til en anden, der kan tilfredsstille. Når dette betegnes som »udvikling« og »fremskridt« i retslivet, er det jo i og for sig kun en holden skridt med livsforholdenes ændringer. I andre tilfælde kan løsningen af reguleringens opgaver med større føje karakteriseres som en fremadskridende udvikling, når det ikke så meget er de nye forhold som det fortsatte målbevidste arbejde — og gedigent lovarbejde har langsom modning — der sætter frugt i ny jura.

Når der i dette afsnit tales om retsudviklingen, er det uden at gøre forskel på disse arter af reguleringer, og opgaven skulde være at give en oversigt over, i hvilket omfang domstolene gennem Højesteret har udfoldet bevægelighed og aktivitet med hensyn til retsopfattelsens udformning.

Emnet kunde gøres til genstand for en dybtgående og detailleret

undersøgelse. Her kan det kun overkommes at give en orientering.«

Denne tager udgangspunkt fra Ørsteds sondring mellem skrevet og uskrevet ret: »Det retssystem, som således har dannet sig selv ved den naturlige retsfølelse, den sunde fornuft, det borgerlige livs tarv, retsgenstandens natur og folkets sæder, er det ingenlunde den positive lovs hensigt at fortrænge, hvorimod den bør søge at bevare, rette og forædle samme. Den af hine naturlige elementer udviklede ret vil fuldkomnest stemme med folkets tarv; den vil have meningen for sig, være folket bekendt og elskes af samme.« Han udfører det nærmere og siger med al mulig vægt, at hvis domstolene skal gøre fyldest, må de udfolde en selvvirksomhed til udfindelse af den helt rigtige ordning. Modsætningen fremkommer ved kodifikationen, og spørgsmålet, der på en vis måde er domstolenes største problem, vil i givne tilfælde gå ud på, om der er levnet domstolene nogen selvvirksomhed. Det viser sig, at der også ved de detailleret udformede love ofte er anvendelse for supplerende fortolkning ud fra forholdets natur. Efter anførelse af en række præjudikater fastslås det, at Højesteret i nutiden udfolder et initiativ ligeså fuldt som i ældre tid med mindre udarbejdede love. Endelig omtales spørgsmålet om præjudikaternes uforanderlighed, og det fastslås, at en sædvane i så henseende ikke findes.

Jeg havde efter bedste evne søgt at give udtryk for og at fastholde Højesterets værdifulde traditioner.

I 1940 skrev jeg en nytårsartikel i Juristen på 7 sider: Anders Sandøe Ørsted, en juridisk karakteristik. Den indledes med ordene: »Et juridisk tilbageblik ved nytår kan måske hente oplivelse overfor det nedslående billede af den evropæiske retstilstand ved at gå tilbage til vor Ørsted, fra hvis død vi i det kommende år vil være fjernet 80 år.« Den evropæiske retstilstand var Hitler i udfoldelse. Artiklen giver på 7 sider en kortfattet populært holdt redegørelse for Ørsteds virksomhed og livsanskuelse.

I Juristen skrev jeg afhandlingen Sagen om Orla Lehmanns tale på Falster 1841. Den var historisk interessant ved at have været et springbræt for Lehmann til højesteretsadvokaturen og i det hele ved at have befordret den konstitutionelle agitation. I juridisk henseende var den interessant ved begrundelsen af ansvaret, der iøvrigt ved Højesteret skærpedes fra bøde til 3 måneders fængsel. Den fandtes deri, at han ikke havde været beføjet til at agitere for konstitutionelle anskuelser i offentligt foredrag overfor personer, der måske ikke nærede disse anskuelser. Pikant var sagen derved, at selve Ørsted i et tidsskrift anonymt vovede sig ud som anmelder af Lehmanns trykte tale i retten og udviklede netop denne juridiske opfattelse. Emnet var nyt.

I festskrift til Aage Friis skrev jeg Sagen mellem Chr. Colbjørnsen og C. F. T. v. Lüttichau. Historikeren Edv. Holm havde skrevet om denne såkaldte jyske proprietærfejde, men ikke fra den juridiske side. Godsejerne Lüttichau og Beenfeldt opponerede i 1790 mod landboreformerne ved at indgive en protestadresse til kronprinsen. Colbjørnsen svarede i modskriftet »betragtninger«, og en kommission fik til opgave at undersøge forholdet med underskrivelsen af adressen af jyske proprietærer. Lüttichaus protesterende holdning overfor denne kommission gav Colbjørnsen grundlag for en ærefornærmelsessag ved Højesteret, der førte til Lüttichaus domfældelse, hvorpå han forlod landet. Medens E. Holm kun havde bifaldende ord om Colbjørnsens optræden, måtte min detaillerede undersøgelse finde den illoyal og advokatorisk overdreven.

Jeg fremsatte i Juristen Nogle bemærkninger om forsvaret i straffesager. Slutningsordene var: »Hele standen er (derfor) interesseret i, at dens betroede medlemmer holder deres forsvarervirksomhed indenfor slige grænser, at den på den ene side yder tiltalte den indsats, denne har krav på, men på den anden side ikke får udseende af sportspræstation, forretning eller hjælp til flugt for straffen.« Løsrevne virkede de vistnok her og der noget irriterende. De var imidlertid ikke uden grundlag i virkeligheden. Jeg kunde i begyndelsen af min opsats referere til min sympatiske udtalelse om standen ved jubilæet 9. august 1938 og iøvrigt til tidligere udtalelser om forsvarerne i nævningesager og i ældre tid i krigsretterne. Det henstilles, at forsvareren stiller sig mindre solidarisk med tiltalte end med en klient og helst undgår at påberåbe sig sin egen retsfølelse. Et klassisk tilfælde er den højagtede højesteretssagfører Asmussens forsikring om, at han vilde have gjort det samme som tiltalte, og ikke en time efter var forbedringshusstraffen stadfæstet.

Ved kongens 70-års fødselsdag 26. september skrev jeg en lykønskning i Juristen. Dens varmtfølte ord kunde jeg fuldt ud stå personlig inde for. Jeg havde i de senere år i stigende grad sendt mine bidrag til Juristen og i de følgende år til 1944 kun en enkelt gang til UfR sammenhængende med dette tidsskrifts mere tekniskjuridiske tilsnit.

Ved årets udgang 15. november skrev jeg atter i Juristen om Ørsted nemlig artiklen Træk af retsudviklingen fra Ørsted til vore dage. Der gives et overblik over denne udvikling indledet med ordene: »Har en fordybelse i retsudviklingen nogen juridisk interesse? Det har den ganske afgjort. Det historiske perspektiv skærper overblikket over reglernes funktion og sammenhæng med livsforholdene og afgiver derved grundlag for frugtbar sammenligning med nugældende ret.« Af indholdet kan nævnes en påvisning

af domsmandssystemets mangler i personlig henseende og det dermed følgende »ubodelige tab« af Højesterets indsats på bevisområdet. Også nævningeordningen, den grundlovsmæssige, omtales i sine vekslende skikkelser. Der gås ind på de Hägerströmske lærdomme: at rettens bindende kraft ikke er en realitet, fordi den kun virker, hvis selvinteressen tilråder at bøje sig for den, at rettigheder og pligter ikke har objektiv realitet, og at rettens opfattelse som en befaling er overtro. Hertil bemærkes, at det vel kan betegnes som en objektiv realitet, at der overfor den forpligtede står en eller flere medborgere, der energisk kræver noget som deres ret. Overfor denne svenske teoretiker står vor praktisk tænkende Ørsted: »Det er en lykke, at vi i Ørsted har haft en jurist, hvis skrifter væsentlig set ikke forældes, fordi de på en lettilgængelig måde fører læserne frem til forståelse af det centrale i retsordningen og den gode retsvidenskabelige metode. Om disse skrifter kan det derfor siges: nocturna versate manu, versate diurna, det er: læs dem om natten, læs dem om dagen.«

Året 1941 indledede jeg atter med Juristens nytårsartikel denne gang ikke søgende trøst hos Ørsted men hos en anden af vore store nemlig Holberg, idet jeg skrev om Holbergske udtalelser om rettergangsvæsen. Jeg havde gennemgået hans Moralske tanker og Epistler og citerede ordret hans mangfoldige spredte bemærkninger om brug af kommissarier (valgte dommere), eksamen, sagføreres vidtløftighed, dommere osv. De virker fortroligt, fordi hans måde at udtrykke sig på er fuldstændig på linie med den gangbare juridiske. Det var følelsen deraf, der havde ført mig ind på dette emne. Noget længere inde i årgangen skrev redaktøren Erik Reitzel-Nielsen en artikel Lidt om det danske i vor ret, hvori han meget dygtigt påviste dens nationale side. Den korresponderede med det ideelle fremstød, der knyttede sig til 700 års mindet om kong Valdemars jyske lov. Hele landet søgte ved dette at pansre sig overfor det tyske, man havde så nært inde på livet. Officielt havde jeg en replik om loven ved Universitetets fest, Berlingske Tidende for 27. marts, og i LR for 24. s. m. skrev jeg om lovens indhold. Desuden talte jeg ved en kommunal fest i Vordingborg og i juridisk forening i Viborg. Man var i disse dage endnu fri for den hæslige mistro til og mistænkeliggørelse af landsmænd, som senere skulde brede sig.

Det i anledning af Ørsteds embedsjubilæum 29. maj 1851 oprettede Prismedaille-legat nåede et 90 års jubilæum, og jeg skrev i Juristen en beretning om dets hidtidige levnedsløb. Der gik 35 år, inden prismedaillen første gang kunde belønne en besvarelse, det var Sophus Vedels Højesteretshistorie til 1790. I min forgænger Grams tid 1912—33 kom der større liv særlig med hensyn til udgivervirk-

somheden. Hvis jurister, selv eller for klienter, ser sig om efter et formål at understøtte med kapital, vil Ørstedslegatet være et tørt sted for en sådan anbringelse.

Jeg fik anledning til at skrive historisk om Højesteret ved opfordring til at bidrage til et den noget ældre svenske kollega Birger Wedberg hædrende festskrift, udgivet af Svensk Juristtidning. I de indledende ord spores tidens stemning: »Mange ting vakler i vore dage. Riger ser deres magtgrundlag truet. Også domstolene kan have grund til at holde øje med deres magtgrundlag, at se hvor stærkt det er og hvorpå det beror.« Slutningsbetragtningen er denne: »Domstolene står i et lignende forhold til lovgivningen som den udøvende kunstner til dramatikeren eller komponisten. Deres ydelse kan ikke nå op over, hvad loven giver mulighed for. Når loven ikke er fast forankret i borgernes tilslutning, vil odiet herfor kunne falde på domstolene, ligesom skuespilleren må tage imod udpibning på digterens vegne. Domstolenes uafhængighed, som er grundvolden for deres autoritet, er kun et andet udtryk for deres afhængighed af loven, men de har dog frihed til at nå en dybere forståelse af denne end selve lovgiverne.« Efter det anlagte synspunkt dvæles der ved attentaterne på Højesterets selvstændighed: de enevældige kongers, de nationalliberales og socialdemokratiets med hensyn til den planlagte særlige »Appelret« over dommere. Da dette forslag overfor den rejste bestemte modstand ikke kunde blive til lov, siges det, »gennemførtes« forslaget som en ikke længere principstridig men kun principløs særordning. Bidraget fik titlen Træk af Højesterets udvikling og liv. I TfR anmeldte jeg Wedbergs Konungens högsta domstol 1809—44, hvorom jeg bl. a. udtalte: »Hvad der slår en dansk læser med forbavselse, er, at der i det hele taget findes et så righoldigt stof dels i rettens egne dokumenter dels i breve og dagbøger samt i pressen. Det vilde hos os være ganske umuligt at levere fremtillinger som den foreliggende være sig af rettens oplevelser eller af medlemmernes liv, der her lægger beslag på c. 300 sider.«

Pøny dyrkede jeg Ørsted overfor et skandinavisk publikum ved afhandlingen Dansk retsudvikling siden Ørsted i Nordisk Tidskrift. Også denne er præget af den politiske situation. Den rettede opmærksomheden mod hans samlende skikkelse og understregede det kulturelle fællesskab med broderlandene. Måske især i fremtiden, når erindringen er svækket om det nu nyere stof, vil en sådan oversigt have sin værdi.

Jeg kan her nævne en del dommerbiografier, som jeg har leveret til Dansk biografisk Leksikon. De har angået N. Lassen, E. Olrik, C. D. Rump, A. Schou, N. F. Schlegel, D. Sekmann, V. Thorup og

S. Vedel. Mindeord har jeg forfattet om R. S. Gram i UfR 1936, om C. Meyer i Berlingske Tidende for 1. april 1941 og om V. Thorup sammesteds for 26. s. m.

Dansk lovgivning mod kommunismen var titlen på en artikel i Juristen for 1. september 1941 (»dansk« var ikke i modsætning til tysk, men til svensk lov, der ventedes at fremkomme). Den af rigsdagen enstemmig vedtagne lov af 22. august havde forbudt partiet, gjort dets agitation strafbar og bestemt, at fremtrædende medlemmer kunde frihedsberøves på ubestemt tid, uden at der i grundlovsforhøret kunde skønnes over tilstrækkelig grund dertil, samt at foreningernes formue og arkiv beslaglagdes. Selv om Københavns Byret var gjort til central for forfølgningen, kunde loven komme til anvendelse overalt i landet. Selvsagt var denne af okkupationsmagten forlangte lov, der med korteste varsel stod i Lovtidende, en for juristerne opskræmmende kendsgerning. Jeg havde på to punkter været juridisk rådspurgt af justitsminister Thune Jacobsen under forberedelsen, var altså kendt med forslaget og havde gennemtænkt lovens problemer. Skønt emnet var ubehageligt for mig som for andre (den konservative ordførers indstilling mod kommunisterne havde jeg ikke) var det naturligt, at jeg leverede jurister og det almindelige publikum en kommentar til dette højst usædvanlige lovværk. I pressen havde Berlingske Tidende fundet en sådan påkrævet. Det skete hurtigt og end ikke Juristens redaktør var i forvejen underrettet. Frihedsberøvelse på grund af politisk anskuelse (agitation) var hidtil ukendt. Året før altså helt uafhængig af loven havde professor S. Hurwitz i en lærebog i strafferet udtalt sig mod grundlovsmæssigheden af en sådan lov ud fra den opfattelse, at grundlovsforhør måtte være en betingelse, men den skulde efter grundlagets subjektive natur være uopfyldelig. Dette blev nu af andre grebet, skønt der her var tale om en ydre adfærd (agitation). Denne konstruktion kunde jeg ikke godtage, og vor lovgivning har altid begrænset grundlovsforhøret til strafferetlig tiltale. Når forslaget alligevel indførte grundlovsforhør, krævede dog offentligretlige hensyn punktet om den tilstrækkelige grund holdt udenfor. Partiets revolutionære program berøvede det grundlovens foreningsværn. Problemet om grundlovsstrid fortonedes ved, at der forelå en nødsituation, hvad også loven hentydede til ved at tale om statens sikkerhed og dens forhold til fremmede magter. Dette punkt kunde ikke blotlægges altfor uforbeholdent, men kravets bestemthed fra tysk side belystes ved partiets russiskprægede program af 1932, dets internationale kriminalitet og udtalt retsstridige tendens. I mangel af holdepunkter for det modsatte måtte jeg anse loven for også

under normale forhold at være forenelig med grundloven, så meget mere måtte dette antages, som der ikke var tale om at frihedsberøve for harmløse politiske drømmerier men om aktivistiske revolutionære anskuelser, der havde demonstreret sig udadtil. Jeg gik altså ind for grundlovsmæssigheden. Nogle vilde måske ikke antage en nødsituation, og overfor dem måtte spørgsmålet herefter have interesse. Til lovens indhold forholdt jeg mig neutralt kommenterende, idet jeg dog et sted betegnede dens indgreb som ekstraordinære.

Det var denne artikel, der i maj 1945 hvirvlede så meget støv op om mig. I UfR fik man nu at høre om det smertelige indtryk, artiklen den gang havde gjort ved at »forsvare den skændige lov« (den ene af redaktørerne havde haft en bror blandt de fængslede). Da jeg noget senere fik en indsigelse optaget (jeg holdt ikke længere ugeskriftet, og numret var ikke sendt mig) gentoges angrebet med den begrundelse, at det afgørende ikke var mine hensigter men hvorledes artiklen opfattedes. Det var den perverterede retssætning, man brugte under »udrensningen«, og som optoges af tjenestemandsdomstolene. Når samtlige rigsdagsmedlemmer under nødvendighedens tryk havde fundet det forsvarligt at stemme for at frihedsberøve, forbyde og straffe, skulde det vel ikke kunne forarge, hvis en repræsentant for domstolene under samme nødvendigheds tryk fandt disse indgreb forsvarlige? Fornuftigvis ikke! Dette stemningsbevægede, uansvarlige publikum satte sig i virkeligheden på det standpunkt, som de 3 kommunistiske rigsdagsmænd vilde have forfægtet, hvis de ikke havde måttet foretrække at holde sig borte. Men min kommentar forsvarede ikke loven ved at omtale, hvad der var grunden til dens regler, og hvad der lå i den.

At nogen i vore dage finder mening i at genopleve hin stemning, kan kun opfylde med forundring.

Året 1942 både begyndte og sluttede med Ørsted-afhandlinger. Som nytårsartikel havde jeg i Juristen A. S. Ørsted på den grundlovgivende rigsforsamling og efter anmodning i nr. 16 af tidsskriftet Danmark en biografisk skildring ledsaget bl. a. af en koloreret gengivelse af C. A. Jensens maleri af ham. Hans flittige deltagelse i grundlovsarbejdet blev gennemgået med påvisning af hans systematiske opposition mod alt, hvad der hed løfteparagraffer. Grundloven burde efter ham overalt kunne læses som en lovtekst, medens D. G. Monrad i vidt omfang lod den virke som en proklamation. Det var en gentagelse af hans ungdoms modstand mod de naturretlige principer. Den almindelig udtalte sætning om nævninger var han således imod, skønt han mente, at systemet kunde tænkes at blive praktiseret på en megen gavnlig måde, hvorved han reg-

nede med en større tilbøjelighed til at domfælde på indicier. Reglen om hurtigt forhør over anholdte fandtes allerede i fdg. om retsplejen af 3. juni 1796. At den trækkes ind i selve grundloven havde vist sig at afgive udgangspunkt for ubeføjede spekulationer over, hvad deraf kunde udledes.

Den anden afhandling i Danmark var populær i anlægget men berørte alle sider i hans alsidige livsudfoldelse, som jeg ved den gentagne beskæftigelse dermed havde et fuldkomment overblik over. Den endte med en bemærkning om, at med hans virksomhed som forvaltningsembedsmand, lovforfatter og politiker er forskningen langtfra til ende. »Dommen lyder nu adskilligt mindre partisk, end den længe gjorde, og der er ikke grund til at tro, at han vil tabe ved dybere undersøgelse.« Som et kuriosum er gengivet en skoleseddel fra den 81-årige mands sidste leveår for »min Brodersøns Søn Anders Sandøe Ørsteds Udeblivelse fra Metropolitanskolen.«

I en replik i Juristen »Stridende mod Grundloven« præciserede jeg overfor dommer John Knox to forskellige betydninger af dette udtryk med henblik på kommunistloven.

Til dette år hørte også mit bidrag »Retsvæsenet« til 2. bind af værket Danmarks kultur ved år 1940, 26 sider, og Administrationen og Domstolene i Nordisk adm. tidsskrift, der var gengivelse af et foredrag 21. november 1941 i Nordisk adm. Forbunds danske afd. Udviklingen heraf kunde ikke gå udenom forskelligt fra min egen virksomhed såsom den særlige Appelret og begrænsningen i grundlovsforhøret over fængslede kommunister. Med hensyn til besættelsen af dommerembeder fremsattes den tanke, at der herved kunde anvendes en rådgivende virksomhed fra retspræsidenterne. Denne tanke realiseredes af justitsminister E. Thune Jacobsen.

Til året 1943 hører afhandlingen i Juristen om Ørsteds lære om stemmeflerhedens udfindelse ved domstolene, 15 sider. Baggrunden herfor var et forefaldet tilfælde ved Højesteret, hvor meningerne gik ud fra hinanden. For mit vedkommende udtalte jeg mig imod Ørsteds ofte berømmede lære om at lægge vægt på begrundelsen af stemmegivningen. I stedet derfor vilde jeg anvende den af Højesteret hidtil brugte fremgangsmåde at sammenlægge de stemmer, der har samme konklusion omend forskelligt begrundet. Det andet med den stadige subsidiærvotering, der formentlig kunde føre til urimelige resultater, antoges at hænge sammen med den daværende Overrets kollektive skriftlige domsaffattelser, hvorfor både den ældre præmisløse tid og den nyere med individuel stemmegivning arbejdende stod på et andet grundlag.

I tilslutning til en debat i RplU om en af Dansk Ingeniørforening og Sagførerrådet foranstaltet betænkning fremkom i Juristen min

afhandling Om enhed i den borgerlige retspleje. Betænkningen anbefalede at supplere landsretterne med to tekniske dommere i patentsager og andre sager, hvori fagkundskaben er af særlig betydnin. I RplU, hvor lignende forslag tidligere havde mødt modstand, var flertallet også nu imod, og samme standpunkt forfægtedes i afhandligen. Det påvises, hvor mange andre sider spørgsmålene har foruden den tekniske og vanskeligheden ved at få teknikere frem, der både er ubestridelig dygtige og alsidige fagfolk og upåvirkede af private interesser. Hertil kommer brydningen mellem de tekniske dommere og de tekniske skønsmænd, der kunde blive en kilde til utilfredshed.

Det sidste bidrag var en kortfattet opsats i Juristen: Nævningernes og dommernes bevisskøn. Efter loven har landsretten at tage standpunkt til, om sagens bevisligheder har afgivet tilstrækkeligt grundlag for nævningernes skyldigkendelse og i benægtende fald at beslutte ny domsforhandling. Landsdommer H. H. Holm havde taget ordet for, at retten kun skulde indlade sig derpå for at afhjælpe fornødne bevisgarantier, når kæden af indicier ikke fandtes tilstrækkelig, men at den, hvor det drejede sig om at veje et konkret bevismoment, skulde lade nævningerne have det sidste ord. Jeg indvendte, at dette simpelthen var ikke at anvende loven, som den er givet — at der står »kan«, betyder intet — og som den altid har været forstået i Goos' og H. Munch-Petersens lære om den »dobbelte garanti« ved dommernes godkendelse af nævningernes bevisskøn. Holms nye sætning var efter min mening et eksempel på, hvad R. S. Gram kaldte »dårlig jura«, hvilket jeg dog ikke antydede.

Sammenfatning. På retsplejens område støttedes i forskellige indlæg Retsplejeudvalgets kamp fra september 1937 til maj 1939 mod et justitsministerielt lovforslag, der i disciplinære sager mod dommere vilde skabe en særdomstol, der delvis var besat med ikkeordinære dommere. Gennemførelsen i denne form blev opgivet. Den i 1938 udkomne presselov havde optaget mit forslag om normalt gerningsmandsansvar også i periodiske skrifter for de grove overtrædelser. Jeg fremsatte formanende bemærkninger om forsvarets udførelse i straffesager, leverede en kommentar til kommunistloven af 22. august 1941 og en fremstilling om retsvæsenet i værket Danmarks Kultur ved 1940. Jeg skrev om administrationen og domstolene med et forslag om retspræsidenters rådgivning ved dommerudnævnelser, om stemmeflerhedens udfindelse ved domstolene (mod Ørsteds lære) og om enhed i den borgerlige retspleje (mod tekniske dommere). Ørsteds prismedaille-legats historie meddeltes.

Bogen Bidrag til Højesterets Historie samlede i 1939 ialt 9 afhandlinger, hvoraf en del tidligere trykte. Af det nye fremhæves Højesteret og øvrighedsmyndigheden og Højesteretsdomme som led i retsdannelsen. Retshistoriske emner behandledes i afhandlinger om Orla Lehmanns tale på Falster 1841 og Sagen mellem Chr. Colbjørnsen og T. Lüttichau. A. S. Ørsteds betydning som jurist og personlighed blev behandlet i ialt 5 tidsskriftartikler. Ligesom en afhandling om Holbergs udtalelser om rettergangsvæsen var den egentlige baggrund herfor bestræbelsen for at forstærke danskhedsfølelsen under den tyske okkupation, bestræbelser hvori jeg også tog del ved indlæg og foredrag ved 700 års mindet om Jyske Lov.

IV. SOM PRIVATMAND

A. Mod misforståelser og misgreb

Idet jeg går over til min litterære virksomhed, efter at jeg havde forladt Højesteret, er der en del deraf, der falder udenfor det øvrige. Hvad jeg ellers har skrevet, har været frivilligt, og lysten har drevet værket. Her er derimod tale om noget påtvunget, og det får derfor sin særlige plads. Jeg har betegnet det som misforståelser og misgreb, som måtte imødegås, og som det vil ses, har jeg fundet mig foranlediget til at supplere og uddybe, hvad jeg tidligere har fremført.

I 1945 var situationen for tjenestemænd den alvorlige, at de vilde blive tiltalt for de indsatte specialretter, hvis de af anklagemyndigheden — rigsadvokaten og finansministeren — skønnedes at være skyldige i »nationalt uværdig optræden«. Således som dette begreb — på trods af udtalelserne ved lovens forelæggelse og behandling — blev fortolket, var tjenestemandens danske formål og hans mangel på tyske sympatier ikke nok til hans frifindelse, hvis hans adfærd var »egnet til i videre kredse at fremkalde forargelse i national henseende som national uværdig«. Det subjektivt unationale var lavet om til det objektivt forargende. Når folden for de sorte får var lavet så rummelig, at der subjektivt kun spurgtes, om der burde have været forståelse af, at ens optræden kunde virke forargende, kunde jeg ikke føle mig sikker. Forklaringen på, at jeg tog ordet, er altså, at det var farligt at lade være. Naturligvis var det mig heller ikke ligegyldigt, hvorledes ærede samtidige vilde fremstille mig for efterverdenen. Da denne side af sagen stadig har været aktuel, har jeg måttet holde skridt dermed.

Som en afspejling af pressen kan man tage opslagsværkerne. I Dansk Konversations Leksikon (1956) får jeg vedtegningen: Blev angrebet for sin holdning under besættelsen i forbindelse med

arrestationen af de danske kommunister, og Den nye Salmonsen (1949) skriver: Angrebet for sin holdning under besættelsen især ved gennemførelsen af kommunistloven. Disse tilsyneladende neutrale udtalelser vil hos læseren skabe formodning om, at der nok har været noget om angrebet. I Raunkjærs leksikon (1950) hedder det dog, at der er taget til genmæle, og i Vor Tids Leksikon (1950) lidt mere energisk, at angrebene er tilbagevist. Helt igennem henvises der alligevel til en fremtidig undersøgelse, og i mellemtiden, som turde blive lang, har den upartiske meddeler givet sin diskrete antydning. Da man ikke har lov til uden anledning at sige om en mand, at hans rygte er dårligt, vilde det være på tide at holde op med disse halve insinuationer.

Netop disse ord: »det var på tide« faldt mig på tungen, da fhv. lektor, dr. phil. V. la Cour engang i 1959 — det var ved et møde i det kgl. danske Selskab — spurgte mig, om min søn havde gjort mig bekendt med et brev, la Cour havde skrevet til ham for at meddele, at han i det kommende bind af sine erindringer vilde tilbagekalde sine angreb på mig. Vor samtale blev kort, fra min side kun foruden »ja« de nævnte ord, varieret med »det var i høj grad betimeligt«, fra hans side intet men idet han fjernede sig nogle ord om »at nu havde han altså sagt det«. I august 1945 kom hans angreb i For dansk domstol under besættelsen, fremført med hans sædvanlige energi og et led i hans populære skribentvirksomhed om besættelsen. Det angik Højesteret specielt mig som lederen, idet vi skulde have udvidet anklagen imod ham i hans retssag, og det angik mig for at have bevæget justitsministeren og de øvrige ministre til ulovligt at afskedige ham. Han kom med dette, skønt jeg — varskoet ved annoncer om bogen — inden udgivelsen havde sendt ham udførlig imødegåelse af disse ting, som han i forvejen havde været ude med i bladet Frit Danmark. I et tillæg lagde han det tilrette med benægtelser, se herom 18 År 211—15 og Justitia 214—16. Nogen tid efter samtalen fik jeg uden ord tilsendt et eksemplar af hans bog Vejs Ende med undertitlen Træk af min manddoms afsluttende kampe (1959). Efter mit navn i registret slog jeg stedet efter og fandt en tilbagekaldelse. I brev anerkendte jeg denne, beklagede dens sene fremkomst, konstaterede en »ny insinuation« (at afskedigelsen, som jeg ligesom departementschef Kofoed havde sagt juridisk god for, var udenfor loven) og at angrebet på Højesteret ikke var nævnt. Han svarede, at det vilde findes andetsteds i bogen, og trakterede iøvrigt med ukvemsord for min holdning. De tydede på, at han alligevel ikke helt var nået til afslutningen af sin manddoms kampe. Hverken overfor mig eller i brevet til min søn antydedes nogen undskyldning

for disse angreb, eller lad os hellere sige ærefornærmelser, der var lige så grove som fantastiske ved at tillægge mig en eventyrlig magt over ministrene. Hvis han vilde genopleve disse ting, var han nødt til at trække i land. Hvad der interesserer mest er, at la Cours angreb kan afskrives.

Omvendt blev på en mærkelig måde angrebet på min tidsskriftartikel af 1. september 1941 om kommunistloven aktualiseret under en samtale i januar 1961 med Højesteretspræsident O. I. Kaarsberg. Retspræsidenten indfandt sig hos mig i Charlottenlund for at meddele, at retten ikke agtede at indbyde mig til at overvære den festlige reception i rettens ankesal på jubilæumsdagen 14. februar. Grunden var det »skisma«, der havde vist sig, og som var »holdt frisk« i årene. Hertil kommer jeg nedenfor tilbage.

Under vor samtale betonede min gæst imidlertid med stor vægt det forstemmende indtryk, han i 1941 havde modtaget af artiklen. Mine bemærkninger om, at jeg havde set juridisk på dette juridiske spørgsmål, gjorde ikke indtryk. Næst at henvise til, hvad jeg tidligere har anført i 18 År 187—89 og Justitia 210—14, må jeg overfor denne stemning anbefale at tage fornuften fangen ved at gennemlæse, hvad jeg ovenfor efter tidsfølgen skriver om artiklen. På dette sted vil jeg supplere det ved at aftrykke mit memorandum af 23. februar 1961, der selv oplyser om sin anledning. Min kollega V. Topsøe-Jensen var, som det ses, ved pågældende lejlighed organisatoren. Her som 2 år senere, se nedenfor, manglede hans udadvendte håndfaste optræden dels saglig autoritet dels sand kollegialitet. Jeg sendte mit memorandum til Højesteret og historikeren dr. phil. Hæstrup. Om mulige udtalelser fra tidligere kolleger fik jeg ingen meddelelse og erfarede ikke, om det, som jeg havde tænkt mig, er lagt ved jubilæumsværket. Det fremgår, at en misstemning indenfor retten ialtfald ytrede sig meget svagt. Noget skisma mellem kollegium og præsident på denne konto kan der ikke tales om.

Memorandum

I jubilæumsværket om Højesteret I s. 472 findes ved Georg Nørregaard en refererende omtale af min tidsskriftsartikel af 1. september 1941, der indeholdt et forsvar for kommunistlovens grundlovsmæssighed. I slutningen hedder det, at det af mit skrift I Justitias Tjeneste (1954) s. 213 fremgik, at der også indenfor Højesteret havde været modstand imod mig, og at denne modstand især var blevet ført frem af højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen.

Jeg har allerede på nævnte sted sagt lidt derom men vil gerne gribe lejligheden til at gøre det med større fuldstændighed også til efterretning for dem, der senere vil beskæftige sig dermed. Om mit referat vil der da eventuelt kunne fås udtalelser fra andre endnu levende deltagere.

I mellemtiden mellem kæremålsudvalgets stadfæstelse 8. september 1941 af kommunisternes frihedsberøvelse og rettens første møde efter ferien 1. oktober skrev Topsøe-Jensen til mig, at han ønskede en kollegial drøftelse af, hvorledes jeg havde kunnet udtale mig, inden udvalget havde taget standpunkt. I henhold hertil udsatte jeg parternes møde i næste sessions første sag en vis tid, jeg husker ikke hvor længe, og sagde dette til Topsøe-Jensen, da han kom om morgenen 1. oktober med samtlige øvrige dommere. Han bemærkede, at han havde ventet besked forud, hvad der ikke var faldet mig ind havde interesse for ham. Straks efter samledes man i præsidentværelset, hvor jeg satte mig ved midterbordet og dommerne langs væggene. Da Topsøe-Jensen ikke ytrede lyst til at motivere sin forespørgsel — om den var individuel eller skete på fleres vegne, var ikke sagt — tog jeg ordet og udtalte, at jeg havde fundet det hensigtsmæssigt snarest muligt efter fremkomsten af loven af 22. august at fremkomme med en kommentar særlig for at klargøre dens forhold til grundloven dels i det foreningsmæssige og dels i frihedsberøvelsen. Jeg så således på dette spørgsmål, at der ikke for udvalget havde kunnet frembyde sig tvivl om den principielle berettigelse til at stadfæste, hvad enten man anså loven af 22. august for grundlovsstridig eller som jeg ikke fandt støtte herfor i grundloven. I første tilfælde måtte nemlig den i selve loven indeholdte nødretlige betragtning indeholde hjemmelen. Udvalgets tre medlemmer, Simonsen, Berthing og Gammeltoft, havde været enige om at følge byretsdommeren, der havde forkastet påstanden om manglende rigsdagskompetence ved 3 rigsdagsmænds tvungne fraværelse og ved mangelfuld normering af grundlovsforhør (Hurwitz) og peget på det nødretlige. Idet mit forsvar således kom til at ligge i, at der hos dommerne kunde regnes med selvstændighed overfor en af præsidenten som forfatter udtalt mening, berørte jeg ikke det faktiske, at jeg ikke havde regnet med dommerfremstilling af de den 22. juni internerede (hvis tal iøvrigt fra 295 var gået ned til 116), fordi de ikke direkte berørtes af loven, men jeg erkender, at ministeriets fremgangsmåde at afsige nyt dekret og fremstille måtte foretrækkes.

Jeg havde fulgt udvalgets arbejde med det for øje, at flere dommere burde deltage, hvis der var meningsforskel, men det blev ikke tilfældet, og på forespørgsel udtalte jeg mig for, at der ikke be-

høvedes ny begrundelse. Der ytredes ikke ønske om at få forsvarer beskikket, og til initiativ i så henseende fandt jeg ikke anledning, da det drejede sig om et rent retsspørgsmål, der ex officio skulde overvejes, og det ved uroen i publikum var heldigt, at afgørelsen ikke trak ud.

Topsøe-Jensen ytrede intet, efter at jeg havde udtalt mig, men Victor Hansen anførte, at artiklen måtte forstås som skrevet på rettens vegne, og han mente ikke, at den burde være skrevet, hvorved han formentlig både tog hensyn til udvalgets medlemmer og til publikums følelse, når artiklen ikke bekæmpede lovens ordning. Antagelsen af et stedfundet samråd vilde borttage kritikken om foregribelse af udvalgets standpunkt. Udefra set kunde denne tanke være meget fornuftig ved et grundlovsproblem, faktisk vilde det sikkert være vanskeligt at tilvejebringe et sådant samråd. Jeg måtte svare, at der behøvedes særlige holdepunkter for at læse artiklen på den måde, og faktisk var den skrevet i jeg-form. Ingen andre sluttede sig til opfattelsen, der eventuelt kunde have foranlediget en notits i tidsskriftet.

Hvad grundlovsproblemet angår, faldt der overhovedet ikke udtalelser om det fra dommernes side, bortset fra udvalgets medlemmer, men det var først næste dag. Tiden var nemlig blevet overskredet, og jeg holdt på, at vi af hensyn til sagførerne måtte afbryde, medens Topsøe-Jensen vilde fortsætte. Det forløb ikke uden noget mundhuggeri, da jeg gav ordre til at kalde på sagførerne, og han talte om alligevel at forblive i præsidentværelset. Der fortsattes næste dags morgen, og Gammeltoft udtalte sig da indigneret om sit hverv i udvalget, hvor han havde »følt sig i en tvangssituation« ved den givne lov. Da han ikke gjorde gældende, at artiklen havde bragt ham i denne situation, havde jeg intet at bemærke. Simonsens ord faldt svævende og indeholdt en let beklagelse af, at jeg havde skyndet på udvalget. Faktisk havde det fået den tid, det ønskede. Berthing henholdt sig til sit votum. Poulsen tog ordet i en ret bred udvikling, der hævdede frihed for præsidenten til at udtale sig efter sine anskuelser, hvad han havde gjort med sit sædvanlige mod. Bohn-Rasmussen var i tilslutning hertil. Lett syntes ikke om artiklen; om det motiveredes ved det formelle hensyn til udvalget eller det stemningsmæssige hensyn kan ikke siges. Carstens udtalte sig ikke. Krarup fremkom — uden nærmere begrundelse — i første eller andet møde med den udtalelse, at sagen var uddebatteret. Bentzon stod med en seddel i hånden, der gjorde indtryk af at være udkast til en resolution, som de andre syntes at få ham til at opgive. Frølund fremsatte nogle ireniske [forsonlige] bemærkninger, forsåvidt mig angår gående ud på, at jeg havde set, at

der var nogen kritik tilstede. Det havde jeg men ikke således, at jeg kunde ønske noget ugjort, og jeg overlod gerne ham det sidste ord.

Charlottenlund, d. 23. januar 1961.

Troels G. Jørgensen.

Det vil ses, at Topsøe-Jensens skrivelse ikke berørte det stemningsmæssige, som der nu er tale om.

Ingen af rettens dommere har mig bekendt udtalt sig mod kommunistlovens grundlovsmæssighed, og statsretslæreren professor dr. jur. Poul Andersen har udtalt sig for den. Den måtte være en simpel følge af, at en derom handlende udtalelse ikke kunde findes i den daværende grundlov af 1920. At man i den nugældende grundlovs § 71 har indført et forbud mod lovmæssig frihedsberøvelse for politisk overbevisning, kan jo kun bestyrke, at man uden en sådan udtalelse ikke kunde nå dette resultat. Jeg går ikke i rette med dem, der i den pinlige situation i 1941 talte om grundlovsbrud. Har man nu nået den rigtige forståelse, må den egentlige næring for den berømte »forstemning« være fjernet. Jeg tror, at sandheden også om de ubehagelige ting har værdi, jeg tror også, at den i det lange løb har magt.

Også punktet mine to breve i september 1943 trænger til en ajourføring udover 18 År 221—25, Justitia 216—21 og 246 samt mit indskud s. 94 i Johannes Lehmanns bog om mig (1959). Længe nok har ærede angribere og deres referenter profiteret af den uvidenhed om brevenes indhold, som jeg af diskretionshensyn til modtagerne følte mig bundet til inden offentliggørelsen i den parlamentariske kommissions beretning. De optrykkes derfor her. Begge var fremsendt gennem kabinetssekretæren G. Bardenfleth.

I

»København, den 15. September 1943.

Deres kongelige Højhed.

Det er uden Aftale til nogen Side og ogsaa uden Forhandling med mine Kolleger i Højesteret, at jeg drister mig til denne personlige (og derfor kun haandskrevne) Henvendelse til Deres kongelige Højhed. Jeg gør det imidlertid, fordi jeg efter min Stilling og efter de Oplysninger, der er naaet mig, føler mig overvældende stærkt tilskyndet dertil.

For Øjeblikket kan der styres — ogsaa paa Lovgivningsomraadet — af Administrationens Departementschefer, og Domstolene vil

være villige til at anerkende Gyldigheden af de Afgørelser og »Lovanordninger«, som de med Paaberaabelse af Forholdenes Nødvendighed maate udsende. Administrationscheferne venter ikke selv, at dette vil kunne blive af ret lang Varighed, og de vil formentlig under alle Omstændigheder udgøre et meget svagt værn for de danske Interesser.

To Ting er efter mine Tanker meget væsentlige.

Den ene er, at den almindelige Retssikkerhed, hvorved jeg ikke særlig tænker paa de mod Værnemagten rettede Lovovertrædelser, er i alvorlig Fare under et tysk soldatermæssigt Styre. Dette har allerede vist sig og vil antagelig vise sig efter en progressiv Skala.

Den anden er det statsretlige Problem med Kongemagtens Stilling. Det siddende Ministerium har indgivet sin Demissionsbegæring, men ifølge Tilkendegivelse fra tysk Side kan *disse* Ministre ikke fortsat fungere, hvorimod der ikke lægges Hindringer i Vejen for Dannelsen af et andet Ministerium. Under disse Omstændigheder ser jeg ikke rettere end, at det grundlovsmæssige Krav er, at et sådant Ministerium *søges* dannet. Jeg mener med andre Ord ikke, at en Passivitet fra Kronens Side, der nu allerede maa regnes i Uger, er grundlovsmæssig.

Udover dette, at Manglen af et normalt grundlovsmæssigt Styre, som alt bemærket, stiller Landet meget svagt under den fortsatte Okkupation, denne blive nu kort eller lang, frygter jeg for, at Indførelse af en tysk Rigsstyrelse ogsaa derved, at den kan henvise til denne Passivitet, kan blive skæbnesvanger for Kongedømmets Fremtid her i Landet.

Rigsdagens Medvirken foregik før dette Angreb i direkte Form. Den kan ogsaa foreligge gennem en Bemyndigelseslov for en af Kongen indsat ny Regering. Herom skal jeg ikke udtale mig saalidt som om de Koncessioner fra tysk Side, som maatte være Forudsætningen for at skabe en ny Start.

Min Stilling forbyder mig at overtage nogen politisk Rolle. Jeg har derfor ikke haft nogen Forbindelse med Statsministeren, men det er sagt mig, at han tøver med af eget Initiativ at overveje Stillingen med Deres kongelige Højhed. Summen af, hvad jeg ovenfor har fremført, er derfor den Henstilling, at Deres kongelige Højhed vilde indlede en saadan Overvejelse med Statsministeren.

Da der efter det Syn, jeg har udviklet, er et saa stort statsretligt Ansvar ved at undlade at søge de normale parlamentariske Veje betraadt, har jeg følt Ansvar ved at undlade denne undersaatlige Henvendelse.

I dybeste Ærbødighed

Troels G. Jørgensen.«

Dette brev foranledigede ifølge kabinetssekretærens meddelelse til mig af 18. september et møde på Sorgenfri 17. september mellem kongen og kronprinsen på den ene side, statsminister Erik Scavenius og ledende politikere af de 5 partier på den anden side. I mellemrummet mellem dette og den 25. september, da dommerne skrev til kongen, har politikerne — sandsynligvis gennem lederen V. Buhl — været i forbindelse med Topsøe-Jensen og har han tilvejebragt de øvrige dommeres underskrift på skrivelsen af nævnte dato. Den lyder på, at man er blevet bekendt med, at præsidenten har foretaget en henvendelse »til kongen« om »visse forfatningsmæssige forhold«, hvorpå man »af hensyn til Højesterets stilling« udtaler, at præsidentens »henvendelse, hvis indhold iøvrigt er os ubekendt, er sket uden forhandling med og uden meddelelse til os, og at vi ikke billiger det af præsidenten således foretagne.« Jeg opholdt mig i disse feriedage på min bopæl og gik i reglen daglig op i retten. En henvendelse til mig vilde have oplyst Topsøe-Jensen om, at den skrivelse, det her drejede sig om, ikke var til kongen men til kronprinsen, at dens formål var at virke for en samtale mellem denne og Scavenius, og at den ikke indeholdt noget politisk forslag. Dens personlige karakter og udspring var betonet så stærkt som muligt, og det påhvilede mig ikke at indhente dommernes samtykke til den. I stedet for at gøre dette fik han altså kollegerne til på tro og love eller på lykke og fromme at nedlægge protesten af 25. september med formålet at forebygge en misforståelse om almindelig deltagelse i brevet »til kongen«. Man skriver ikke at billige indholdet og samtidig ikke at kende det, udover at det var noget forfatningsmæssigt, og det kunde udfordre smilet. Men at kollegiet på tomt grundlag var bragt til denne højtidelige protest, der derpå udbasuneredes i ind- og udland med Højesteret som garant for en alvorlig baggrund, var der for mig ikke nogen grund til at smile af.

For Buhls vedkommende, hvis han altså var hjemmelsmanden, kommer man til at tænke på hans henvendelse til Sv. Rytter ved forræderilovens behandling i landstinget, hvor han forskrækkede ham med revolutionsfaren, Justitia 237. Også her har han antagelig været højt oppe. Vistnok i oktober 1944 modtog jeg et brev fra ham, hvori han fortalte mig, at jeg ved pågældende lejlighed havde søgt at bevæge kongen til at antage et ministerium med en bemyndigelseslov, der gjorde det til redskab for tyskerne, hvad alle var enige om at fordømme. Topsøe-Jensen, der med Victor Hansen som pennefører havde organiseret protesten, havde dermed tilrettelagt sine kollegers fadæse.

Det var iøvrigt ikke første gang, at en højesteretspræsident gjorde

sig til tolk for en bekymring over retstilstanden i landet under kritiske forhold. Da under »påskekrisen« i 1920 ministeriet Otto Liebe var dannet, indfandt præsident R. S. Gram sig under en sammenkomst af ministrene og udtalte sin bekymring over den herskende gæring og uro i befolkningen, der satte retstilstanden i landet i fare, hvorfor han opfordrede til at opgive programmet om valg uden ny valglov. Liebe afviste ham overlegent, men Grams standpunkt sejrede få dage efter. »Højst upassende og uden forståelse af sit høje embedes natur« lyder det fra talrige musehuller. Ja, mon? Kriserne har deres særlige love. I fortsættelse af dette kan jeg oplyse, at kongen tilkaldte Gram og spurgte om hans mening om berettigelsen af kongens afskedigelse af ministeriet Zahle. Gram svarede, at fremgangsmåden var usædvanlig men formentlig stemmende med grundloven.

II

»Deres Majestæt.

Højesteret og de andre overordnede Retter har tiltraadt den Opfattelse, at Administrationscheferne under de nuværende Forhold er berettiget til at afgive Resolutioner og udstede Anordninger, der efter almindelige Regler vilde kræve kongelig Udfærdigelse, og tillige til uden Rigsdagsmedvirken at udstede »Lovanordninger« med Lovskraft, alt i det Omfang, hvori Forholdene gør en Fornyelse af Retsgrundlaget nødvendig.

Denne abnorme Ordning, hvis nærmere Konsekvenser meget let vil kunne vække alvorlig Tvivl indenfor Domstolene, lader sig kun forsvare derved, at der for Tiden ikke findes nogen Regering i forfatningsmæssig Forstand.

Underskrevne Præsident for Højesteret anser det for min Pligt at gøre Deres Majestæt udtrykkelig opmærksom paa, at den fuldstændige Mangel af en Regering efter min Opfatelse ikke er i Overensstemmelse med Grundlovens Afsnit III, særlig § 11. Det kræves her, at Kongen til enhver Tid er omgivet af Ministre med forfatningsmæssigt Ansvar, og dette Krav er for Tiden kun formelt men ikke reelt sket Fyldest. Okkupationsmagtens Indskriden har, efter hvad der i Udenrigsministeriet er meddelt mig, kun været rettet imod det nuværende Ministerium. Det omtalte Krav bestaar imidlertidig uafhængigt af, om bestemte Rigsdagspartier er villige eller ikke til at danne Regering, idet det gaar ud paa, at de til Statens fortsatte Bestaaen nødvendige Styrelsesakter foretages af grundlovsmæssige Myndigheder.

København, den 23. September 1943.

Allerunderdanigst

Troels G. Jørgensen.«

Da det havde formet sig sådan, at jeg af kabinetssekretæren 18. september var underrettet om mødet på Sorgenfri, fandt jeg, at jeg skyldte direkte overfor kongen at fremkomme med en udtalelse om den grundlovsmæssige situation. At gentage forsikringen om brevets personlige karakter var overflødigt. At kongen havde været klar over denne med hensyn til I, havde jeg skaffet mig kabinetssekretærens erklæring om. Foruden at indeholde officiel domstolsmeddelelse om tiltræden af den nye ordning er indholdet at tage forbehold med fremtiden for øje om pligten til at antage et reelt ministerium, når dette bliver muligt. En sagkyndig udtalelse om retsforholdet kunde måske ikke være uden værdi for majestæten i en fremtidig situation.

Jeg optager derefter tråden vedrørende det »skisma« mellem retten og mig, der angaves som grund til den udeblivende festindbydelse. Præsidentens besøg hos mig var en opmærksomhed, hvorfor jeg også takkede. Her må jeg se på realiteten. Jeg udtalte straks efter meddelelsen, at det ikke vilde betyde noget afsavn for mig ikke at være med. Udadtil så det så stødende ud, at tre ældre første klasses jurister tilbagesendte deres indbydelser med protest efter at have hørt om mit tilfælde. Jeg var i anciennitet den ældste nulevende, i rang den fornemste, havde for 17 år siden passeret aldersgrænsen som præsident og for 50 år siden overværet forrige jubilæumsfest. Der måtte være grunde for en eksklusion, der ikke kunde forblive ubemærket. Det drejede sig ikke om en klubkomsammen af gode venner men om en institutions sekularfest.

Jeg må altså se at finde ud af, hvori det omtalte skisma består. Jeg kan ikke finde det i mine skrivelser i september 1943. Jeg brød ingen aftaler ved at sende dem, og jeg gjorde alt for at bevare hemmeligheden om dem. Kabinetssekretæren erklærede det for en selvfølge, at indholdet holdtes fortroligt. Hvis den afdøde konge havde misbilliget min optræden, kunde der deri være set en autorisation af min udelukkelse fra jubilæet, hvor kongeparret kom tilstede. Men jeg modtog to gange senere majestætens uforbeholdne tak for min embedsvirksomhed, skriftligt på min sidste dag i retten og mundtligt den dag rigsdagen året efter samledes. Skal der være tale om et skisma med den anførte virkning, må det naturligvis ligge i et forhold fra min side. At deltagerne i protestaktionen af 25. september eller nogle af dem har haft lyst til at demonstrere skisma overfor mig, må jeg se bort fra. Så må det altså være, hvad jeg har skrevet. Artiklen af 1. september 1941 har jeg talt om. Jeg kom i samtalen med retspræsidenten ind på, at mit skriveri om besættelsestidens episoder har været motiveret ved faren for en tjeneste-

mandsmæssig tiltale. Men da jeg sad overfor en tidligere formand for en af de frygtindgydende tjenestemandsdomstole, vilde det blive pinligt at gå dybere ind derpå, og hans ord gav ikke anledning dertil. Jeg tror, jeg får fast grund under fødderne, når jeg tænker på min nedsættende kritik af nogle domme i udrensningssager, se Justitia 242—45. Dem nødes jeg derfor til at se nærmere på.

I forbindelse med omtale af okkupationens retsproblemer kom jeg anførte sted ind på den senere retshåndhævelse: »At retshåndhævelsens organer i de følgende år udførte et overvældende stort arbejde, er der ingen tvivl om. Desværre havde anklagesynspunkternes overvægt været mærkbar i dette arbejdes anlæg. Man havde ikke modstået fristelsen til at skabe en særordning af personlig art. Kun visse dommere fik med sagerne at gøre efter valg af justitsministeren, og når det tilføjes, at dette valg var støttet på forhandling med modstandsbevægelsen, behøver der ikke at siges mere. Det skulde være, at der var lønnet med et særligt honorar. Dommerforeningen og Østre Landsret havde forgæves nedlagt protest mod en ordning, der var egnet til straks at lade sejladsen begynde med slagside.«

Derefter gennemgik jeg 4 af Højesterets domme, hvortil jeg s. 245 føjede denne bemærkning: var det således med det grønne træ, hvorledes da med det tørre? Der sluttes med korte bemærkninger om partideling, om antal af dødsdomme, om den manglende bevisbedømmelse og om overvægt af formildende domme særlig i værnemagersagerne. Byretspræsident Sv. Rytter opfordrede mig stadig til at gennemgå og skrive om samtlige domme, men derpå kunde jeg ikke indlade mig. Hvilke resultater et sådant omfattende studium kunde være kommet til, kan jeg altså ikke vide. Jeg nøjedes med at tage den første i forskellige brancher, og det var mærkeligt, at indtrykket hver gang blev det samme.

Frikorpsmanden Erik Kam straffedes ved dom af 27. november 1945 med 2 års fængsel (nedsat fra 4) for at have gjort tjeneste efter hvervning i april 1942. Af 13 dommere vilde 1 (oprindelig 2) frifinde, byretten havde frifundet med 2 læge stemmer. Efter gennemgang af præmisserne skrev jeg: »Jeg kan altså ikke tillægge grundene vægt og ser ikke rettere end, at rettens flertal lod det mangle på overlegenhed overfor stemningen mod frikorpsmedlemmerne, dels den politiske dels forargelse over nogles bølleagtige optræden under orlov her i oktober 1942, medens et meget stærkt og principielt hensyn til at respektere tro og love i offentlige forhold og agte retstilstanden under besættelsen fik den kolde skulder. Det øverste retsværn svigtede ved at afvise at betræde frifindelsens farbare vej.«

En ung mand gjorde i januar 1943 anmeldelse til dansk politi om at være blevet bekendt med et tilfælde af illegal avisfrembringelse. Politiet havde i forvejen på hans forespørgsel bestyrket ham i denne hensigt. Ved dansk domstol var denne ulovlige virksomhed derpå blevet forfulgt til straf for forskellige personer. Nu tiltaltes den unge mand for denne af statsminister Buhl 2. september 1942 så stærkt anbefalede handling og idømtes 13. februar 1947 en straf af 2 års fængsel (nedsat fra 5). Som medlem af »en national-socialistisk fraktion« antoges hans handling nemlig mod hans benægtelse at have været »ledet af politiske motiver«. Min kommentar var: »Beklageligt at se undtagelsesreglen [om straffrihed ved at følge anvisning] udhulet ved domstolsfortolkning«.

R. F. Helweg-Larsen var fra juni 1941 til kapitulationen tysk soldat ud fra et antikommunistisk formål. 30. august 1943 nedskød han sammen med 2 tyske soldater den danske redaktør C. H. Clemmensen, der dagen før havde haft sammenstød med en journalist ved det nazistiske Fædrelandet, hvem han havde hånet som landsforræder. H.-L. vilde give C. en korrektion. De 3 soldater havde et natligt samvær med C., hvem de fra Klampenborg førte til Holte. På tilbagevejen stod de ud på landevejen, og i irritation over C.'s holdning skød de alle på ham. Livsstraf var anvendelig herfor, når drabet var sket »for at fremme tyske interesser eller med lignende landsskadeligt formål«. Denne straf, der blev fuldbyrdet, idømtes af 10 dommere, medens 3 stemte for livsvarigt fængsel, da livsstraffen formentlig kun burde anvendes, hvor handlingerne »i særlig grad er båret af de nævnte formål«. Herom skrev jeg: »Jeg vil mene, at dødsdommen beklageligvis savnede hjemmel. Det drejede sig om en impulsivt udøvet hævnakt for fornærmelse mod en dansk mand, der havde taget samme politiske parti som H.-L., så at denne kunde føle sig ramt ved C.'s handling. Men hvor var den tyske interesse, der fremmedes, og hvor det landsforræderiske formål? Den tyske krigsmagt var ikke interesseret i, at pressemanden C. dræbtes, snarere det modsatte, fordi det unødigt provokerede.«

Med 7 mod 4 stemmer stadfæstedes 7. december 1946 den ekstraordinære tjenestemandsdomstols kendelse om afskedigelse med en til $^2/_5$ nedsat pension af en 54-årig københavnsk brandmester, der havde været medlem af DNSAP. Han havde indmeldt sig 15. november 1941, deltaget i 2 møder uden at være agiterende eller provokerende og meldt sig ud i maj 1942. »Afgørelsen synes urimelig streng,« skrev jeg.

Anderledes end som angivet kunde min saglige bedømmelse ikke falde ud, og jeg føler mig forvisset om ikke at stå ene med den. Men jeg må altså antage, at retten har anset denne bedømmelse

som en sådan krænkelse af sin værdighed, at den berettigede til den omhandlede demonstration. Er da Højesteret fritaget for saglig kritik? Under enevælden var det forholdet. Den kongelige trone i retssalen gjorde rettens medlemmer små indadtil men store udadtil. Kritik var en formastelighed mod kongen. Når assessorernes gage var lille, havde de da den trøst at blive regnet for ufejlbare. Hovedparten af rettens 300 år er levet under enevælden, og fordybelsen i de gamle perioder under udarbejdelsen af jubilæumsværket om Højesteret kunde tænkes at have smittet lidt af. Endnu bærer jo dommerne enevældens rød-hvide kappe og fremfor alt er der enevældens benævnelse: Højeste Ret. Men efter grundloven har disse to momenter ikke kunnet opretholde et krav om ufejlbarhed i afgørelserne. Sandheden er højere, og saglig kritik er berettiget.

I en anmeldelse af jubilæumsværket i bogen Dygtige Folk (1961) spørger forfatteren Johannes Lehmann s. 104, hvorfor udgivernes forord, der som forarbejde nævner titlen på Sophus Vedels Højesteretshistorie til 1790, kun summarisk nævner, at jeg for den senere tid har leveret »bidrag«. Det foranstående giver svaret, når man ved, at værket udkom som rettens særlige bidrag til at fejre festligheden. Når veteranen holdtes borte fra at blive set ved festen, vilde det ikke stemme dermed, at det altfor stærkt fremgik, hvad hans arbejde havde betydet for rettens historie. Da nærværende bog giver udsigten over, hvad jeg har skrevet, benytter jeg lejligheden til at hidsætte, hvad der angår Højesterets historie: 1) Danmark—Norges Højesteret 1790—1814 (1930) 168 sider, 2) Bidrag til Højesterets Historie (1939) 292 sider, 3) 18 Aar af Højesterets Historie (1947) 270 sider, 4) afsnit af Strejflys over Enevældens Retsliv (1949) ca. 70 sider, 5) Højesteret 1790 til Grundloven (1950) 70 sider, 6) Højesteret fra Grundloven til Retsreformen (1951) 231 sider, 7) afsnit af I Justitias Tjeneste (1954), ialtfald over 1000 tryksider originalt stof fordelt på 25 år.

B. Almindeligt forfatterskab

1. 1944—53

Da mine embedsforretninger på Christiansborg med udgangen af februar 1944 var forbi, var der ingen tvivl om, at det var forfattervirksomheden, jeg nu skulde dyrke. Jeg skulde ikke dyrke et teoretisk studium og slet ikke et aktuelt juridisk, thi med aktuel jura følte jeg mig lige så færdig og i velgørende grad færdig som med dommerhvervet. Teoretisk tilegnelse ligger kun i mindre grad for

mig. Det er en forfatteropgave, der hver gang tvinger mig til at indsamle den viden, der har betydning for opgavens løsning og som giver bøgerne interesse for mig. Men foruden det, der nedskrives for at udgives, kan der være ting der nedskrives til egen efterretning eller som optager uden at blive nedskrevet. Et sådant emne havde jeg på den tid i den zoologiske have på Roskildevej, en passende spadseretur fra Amaliegade. Mine besøg derude havde kun få dages mellemrum. Fra at tænke over menneskene kom jeg til at tænke over dyrene, og jeg fandt, at dyrene havde ganske samme realitet og ikke et gran mindre virkelighed end menneskene. Sålænge jeg boede i København, var haven et hyppigt mål for mine besøg. At jeg en dag skulde skrive biologisk, tænkte jeg ikke på, men jeg samlede stof dertil.

At juridiske fagfæller lukkede dørene for mig (Dommerforeningen, Juristforbundet og — efter eget initiativ — Juridisk Forening), kunde ikke hindre et litterært arbejde. At samme fænomen viste sig ved litterære fællesforetagender, hvori deltagelse ellers vilde være tilbudt, lige så lidt. Det var erfaringer, som jeg til min overraskelse gjorde i tiden efter maj 1945 og senere. At denne overraskelse var begrundet, har tiden vist. Herom gør jeg endnu et par bemærkninger. Foruden det, la Cour havde fundet på men senere frafaldt om min aktivitet for at få ham straffet og afsat, var det artiklen om kommunistloven, som i begyndelsen blev ført frem som et vægtigt angreb, således formuleret, at jeg havde »forsvaret den skændige lov«. Da jeg imidlertid, som foran bemærket, fornuftigvis måtte have samme undskyldning for eventuelt at billige lovens indhold, som de derom enige rigsdagsmænd, der skabte den, nemlig den hårde nødvendighed, må jeg antage, at bebrejdelsen i virkeligheden var rettet imod, at jeg forsvarede grundlovsmæssigheden. Ellers bliver det hele for dumt, idet der så kun er den forskel, at rigsdagsmændene var nødt til at udtale sig, men jeg kunde have ladet være. Jeg havde imidlertid mit også i pressen efterlyste oplysningshverv at varetage. De der benægtede nødsituationen, og dem var der nogle af, vilde gerne kunne hævde grundlovsstridigheden og så kritisere rigsdagen. Andre, der anerkendte nødvendigheden, kunde have en ideel interesse i at hævde vor grundlovs værn om den personlige frihed, så at loven af 22. august normalt vilde være ugyldig. Jeg læste altså grundloven anderledes. Og hvordan skulde jeg kunne kommentere loven uden at tage standpunkt til dette problem? I et juridisk tidsskrift måtte der kunne ventes forståelse herfor. Hvad der i 1941 var undskyldelig ophidselse, var i 1945 åndeligt snæversyn, men 20 år efter begivenheden, efter at vi er klare over det grundlovsmæssige, er det stupiditet.

Min adfærd i september 1943 kan man overhovedet først danne sig en mening om efter de foran under IV A givne oplysninger.

Jeg skrev videre tildels med emner, som jeg havde under udarbejdelse. Af dem var der en skildring af Retsplejeudvalget, hvoraf jeg selv havde været medlem 1927—43, fra 1933 som formand. Til oktober 1944 vilde det kunne holde 25 års jubilæum, og jeg havde i retten kunnet samle de utallige enkeltheder efter papirerne og Rigsdagstidende. Bogen kom hos Ejnar Munksgaard på det anførte tidspunkt som Retsplejeudvalget gennem 25 Aar, 206 sider. Den var forsynet med 9 helsides portrætter af formænd og næstformænd. På nær Gram havde jeg samarbejdet med dem alle. Departementschef A. Svendsen lod eksemplarer udsende til samtlige politikontorer i landet. Et stykke af retsplejens historie, som det vilde være vanskeligt senere at rekonstruere, var dermed sikret mod forglemmelse.

I Juristen skrev jeg om Rigsretsdommen af 1856 og ministeransvarligheden, se foran s. 43. I sin Dansk Statsforfatningsret I 430—32 havde professor Poul Andersen tiltrådt Matzens forkastelse af Rigsrettens frifindelse i 1856 som støttet på manglende medunderskrift, hvad jeg derimod i TfR 1927 og mine Bidrag til Højesterets Historie (1939) havde hævdet rigtigheden af. Professor Poul Johs. Jørgensen havde i 1943 i Historisk Tidsskrift 10. r, 6. bd. 328 sluttet sig til mig. Havde det ikke i 1856—1927 været fordulgt, at professor J. E. Larsen i spidsen for landstingssiden i Rigsretten (med undtagelse af et medlem) stemte sammen med de otte assessorer, er der for mig ingen tvivl om, at ingen senere professor vilde have opstillet et meddelagtighedsansvar, der endog skulde ramme passiviteten og derved gik videre end den ikke ikrafttrådte ministeransvarlighedslov af 15. marts 1939. Matzen gik desværre i en historisk fælde, og det nyttede mig altså ikke at vise, at det var en fælde. Det af J. H. Koefoed, der skrev dommen, i præmisserne indskudte »allerede«, som man genfinder i hans votering (som jeg gengav med andre uddrag af denne) forstår jeg således: var der ikke om ansvaret den udtømmende regel om medunderskrift, måtte dog den udviste passivitet garantere ansvarsfrihed. Koefoed har ønsket at påpege, hvor aldeles ubegrundet tiltalen var. Man kan beklage, hvor længe det kan vare, ikke blot at de rette fakta bliver draget frem men også, at de rigtige slutninger fra dem drages.

Uden nogen særlig foranledning beskrev jeg Højesterets jubilæum 1911 i Historiske Meddelelser om København og dens Borgere, 3. r. VI. Det var en personlig erindring, da jeg selv havde fået indbydelse til at være tilstede. Det var Universitetet, der holdt festen efter initiativ af kultusminister Jacob Appel, der atter var sat

i bevægelse af justitsministeren, højesteretssagfører Fritz Bülow. Denne gestus fra landbovenstre, hvis mænd i en ikke så fjern fortid havde fået skrammer ved mødet med Højesteret, var en smuk modvægt mod de nationalliberales snæversyn overfor retten i 1856. I Niels Lassen som justitiarius var retten så heldig at have en fuldgod talsmand. Han danner midterfiguren på det kæmpelærred med dagens medlemmer af retten, hvortil Eduard Saltoft hentede inspiration ved denne fest.

I Dansk biografisk Leksikon skrev jeg om A. S. Ørsted som jurist, senere også om H. Øllgaard.

I Torben Lunds disputats om Billedkunsten i retlig Betydning var der indeholdt et lovforslag, hvis teoretiske begrundelse som en naturlig konsekvens af kunstnerretten jeg undersøgte i afhandlingen Om kunstneres ret til efterbetaling i UfR. Selve tanken om en efterbetaling udtalte jeg intet imod, henstillede tværtimod at pålægge kunsthandleren en vis afgiftspligt ved videresalget efter køb fra kunstneren.

Overfor et forslag fra professor Oluf H. Krabbe om ved stemmelighed i ankesager ikke at lade formandens stemme være afgørende men den halvdel af stemmerne, der går ud på stadfæstelse, indvendte jeg i Juristen, at grundlaget ofte er forskudt under anken, så at ligheden med den engang trufne afgørelse kun vil være formel.

I Juristen skrev jeg Om Retsplejeudvalget i anledning af dettes 25 års jubilæum med kritiske småbemærkninger om optrykkets form og i Nordisk Tidsskrift mere fyldigt om Dansk retsplejes jubilæum. Denne artikel gav anledning til overfor nordiske læsere at repetere indholdet af min jubilæumsbog om institutionen.

Til året 1944 hørte også artiklen Den nye begrundelse af moralloven i UfR, der var rettet mod professor Vinding Kruses fremstilling i Det kommende Samfund (1944). Hvad jeg gjorde gældende var, at når forfatteren udviklede dels en individuel dels en social etik som indbegrebet af handlinger for at opnå personlig dygtighed eller sociale goder, var der tale om en klogskabsregel. Moralen var for ham »eksperimentel vurderingsvidenskab«. Dette kan ikke tjene som grundlag eller, om man vil, udgangpunkt for moralen, der er det psykologiske moment, som ældre forfattere kaldte drivfjederen til den moralske handlemåde. Denne side af sagen lod han ligge. En replik supplerede denne betragtning og sammenstillede Kruses lære med den gamle »retspagtsteori«.

I TfStrafferet 1945 fik jeg optaget afhandlingen Et afsnit af Tyverilovgivningens historie. Den omhandlede forhistorien gennem en kommissions behandling til fdg. 20. februar 1789, af Ørsted betegnet som »dette skønne Phænomen af Humanitet og Visdom i vor

Straffelovgivning«. Kommissionens formand og den, der havde fremkaldt den, var justitiarius i Højesteret A. S. v. d. Osten, dens indstilling blev noget lempet af generalprokurør Chr. Colbjørnsen. Resultatet var en formildelse af de strenge straffe, dog uden afkald på kagstrygning og brændemærke men med større anvendelse af frihedsstraf og med indførelse af gradueret strafudmåling. Tvigæld og boslodsfortabelse bortfaldt. Afhandlingen var det første resultat af en række arkivundersøgelser af retshistoriske emner, hvortil jeg nu havde fået bedre tid.

I Historisk Tidsskrift 11. r. I. havde jeg et kort indlæg, vendt mod professor Povl Bagge angående domstolenes uafhængighed. I tilslutning til udtalelser af Niels Lassen gjorde jeg opmærksom på, at der må regnes med en vis personlig faktor hos dommerne ikke blot i politisk betonede sager men overhovedet, uden at der kan tales om hildethed.

I 1946 er kun registreret afhandlingen Kriminallovskommissionen af 1800 i TfStrafferet. Den fremkom med forsinkelse af et år, da redaktionen »på grund af uroen om mit navn« foreløbig ikke turde optage den. Året efter havde uroen dog altså sat sig noget. Kommissionens opgave var at opstille grundsætninger for en ny kriminallov, noget lovforslag skulde den altså ikke fremstille. Kancellipræsidenten Fr. Moltke var formand og hans senere bitre modstander Chr. Colbjørnsen medlem. Desuden var der dennes broder, justitiarius i Højesteret Jacob Edvard Colbjørnsen, der dog kort efter døde, samt professorerne L. Nørregaard og J. F. W. Schlegel. Interessant var Moltkes opposition mod anvendelse af dødsstraf udenfor politiske forbrydelser. Den betydeligste som kriminalist var Chr. Colbjørnsen, hvis udtalelser senere blev trykt i et af Ørsteds tidsskrifter. Iøvrigt havde kommissionen været helt forglemt.

I 1947 havde jeg afhandlingen En episode af edsaflæggelsens historie i Kirkehistoriske Samlinger, 6. r. V. Det var den i 1735 af Christian VI efter Andreas Hojers initiativ nedsatte kommission af ham og to andre mænd fra Højesteret med den opgave at stille forslag til indskrænkning i brugen af eder i rettergangen og af øvrigheden. De gennemgik hele lovgivningen og stillede flere forslag blandt andet også til en ny edsformaningstale til vidner. Hojer var den, der gik videst. Ved oplysninger om den senere retsudvikling vises det, i hvor høj grad kongen havde været forud for sin tid, da bekæmpelsen af edens brug i rettergang og iøvrigt først tilhører den nyeste tid.

Jeg vendte tilbage til mit oplysningsarbejde om Ørsted med artiklen Anders Sandøe Ørsteds almindelige ideer i Nordisk Tidsskrift. Den kunde indledes med omtale af Ørstedlegatets udsen-

delse ved min søn Harald Jørgensen af Arbejder om Trykkefriheden (1947). Foruden gengivelse af Ørsteds ungdomsskrift fra 1801 om fortolkning af fdg. om trykkefriheden indeholdt bindet domsvota, betænkninger og lovudkast fra Ørsteds hånd og belyste dermed fuldstændig dette hovedemne for hans bestræbelser livet igennem. Samtidig måtte citeres udtalelser fra hans sidste år, hvori han beklager at have fremhjulpet en frihed, der nu efter hans mening så skammeligt misbrugtes af fremskridtspartiet. Derefter fremstilles hans tilknytning til kristendommen og hans liberale anskuelse om denne, der i 1826 kostede ham hans egen skrivefrihed. Morallærens grundlag søger han i en filosofisk-religiøs deduktion af den i mennesket åbenbarede evige fornuft, og for denne fornuftkraft anvender han begrebet den frie vilje uden derved at forkaste en kavsal opfattelse. I udviklingen af pligtlæren er det ikke almindelige sætninger men enkeltvæsenernes ejendommelighed, der interesserer ham. Hermed stemmer hans retlige opfattelse, der er frigjort for naturretlige abstraktioner men supplerer den positive lov med en naturlig ret af folkelig oprindelse og underbygger den ved moralfølelsens støtte. Han forbinder smidig fortolkning med respekt for lovgiverviljen, og han tilstræber en forsigtig fremadskriden. Sluttelig opridses hans politiske løbebane og særlig omtales hans stilling til det nationalt danske, hvor hans biograf L. Koch havde erklæret hans holdning gådefuld i sin kølighed. En række modstående udtalelser anføres, og der sluttes: »Rigtigt er det, at hans anlæg, dannelse og virksomhed ikke kunde begrænse hans landsmandsfølelse til sproget. Men at han ikke med tilstrækkelig varm følelse skulde omfatte dette og den dertil knyttede folkelighed og kultur, blandt hvis første mænd til alle tider han selv står, det er en bedømmelse, der ikke kan være den blivende.« Det var altid en åndelig forfriskelse at færdes i det Ørstedske luftlag, og hans påpegning af en herskende politisk retnings intolerance gjorde ham aktuel.

Den 30. november udkom hos Gyldendal 18 Aar af Højesterets Historie, 267 sider. Den var påbegyndt allerede i efteråret 1941 og i alt væsentligt afsluttet, inden jeg fik afsked. Det drejede sig altså om et udsnit af institutionens liv, og man kunde her gøre anvendelse af Høegh-Guldbergs sentens: Staten er det blivende, vi andre er trækfugle. Tidsrummet for min trækfugletilværelse ved retten var min ansættelse fra 1. november 1925 til 29. februar 1944. Noget mere end 18 år er perioden altså, og enkelte emner følges endnu en tid efter min afgang. Jeg havde lyst til at holde dette tidsrum fast, da det så stærkt havde opfyldt mig, så længe det varede. Forordet slutter således: »Efter befrielsen er det gået mig som andre uden grund

at være gjort til genstand for angreb og nedsættende omtale. Jeg er fra flere sider blevet opfordret til at tage til genmæle herimod i en særskilt pjece, men har af flere grunde ikke haft lyst dertil. I denne bog vil man imidlertid finde omtale af de episoder af min virksomhed, hvortil de pågældende misforståelser har haft hensyn.« En særskilt pjece forsvinder, hvis den overhovedet bliver læst, og bortset fra en enkelt af mine angribere havde de ikke ulejliget sig med et særligt skrift. For at få en inddeling er der sondret efter præsidenterne i tre tidsrum: 1925—28, 1928—36 og 1936—44. I korthed omtales de 6 år efter retsreformens ikrafttræden 1. oktober 1919 med særlig fremhæven af K. K. Steinckes interneringslov af 11. april 1925, der mindede om den kommunistiske lov af 22. august 1941. Der udkom dermed omtrent de 25 første år under det nye retssystem, og det måtte som alle overgangsperioder få sin særlige interesse. Steincke havde som justitsminister i sine to perioder paraferet både min udnævnelse til dommer og til præsident, og jeg havde også adskilligt med ham at gøre. Under besættelsen stod jeg justitsminister E. Thune Jacobsen nær.

Ligesom i min Højesterets historie fra 1930 havde jeg medtaget meddelelser om afsagte domme og oprindelig gjort det i større omfang, end jeg endte med. For retsplejens jurister har dommen en særlig tiltrækning ved det dramatiske spændingsforhold mellem to parter, der ligger bag den. Den afsagte dom giver den ganske tydelige oplysning om, hvad der på det pågældende område er gældende ret, om en bestemt handlemåde har været berettiget, og hvor stort ansvaret er ved en afvigelse fra loven. Fra Grams tid var der i sommeren 1926 de betydningsfulde Kolindsund-domme, hvorom jeg skrev. I deres erstatningsforpligtende udfald samstemmede jeg med Gram. På lignende måde var det ved en til administrationen henlagt erstatningsfastsættelse, hvor dennes principer blev forbeholdt domstolenes bestemmelse. Steincke skiftede til venstremanden Rytter som minister, og der var i førstnævntes tid stor debat i Folketinget om Højesterets stilling som prøvende loves grundlovsmæssighed, som prøvende sine sagføreres kvalifikationer og som voterende hemmeligt. Den tidligere justitsminister Zahle deltog med voldsomhed i Steinckes kritik, skønt han satte Gram højt. Det var åbenbart, at stærke kræfter var igang mod den bestående orden. Attentater på højesteretssagførernes særstilling bragte retten til at fremhæve deres store betydning for rettens arbejde. Nogen forandring skete ikke i Grams tid, da Rytter i 1926 havde fulgt efter Steincke.

Cosmus Meyers 8 år som præsident fra 1. november 1928 til samme dato i 1936, da han som det første medlem af Højesteret »faldt

for aldersgrænsen«, korresponderede med justitsminister Rytters tid til 1929, derefter Zahle til 1935 og endelig Steinckes. Den hensyntagen til rettens ønsker, som venstrepartiet under Rytters ledelse lod være bestemmende for sig med hensyn til at gennemføre ændringer, som det selv ønskede, iagttoges ikke af socialdemokrater og radikale. I 1930 havde retten lejlighed til at gentage ønsket om at beholde prøven i procedure, men i 1932 åbnedes der adgang for landsretssagførere til at fremføre egne sager, når de havde 8 års anciennitet og var øvede i procedure. De uegnede kunde Højesteret dog holde tilbage. Til at blive højesteretssagfører krævedes nu 8 års anciennitet ved landsretten. Det andet reformønske, om offentlig votering efter norsk mønster, som retten altid havde modsat sig, førte i Meyers tid til en nyordning med skriftlig men individuel votering uden oplysning om dommernes navne, som rettens flertal deriblandt Meyer — for at undgå den offentlige votering — gik med til, men ikrafttrædelsen skulde først ske 1. juli 1937. Samme dato blev sat for indførelse af domsmænds medvirken ved underret og landsret med den konsekvens for Højesteret, at dens kompetence til bevisbedømmelse bortfaldt. Meyers periode var på den måde blevet skelsættende for længere tid, selv om han endnu ikke fik det at mærke. Indførelsen af møderet med egne sager anså han for skæbnesvanger for tingenes rolige udvikling. Den fra ministeriel side bestridte kompetence til at prøve loves grundlovsmæssighed blev to gange anvendt i denne periode. De ifølge invalideforsikringsloven af 6. maj 1921 fastsatte ydelser af 800 kr. var ved ministeriet Madsen-Mygdals sparelovgivning nedsat til 540 kr. En vis præmie havde været erlagt af invaliderne, og de hævdede at have erhvervet en bestemt ret. Dommen af 5. januar 1929 gav dem ikke medhold, fordi nedsættelsen ikke oversteg de c. to tredjedele af ydelsen, der havde en rent forsørgelsesmæssig karakter. Men det havde været heldigt, om loven ved at antyde fastsættelsens midlertidige natur havde undladt at skabe disse forventninger, som iøvrigt en af 11 medvirkende dommere vilde imødekomme. Det andet tilfælde var aldersgrænseloven for dommere af 20. maj 1933. Den opretholdt for de kollegiale dommere »gage-pension« også ved 70 år, men indførte sædvanlig embedsmandsmæssig pension for de af retsplejeloven skabte dommere, der var frigjort for politimesterforretninger. Nogle af disse anlagde sag, men tabte den ved dom af 5. november 1934, hvorefter grundlovsreglen om afskedigelse uden tab af indtægter er begrænset til individuelt begrundede afskedigelser, som administrationen ønsker at foretage. Også her var en af 11 dommere af anden mening, medens en vilde anse dommerne for inhabile. Hvis denne mangel var tilstede, vilde den ikke kunne af-

hjælpes hverken ved at tilkalde landsdommere, der var i samme inhabile stilling, eller ved at lade Justitsministeriet som den ene part foretage nybeskikkelser. Men da det tog sigte på, at retten skulde mistænkes for at favorisere ministeriet for at opnå fortsat velvillig anvendelse af gage-pensionsreglen også i tilfælde af et faktisk ønske om afsked, var indvendingen mod habiliteten sikkert for langt ude. Under lovens forberedelse havde præsident Meyer henstillet til ministeriet, at rettens medlemmer ved lovmæssig afskedigelse beholdt deres indtægt. En indsender i UfR 1953 skrev senere om et »forlig mellem ledelsen af de kollegiale retter og den lovgivende myndighed på bekostning af underretsdommerne,« hvilket jeg s. 325 imødegik. Selve spørgsmålet havde været omtvistet mellem jurister, og særlig havde Gram i tidligere år stærkt udtalt sig for den opfattelse, at grundloven var udtømmende med sin regel om at beholde fuld indtægt ved afgang. Som en betydningsfuld offentligretlig afgørelse kan også nævnes dom af 1. september 1930, der sluttede sig til en ældre af 16. april 1928, der atter hang sammen med dommene af 11. december 1920 om lenslovens gyldighed. Det drejede sig om den til vurderingsrådene henlagte værdiansættelse af jord, der afstodes til husmandsbrug. I den første dom kasseredes ansættelsen som principielt holdt for lav, i den anden gaves nærmere direktiver for ansættelsen.

Da jeg efter 11 års forløb tiltrådte som præsident, var dommerne Møller, Riise, Rump og Topsøe-Jensen tilbage af de oprindelige 12 andre, og da jeg trådte ud, kun den sidstnævnte. Kommen og igen gået var Bülow, Thorup, Poulsen, Jespersen og Nielsen. Når disse 5 lægges til de 12 kolleger ved min indtræden, bekræfter forholdet mellem de 17 dommere og de 18 år, når jeg lægges til de 17, omtrent (dog med måneders overskud for T.-J.) sætningen om en ny dommer om året. Det daglige samarbejde med de samme kolleger bliver afvekslende ved denne fornyelse på samme måde som ved nye stemmer fra skranken. Jeg har i bogen leveret oplysninger og karakteristiker, som jeg ikke kan gentage. Mine erindringer om dette samarbejde er helt igennem gode. Alle satte en ære i at udfylde pladsen, alle ydede deres bedste, og ingen unddrog sig arbejdet. De små kurrer på tråden, som i slutningen af min tid optrådte hos en del af dommerne, skyldtes et andet element end arbejdet. Det lå i luften uden diskussion, at jeg fulgte den legale linie, men at der var andre, der nærede sympati for de illegale bestræbelser og måske tog del i dem.

1. juli 1937 trådte som foran meddelt den ændrede form for domsaffattelsen i kraft og ligeledes domsmandsordningen med dens ind-

skrænkning i kompetencen til bevisbedømmelse. Hvorledes de justitsministerielle ønsker om nye omdannelser i retsplejen havde udset sig disciplinærmyndigheden over dommere som emne for en særordning og overfor Retsplejeudvalget længe tumlede med denne plan, er foran omtalt. Den kunde i maj 1939 kun gennemføres, efter at særdomstolen var besat med ordinære dommere. De nydannelser, der derefter kom i det retsplejemæssige, stod i forbindelse med indretningen af en strafferetlig håndhævelse i okkupationsmagtens interesse. Personlig var jeg optaget af overvejelser om at komme bort fra inkompetencen i bevisspørgsmål. Sagen drøftedes i Højesteret med overvejende tilslutning, og højesteretsdommer Lett skitserede den ordning, der kunde være tale om, med en fakultativ adgang for Højesteret til at bestemme bevisførelse. I efteråret 1942 fremsatte jeg forslaget i RplU, hvor det i et underudvalg fik sin endelige form. På grund af de spændte udenrigske forhold vedtoges det med min tilslutning at stille sagen i bero, se bogen s. 197—202. Måtte initiativets ånd vågne til liv hos de pågældende myndigheder!

Efterat Steincke i 1939 havde måttet fratræde som justitsminister, efterfulgtes han af S. Unmack Larsen og Harald Petersen. Sidstnævntes funktionstid var længst, dog kun et år. 22. juni 1941 samtidig med begyndelsen på Tysklands krig mod Rusland var der af det almindelige politi efter tysk forlangende fængslet et par hundrede fremtrædende kommunister, hvoraf 116 tilbageholdtes. Rigspolitichef E. Thune Jacobsen, der den 8. juli blev justitsminister, fik ansvaret for, hvad der skulde gøres med dem. Han så sig om efter juridisk vejledning, og der har virkelig været folk, der tog anstød af, at han hos højesteretspræsidenten fik ydet og modtog en sådan i dette for ham selv og landet følgesvangre problem, vel at mærke uden at bestride vejledningens rigtighed. Dette som eksempel på den stemningsbårne kritik, forskellige af mine handlinger underkastedes. Herom måtte jeg udtale mig og give oplysninger. Her lader jeg det ligge. Heller ikke skal jeg omtale de meddelte prøver på retsafgørelser eller nogle retsteoretiske betragtninger, jeg i tilslutning til mine tidligere udviklinger herom havde sluttet fremstillingen af det positive med. Sådant skal læses med lidt velvilje. Slutningsafsnittet om Højesterets område og selvstændighed indenfor dette er atter positivt præget.

I løbet af det næste halvårstid fremkom der forskelligt opponerende skriveri om det, jeg havde kaldt misforståelser. Tavshed fra min side havde været bekvemmere for begge parter. Jeg gav også svar, men set fra nutiden er det hele alt for ubetydeligt til nu at gå nærmere ind på det.

Jeg har foran fremsat kritiske bemærkninger om anvendelsen ved de særlige tjenestemandsdomstole af lov 7. juli 1945 om tjenestemænds nationalt uværdige optræden. Generaldirektør for statsbanerne P. Knutzen blev ved ankeinstansens dom af 27. januar 1948 afskediget med pension. Det er muligt, at der fra kommunistisk side vilde være blevet vedligeholdt en sådan uro ved banerne, at han administrativt havde måttet behandles på denne måde. Han havde trukket et stort læs under okkupationen og havde efter regeringens anmodning påtaget sig formandshvervet i den Dansk-tyske forening. At komme til rent faktisk at forarge udenforstående, var næsten uundgåeligt i denne stilling. Had pådrog han sig i hvert tilfælde, men den nævnte mulighed, at han ikke kunde holde sig i stillingen, måtte naturligvis være domstolen uvedkommende. Den anvendte en vidtgående objektiv fortolkning om forargelsen som det strafbare og tilføjede den ærekære mand en dyb krænkelse. Han refererede dommen med sine kommentarer i bogen 40 Aar i Statens Tjeneste men måtte så gennemgå svære sygdomsanfald, begyndende med gulsot, og døde 23. februar 1949. Jeg skrev om dommen en artikel under titlen En dom og dens virkning, hvori jeg påviste dens fejlagtighed. Tre københavnske blade afviste den som uaktuel og den tryktes 25. august 1948 i Roskilde Avis samt i Jernbane-Bladet nr. 9. Jeg argumenterede for, at dommen ikke burde påvirke den offentlige mening om Knutzen og anførte eksempler på moralsk virkningsløse domme.

For Ørsted-legatet udgav jeg i 1948 De Ørstedske Straffelove, 203 sider. Som der tidligere var leveret specialfremstillinger af ham som dommer og som forfatter af betænkninger m. v. i trykkefrihedssager, var han her skildret som lovforfatter på sit vigtigste område, det strafferetlige. Det er de såkaldte fire systematiske straffelove fra årene 1833—41, undersøgelsen omfatter. Generalprokurøren var ikke ene om arbejdet. Til hans udkast tages standpunkt af Højesteret, af Kancelliet, af stænderforsamlingerne, af en særlig kommission og endelig af kongerne personlig. Fra Ørsteds hånd beundrer man evnen til at formulere reglerne og forbrydelsesbegreberne. Kommissionen bragte ofte praktisk værdifulde ændringer, og kongernes personlige bidrag er interessante. Den datidige udspecificerede lovgivningsteknik med meget strenge straffesatser fjerner det stærkt fra nutiden. Ørsted virker her særlig gammeldags. Vel ses han for en del at føle sig hæmmet af hensynet til, hvad han mener at kunne føre igennem hos kongen — men her kunde han tage fejl — men sammenstillingen mellem hans positive lovforslag og hans udtalelser i de teoretiske strafferetlige afhandlinger er af megen værdi.

Strejflys over Enevældens Retsliv er titlen på en samling af 10 afhandlinger, som jeg i 1949 udgav med støtte fra det Finneske legat og den Hjelmstierne-Rosencroneske stiftelse, 173 sider. Tidligere er omtalt bidragene om edsaflæggelsens historie, om tyverilovgivningens historie, om Kriminallovskommissionen af 1800, om sagen mellem Colbjørnsen og Lüttichau og om sagen om Orla Lehmanns tale i 1841. De havde dog modtaget ændringer og tilføjelser ved optagelsen i denne samling. Disse ældre bidrag havde alle været originale udarbejdelser. Det samme gjaldt den halvdel, der var ny.

Planen om landslovens revision i det 18. århundrede gav efter arkivakterne den sammenhængende fremstilling af dette ejendommelige foretagende, der under kongerne Frederik IV, Christian VI og Frederik V lagde beslag på ikke så lidt arbejde uden at give resultater af betydning og tilsidst ebbede ud med Kofod-Anchers død i 1788. Rækken af reskripter, der normerede kommissionerne, ses citeret hos Ørsted og Krieger, men de af V. A. Secher ordnede arkivalier havde ikke før fristet nogen forfatter. Planen havde været at perpetuere landsloven ved indlemmelse i dens tekst af senere forordninger, som vi har det ved retsplejeloven.

Prøver på retsafgørelser med tilhørende advokatur i det 18. århundrede indledes med gengivelse af højesteretsprokurator og generalfiskal F. W. Wiwets »Forsøg til fortælning om mærkværdige danske og norske sager udførte i Højesteret«. Denne bog fandtes i retten og bragte mig til at efterspore andre eksempler på, at advokater har beskrevet celebre af dem udførte sager med referater af deres procedure. Der fandtes en del sådanne, og mere end noget andet gemmer de en duft af livet i den gamle Højesteret. I sagen mellem Colbjørnsen og Lüttichau var der et sådant skrift fra P. Rosenstand-Goiske, teaterkritikeren, hvori han optræder meget afdæmpet men dog effektivt for Lüttichau. Her ses han på det voldsomste gå løs på rigmanden de Coninck i en sag om veksler.

Afhandlingen Træk af dansk retspleje i det 18. århundrede er overauditør Søren Hanssen Seidelins alleru. »forestilling om adskillige til processernes uvished og uendelighed [tjenende] i svang gående misbrug især med de edelige vidners førelse ved hjemtings retterne m. v.« En praktiserende sagfører skildrer ganske livfuldt dagligt liv ved underretterne og påpeger mangler.

Tiltalen mod grev Schulin, de Coninck og Falck Rønne efter belejringen af København 1807 er det næste emne og et, der interesserede Ørsted. De pågældendes frifindelse ved Højesteret for landsforræderisk adfærd ved i befolkningens interesse at have overtaget ledelsen af englændernes forplejning anså han for udslag af fordomsfrihed og som eksempel for rigsretssagen mod ham selv.

Afhandlingen Kirkelæren og domstolene omhandler Ørsteds forsøg i 1826 på at skabe et fortolkningsprincip for kirkelæren og anvendelsen deraf op til nutiden.

I året 1950 besørgede jeg udgivelse af min far A. D. Jørgensens dagbog »Gammelt og Nyt« for årene 1884—96; det skete i Danske Magazin 7. r. V. 40 sider.

Dernæst udsendte jeg pjecen To Skæbner, E. Thune Jacobsen og P. Knutzen, 65 sider. For sidstnævntes vedkommende var det en gentagelse af den nys omtalte bladartikel. Han sammenstilledes med den 27. maj 1949 afdøde fhv. minister Thune Jacobsen som lidelsesfælle for en hårdhændet fremfærd af regeringsmagten efter 1945. Pjecens fremkomst var samtidig med den parlamentariske kommissions beretning VII. Genoptagelsen af Thune Jacobsens funktion som rigspolitichef var blevet suspenderet for at foretage en undersøgelse, der angaves at skulle gå forud for afgørelse om rigsretlig tiltale. Det eneste punkt, der forsåvidt kunde have nogen interesse, var hans mulige forsømmelse med at åbne for kommunisterne, da regeringen i august 1943 trak sig tilbage. Dette punkt var ved vidner oplyst i hans favør, uden at han havde fået underretning derom, s. 32—34. I Tidens Tanker for august 1950 hævdede jeg, at undersøgelsen i hvert fald var færdig i maj 1947, at han havde ret til, som han gjorde, at forlange rigsret eller genindtræden, og at den langvarige suspension var uberettiget. Man valgte i folketinget, nu da han var død, intet at sige om hans »sag«, se også replik i oktober-nummeret og nedenfor s. 102.

I maj udkom Højesteret fra 1790 til Grundloven. Jeg havde efter udgivelsen af min højesteretshistorie i 1930 overvejet en fortsættelse til 1857, da retten indførte at give præmisser til sine domme, men foretrak dog at trække grænsen ved grundlovens givelse i 1849. Jeg gjorde det på den måde, at den tidligere bog med enkelte tilføjelser og rettelser blev optrykt som en første afdeling 1790—1814, medens årene 1814—49 blev afdeling II. Dette afsnit, 71 sider, er affattet som det første dog indskrænket for domsstoffets vedkommende til det strafferetlige. Af dette er kun forbrydelserne mod det offentlige omtalt enkeltvis, det udgøres navnlig af presseforseelserne i fyrrerne. Bogen bekostedes af Carlsbergfondet.

I september fremkom jeg i det svenske tidsskrift Ord och Bild med et bidrag udenfor mit sædvanlige område: Den litterære nytårsfejde 1880 med citater af Holger Drachmanns, Carl Plougs og Sophus Schandorphs indbyrdes kampvers. Udgangspunktet havde været en interessant utrykt optegnelse af A. D. Jørgensen, dateret 1. februar 1880, hvori han fordyber sig i den lige afsluttede brydning mellem den nationalliberale, den grundtvigianske og den

brandesianske åndsretning uden at knytte sig selv til nogen af dem.

Rækken af mine skildringer af A. S. Ørsted blev det følgende år, 1951, overfor et skandinavisk publikum forøget med to. I Ord och Bild skrev jeg i marts om ham »som humanist«. Der redegøres for hans moralopfattelse, og hvorledes den fik udtryk i hans lovgivning og interesse for trykkefrihed, endvidere for hans liberale opfattelse af kirkelæren og for hans besindige nationalfølelse. Sluttelig fremhæves hans sandhedsmod og upåvirkelighed af opinionen. I april skrev jeg i Nordisk Tidsskrift om ham »i 1850-årene«. Herunder faldt altså hans kamp for helstatens gennemførelse, om fornødent enevældigt, men også andre sider af hans virksomhed bl. a. hans erindringsværk, der gennemgås. Det stod i forbindelse med, at vi i Ørsted-legatets bestyrelse i anledning af dettes hundredår udgav Af mit Livs og min Tids Historie med forkortelser; udførelsen deraf var min. I Juristen skrev jeg om dette jubilæum i fortsættelse af min omtale af jubilæet 10 år tidligere.

Jeg havde fortsat mit arbejde med at fremstille Højesterets historie, og i april 1951 kunde jeg udsende den på Carlsbergfondets bekostning trykte bog Højesteret fra Grundloven til Retsreformen, 231 sider. Også dette tidsafsnit havde hidtil været ubearbejdet. En om den forrige bog fra 1950 gjort bemærkning gav mig anledning til foran i bogen at bemærke, at jeg opfattede den som »efterretninger« om Højesteret altså ikke med fordring på fuldstændighed. Den var iøvrigt lagt an som den forrige, altså indledet med en lovhistorie og inddelt efter justitiarier. Rigsretssagerne, der udgør brændpunkter i det konstitutionelle tidsrum, og af hvilke den første kom til at betyde så meget for retten, er udførlig omtalt som i det hele forfatningsretlige og politiske retssager men ud derover ikke dens praksis.

Fra det følgende år, 1952, har jeg at meddele om en 9 sider stor opsats i Ord och Bild om Johanne Luise Heiberg, A. F. Krieger og A. D. Jørgensen. Om dette trekløver, særlig de to førstnævntes memoireskrivning havde jeg meget på hjerte. Jeg skrev desuden i det norske tidsskrift Samtiden en afhandling om Dansk kommunisme under besættelsen.

I 1953 skrev jeg i det norske tidsskrift Edda artiklen Træer og dyr i Holbergs værker. Jeg havde interesse for Holberg. Men hvis jeg vilde skrive om ham, måtte det blive de mere afsides dele af hans produktion, jeg skildrede. Hans udtalelser om rettergangssager havde jeg tidligere samlet. Da jeg selv havde interesse for træer og dyr, blev det så dette emne, jeg gennemgik.

»Højesterets deling og straffesagerne« var emnet for en artikel i Juristen, der søger at slå til lyd for, at den nu fuldbyrdede deling

af retten må føre til, at den får gengivet sin kompetence til bevisbedømmelse. Ordlyden af det i RplU deponerede forslag meddeltes.

I Historisk Tidsskrift II. r. IV skrev jeg om Christian Colbjørnsen som højesteretsadvokat. Min tidligere beskæftigelse med denne fremragende og særprægede jurist havde bragt mig til at undersøge hans virksomhed i skranken og navnlig hans afsked med denne efter sammenstød med rettens justitiarius, hvem jeg måtte give ret.

I Sønderjyske Aarbøger skrev jeg »A. D. Jørgensen, skildret af en søn«. Tidligere engang nemlig på hans hundredårsdag 11. juni 1940 havde jeg efter anmodning skrevet en kronik om ham i Berlingske Aftenavis.

Sammenfatning. I dette åremål 1944—53 fremkom jeg med bøgerne Retsplejeudvalget gennem 25 år, 18 År af Højesterets Historie, De Ørstedske Straffelove, Strejflys over Enevældens Retsliv, To Skæbner, E. Thune Jacobsen og P. Knutzen, Højesteret fra 1790 til Grundloven og Højesteret fra Grundloven til Retsreformen. Bøgerne om RplU og Ørsteds straffelove havde karakteren af selvpålagt pligtarbejde for institutioner, jeg havde tilknytning til. Bogen, jeg havde kaldt Strejflys, indeholdt derimod 10 i emnevalgte originale afhandlinger om juridiske forhold og begivenheder fra det 18. århundrede eller senere, to af dem dog allerede fra 1940. To Skæbner indeholdt min saglig begrundede kritik af myndighedernes fremfærd efter besættelsens ophør mod to danske hovedkræfter under besættelsen. De tre sidste af bøgerne indeholdt fortsættelsen og afslutningen af mit påbegyndte arbejde med at fremstille Højesteret historisk; for min 18-årige tjenestetid kunde det gives i nærbillede. De aktuelle juridiske bidrag var meget få. Om Ørsted set fra forskellige sider var der 3 tidsskriftbidrag og et om Chr. Colbjørnsen som højesteretsadvokat. Iøvrigt var der nogle litteraturhistoriske — om den litterære nytårsfejde 1880, fru Heiberg, A. F. Krieger og A. D. Jørgensen og træer og dyr i Holbergs værker — samt en skildring af min far A. D. Jørgensen.

Avisindlæg om forskellige af dagens emner, nogle sammenhængende med det her omtalte andre af mere forbigående interesse, har jeg ikke fundet grund til at omtale.

II. 1954—62.

I dette slutningsafsnit vil ordningen efter tidsfølge, der ellers er anvendt, blive fraveget ved at samle bøgerne til sidst. En del bidrag

slutter sig til enkelte af bøgerne og omtales i forbindelse med dem. Resten kommer her efter tidsfølge.

Artiklen Den holbergske muse og fru Justitia i Nordisk Tidsskrift 1954 fejrede 200 års dagen efter Holbergs død 28. januar 1754. Den holbergske muse er komedierne og Peder Pårs og fru Justitia retsvæsenet. Tidligere havde jeg gennemgået hans udtalelser om rettergangsvæsen i seriøs form. Her viser det sig ved gennemgangen, at hans sans for retsvæsenets dramatik gang på gang fik ham til at yde fru Justitia sin opvartning.

Det næste bidrag er af alvorligere art. Det lød: Oprejsning fra staten til Thune Jacobsen og kom i Berlingske Tidende for 16. august 1954. Jeg afskriver det, fordi det siger alt så kort som muligt: »Folketingets behandling af materialet fra den parlamentariske kommission står for døren, og Thune Jacobsen, rigspolitichefen, der i 1941—43 kom ind i politik som justitsminister, vil igen komme i erindring. Han døde 1949, året før beretningen om ham udkom, men undersøgelsen var afsluttet og må da forudsættes at skulle omtales i tinget. Allerede før beretningen fremkom regnede man med, at der ikke var stof for tiltale, og fremkomsten bestyrkede det, navnlig da klagen over forsømt åbning af Horserødlejren 28. august 1943 opløste sig i, at beboernes tillidsmand i lejren ikke brugte tilladelsen til at rømme. Men ved dette negative kan en offentlighed, der ikke har glemt hans skæbne efter 1945, ikke lade det bero. Den ved, at han med urette blev sat på den offentlige menings anklagebænk og til sin død holdt borte fra sit embede under en forhalende undersøgelse.

Der må herved være skabt et mellemværende overfor de statsmyndigheder, der havde dermed at gøre, og nu må det være tiden at sætte dette på dagsordenen. De to påpegede kendsgerninger er tilstrækkelige til at begrunde et krav om oprejsning, og at der var et sådant, stod også at læse mellem linierne i den omtale, der kom ved hans død. Det føltes i samklang hermed, at kongens krans lå på kisten og det uagtet beretningen endnu ikke havde set lyset. Efter at dette sidste var sket, fremkom 4. november 1952 i folketinget Johannes Christiansens interpellation til statsminister Erik Eriksen, der førte til erklæring fra 5 tidligere ministerkolleger om, at de anså Thune Jacobsen for en god dansk mand og loyal kollega. Da tingets bedømmelse af materialet endnu ikke forelå, kunde interpellanten på den anden side ikke nå ud over denne anerkendelse af hans subjektive forhold altså ikke til en anerkendelse af hans embedsførelses høje kvalitet endsige til erkendelse af et ansvar for hans skæbne. Afvikling af det opståede mellemværende kan kun ske ved en handling, der demonstrerer oprejsning. Ved opsætning f. eks. af

en mindetavle med hans billede anbragt på et passende sted og med en ham værdig indskrift vilde dette ske, og for eftertiden vilde det betyde et tegn på villighed til at skifte sol og vind lige.«

Jeg kan hertil føje, at jeg på et brev af 27. juni 1955 til statsminister H. C. Hansen angående dette modtog svar af 6. august, hvorefter statsministeren ikke mente, at der forelå sådanne omstændigheder, at han vilde kunne støtte tanken om en mindetavle.

Afhandlingen Christian Colbjørnsens afgang fra Kancelliet i 1804 stod 1955 i Historisk Tidsskrift 11. r. IV og supplerede tidligere undersøgelser af kampsituationer i Colbjørnsens liv og hans derunder udfoldede karakteregenskaber. I Colbjørnsens juridiske disput med Fr. Moltke angående børnenes rang havde Ørsteds beundring tillagt ham en ufortjent anerkendelse, og han havde ikke bragt spørgsmålet på det rene.

En kortfattet betragtning med titlen Om det historiske tilbageblik optoges 1958 i Nordisk Tidsskrift. Den var foranlediget ved det den 26. februar forestående 300-års minde om fredslutningen i Roskilde mellem Sverige og Danmark-Norge. Den udvikler historikerens indleven i fortiden som noget endnu værende, men fremhæver, at nutid og fremtid har fortrin. Af hensyn til nutidens bestræbelser for fordrageligt sammenhold bør derfor de gamle modsætninger ikke fremdrages for stærkt.

Som et kuriosum anføres det, at jeg 8. april 1959 i Berlingske Aftenavis måtte fremsætte Nogle modbemærkninger overfor K. K. Steincke, som havde fyldt en kronik med omtale af mig som »politiker«. Foruden nogle oplysninger om forholdene ved min udnævnelse til præsident, som jeg supplerede, var det Appelretsforslaget og den underkendelse af en internering, der gik forud for loven af 11. april 1925, der havde optaget ham, og jeg fandt deri forklaringen til hans antipati mod dommerstanden. Men det var jo snart længe siden!

Om læsning af Æneiden hed endelig en afhandling i Nordisk Tidsskrift 1959. Den var i nogen grad en frugt af læsningen af Holberg men dog i endnu højere grad af min indtagethed i denne digtning, hvis fortrin jeg søgte at sætte i det lys, den fortjente. Efter at have overvundet sprogvanskeligheden havde jeg deri fundet en stadig rindende kilde til oplivelse.

I 1954 nåede jeg alderen 80 år, stadig pennen mægtig. Jeg havde nu i de sidste 10 år løst forskellige litterære opgaver navnlig ved behandling af Højesterets historie og desuden med spredte historiske emner, som jeg var stødt på. Arbejdet med Ørsted var uddybet. Tanken var faldet på at skrive en selvbiografi, og den blev

sat i værk i efteråret 1954 som bogen I Justitias Tjeneste med undertitlen Erindringer, 285 sider. Som oplyst s. 268 lå den første udarbejdelse tilbage i tidsrummet 17. november 1951 til 3. april 1952, men den omarbejdedes særlig med hensyn til omtalen af min far. Min embedsbane havde haft en noget usædvanlig karakter ved mit langvarige ophold i Jylland, der dog gik over til tjeneste i hovedstaden. Besættelsens år havde fået et særligt indhold for mig, fordi jeg anså det for pligt og opgave at give udtryk for det retlig legale, hvor jeg mente, at det kom mig ved. Herfor måtte jeg redegøre. Jeg kom også s. 222 ind på de blivende virkninger af divergenser i så henseende, og hvorledes jeg under bogens udarbejdelse dels overfor Højesteret dels overfor den danske Dommerforening rakte hånden ud for at opnå en fornuftig neutral status til oplysning for offentligheden. Det mødte begge steder afslag, et forhold fremtiden vil vide at vurdere. Bogens navneregister rummer 600 numre som bevis for, at jeg havde fundet lejlighed til at komme ind på mangt og meget, og jeg skulde tro, at mange vil kunne finde interessante oplysninger i bogen. Vejledning hertil kan jeg naturligvis ikke give, og jeg slutter derfor omtalen. Men denne udførlige selvbiografi blev indledningen til en række biografier af mænd i fortiden, der alle havde stået i fru Justitias tjeneste og gjort det med hæder.

Disse bøger var i rækkefølge: Andreas Frederik Krieger, juristen, politikeren, borgeren (1956), 291 sider, Anders Sandøe Ørsted, juristen og politikeren (1957), 294 sider, Tre Professorer Goos, Nellemann, Matzen (1958), 262 sider, Andreas Hojer, jurist og historiker (1961), 297 sider. Til de tre førstnævnte ydedes som tidligere rigelig støtte til trykningen af det Finneske legat, til to af disse tillige af Carlsbergfondet og den Hjelmstierne-Rosencroneske stiftelse, til en af disse tillige af Alfred Goods personalhistoriske fond, der også efter trykningen af bogen om Hojer, der kostede 12.000 kr. at udgive, tilskød 1000 kr.

De seks mænd var jurister, der hver for sig havde ydet vægtige bidrag til vor retsvidenskabelige litteratur, men de var tillige noget andet og mere. De indskrev deres navne i samtidens historie og gjorde det netop som jurister, som lovens mænd. De havde ikke blot efterladt sig vidnesbyrd om evne til at kende og forstå lovene, at systematisere dem og fortolke dem men også om villighed til at tage arbejdet og måske kampen op med at ændre og forny dem. Denne praktiske ydelse var ildprøven på styrken i deres teoretiske overbevisninger. De havde givet eftertiden den opgave med rolig betragtning at eftergå de opgaver, de satte sig, midlerne de anvendte, og sammenhængen med deres teoretiske anskuelser. Men de havde tillige efterladt efterverdenen værdier foruden i deres

videnskabelighed i deres eksempel ved at tage arbejdet og kampen op for saglige mål. Dette kunde have betydning, selv om disse mål ikke vandt efterverdenens bifald.

Idet jeg går over til en oversigt over biografiernes indhold, ordner jeg dem efter tidsperioderne, så at der begyndes med Hojer, hvorpå efter et mellemrum følger Ørsted, så Krieger og endelig de samtidige Goos, Nellemann og Matzen.

Andreas Hojer døde 1739 i sit 50. år som generalprokurør og medlem af Kancelliet, assessor i Højesteret, professor juris samt forretningsførende medlem af Generalkirkeinspektionen, af Vajsenhusets bestyrelse og af Missionskollegiet. Sit embedsliv havde han levet under kongerne Frederik IV og Christian VI indenfor enevældens første hundredår. Født som præstesøn i Mellemslesvig i hertugdømmets gottorpske del var tysk antagelig oprindelig hans talesprog, men som landsbybarn kendte han dansk folkemål og skrev siden korrekt dansk. På universitetet i Halle havde medicin været hans fagstudium, men han dyrkede tillige humane fag og derunder statsret og naturret hos Thomasius. Samme år, 1713, da Slesvigs gottorpske del forenedes med den kongerigske, engageredes han under et ophold i København som hovmester for gehejmeråd J. G. Holsteins to yngre sønner. Som Holstein er han tilhænger af den pietistiske retning i kirken, som akademiker er han tilhænger af en frisindet naturret. I august 1717 rejste han med eleverne til universitetet i Helmstedt for et årstid. I Tyskland tryktes hans latinske afhandling om ægteskab mellem nærbeslægtede som ikke forbudt ved guddommelig ret. I 1718 kort i forvejen udkom i Flensborg på tysk hans Danmarkshistorie. Hjemkommen fik han et par vanskelige år i København, hvor han, der i 1717 efter en disputats havde fået jus practicandi, søgte et erhverv som læge. Den lidt ældre professor L. Holberg angreb begge hans bøger under den farceagtige form af opdigtede disputatser, gehejmearkivaren Fr. Rostgaard og kongens bibliotekar fik af Konseillet det hverv at undersøge historiebogen for utilbørlige udtalelser, det teologiske fakultet med Sjællands biskop i spidsen nedsattes af kongen som undersøgelseskommission med hensyn til den latinske afhandling. Til dennes trykning havde han ikke selv taget initiativet, den var beregnet for et akademisk publikum i det mere frisindede Tyskland, og titlen, der kunde virke opskræmmende, var at forstå om en mere primitiv naturretlig opfattelse, der alene spørger om disse ægteskabers kollision med ægteskabets formål. Da dette efter naturretten er børnenes avl og opdragelse, er der ingen kollision med denne naturret, men kollision opstår, når naturretten sætter fami-

lielivets andre formål i højsædet, og de positive loves forkastelse af forbindelserne billiges derfor. Dette var tydelig udtalt. Højst kunde diskuteres nogle udtalelser om, hvorledes man kunde stille sig overfor bestående forbindelser.

Holberg trådte aldrig frem i dagens lys overfor Hojer. Efter dennes død søgte han at latterliggøre ham i sine epistler, og han motiverede sin optræden til forsvar for danske historikere med i forordet til historiebogen at være beskyldt for plagiat, hvilket der skal stærke øjne til at opdage. Hojer reagerede ikke overfor ham. Derimod udfoldede han med sigte på kongen en febrilsk virksomhed for at skaffe sig gunst og tillid. Den dygtige og agtværdige J. G. Holstein har sikkert støttet ham. Han kaster sig over historiske arbejder, der kunde være af særlig interesse for kongehuset, således en udførlig omarbejdelse af, hvad han havde skrevet om Christian II for at betone en mildere bedømmelse. Efter en tilegnelse på vers til kronprinsen, den senere Christian VI, havde denne i så henseende givet ham et vink. På samme måde tilegner han kronprinsen en afhandling om, at Danmark ingensinde havde været under tysk lenshøjhed. Indledet med en omtale af oldenborgernes fortjeneste af Danmark havde han først indsendt den til kongen. Fremdeles forfattede han et skrift om øen Femerns bestandige tilhør til Slesvig. Med tilegnelse til kronprinsen udgav han på latin Fortsættelse af Albert af Stades årbøger, et middelalderligt håndskrift han var stødt på i Helmstedt. Endelig indsendte han et projekt til den vekselbank, der efter hans sangvinske håb vilde bringe et uanet opsving i de efter krigen meget matte økonomiske forhold. Politi- og Kommercekollegiet fandt i kapitalmanglen en afgjort hindring for oprettelsen. Således red han stormen af. Om den latinske afhandling lød resolutionen på, at den kun kunde udkomme her efter et vist gennemsyn, men en udgivelse ønskedes ikke af ham. Om Danmarkshistorien faldt ingen resolution; imidlertid var undersøgelsen begyndt med en beslaglæggelse, og det rørte Hojer ikke ved. Men da han noget før Frederik IVs død i 1730 ansøgte om trykkeprivilegium på en anden udgave, blev man opmærksom på det abnorme forhold og tilbagegav forlæggeren det endnu beslaglagte oplag. Senere forfattere som P. F. Suhm og A. D. Jørgensen har rost bogen. Hojer, der også havde påtaget sig at redigere et fransk og et latinsk nyheds- og litterært blad, var økonomisk dårlig stillet, da hans medicinske skole stillede ham i modsætning til andre læger. Hjælpen kom dels fra en forbindelse, han på biblioteksvæsenets vegne — hans store interesse! — havde erhvervet sig, dels fra kongen. I 1721 og 22 blev han sekretær i den norske matrikelkommission, der skulde indarbejde en ny skyldsætning i Norge, og fik han

historiografhvervet at udarbejde regeringsårbøgerne efter freden i Travendal.

Sekretærhvervet ophørte da kommissionen sidst i 1724 ophævedes. Efter Hojers mening var kongens beslutning herom, der gjorde et stort arbejde spildt, fremkaldt af usaglige og personlig farvede råd. Hvad ham angår, kom han altid til ende med sine bestræbelser, når arbejdet ikke som en afhandling om Danevirke blev ødelagt af ildebranden i 1728, der berøvede ham hans bøger. Han skrev om ildebranden og nogle mindre ting. Samtidig med den såkaldte hemmelige kommission til undersøgelse om ulovlige embedsgratialer var han med i en plan til undersøgelse af Universitetets administration og virksomhed. Efter hans skildring var der megen slendrian og korruption, og der foresloges en »visitation«. For begge disse foretagender interesserede dronning Anna Sophie sig. Det sidste sattes dog ikke i værk, muligvis fordi Hojer nogen tid efter optoges af en kommission til undersøgelse af det ostindiske kompagnis sammenbrud og dernæst af en kommission om møntvæsenet. Hamborgs kontrære møntpolitik, som han studerede som historiograf, vakte hans initiativ til at tilråde kongen en boykotbehandling af staden, og rådet fulgtes. Han havde adskillige hverv som dommer i kommissioner. Han fik henvendelser i forretningsanliggender fra folk i Norge og i Slesvig, og mod slutningen af Frederik IVs tid fik han blivende ansættelser i Politi- og Kommercekollegiet og som kongens bibliotekar. De 8 år under Frederik IV havde været fyldt af litterært og praktisk arbejde, og han havde vist en ualmindelig anvendelighed. Sin stemning overfor kongehuset gav han udtryk for i pompøse hyldestdigte, således til kronprinsens fødselsdag 30. november 1729. Dette varme digts mange ord hindrede dog ikke, at han just året efter fik meddelelse om, at nu havde professor Gram indtaget hans stillinger som historiograf og bibliotekar. Den tredje stilling blev straks efter omdannet og bortfaldt derved for ham. Overfor stedmoderen skulde Christian VI have denne reaktion for sine følelser, at de hende nærstående personer fjernedes fra deres stillinger. Skønt han ikke havde haft at gøre med den hemmelige kommission, hørte Hojer til disse. Der tilstodes ham dog pension, og han måtte vente, at denne vilde blive afløst af lønning i en ny stilling. Der kom nogle stille år, som han brugte til at skrive Frederik IVs historie delvis på grundlag af årbøgerne, og sandsynligvis en monarkiets statsret, hvoraf kun et brudstykke findes. Begge værker er på det tyske hofsprog. I 1734 brød han op fra hovedstaden, erhvervede stilling som domæneforpagter på hovedgården Satrupholm i Angel og blev medlem af overretten på Gottorp. Hans forrige elevers ældre broder J. L. Holstein, der var

stiftamtmand og snart efter kancellipræsident, var hans nære ven, og han blev mellemmanden for kongens ønske om påny at gøre brug af Hojer. Han må foretage en rekognosceringsrejse til Hamborg og affatte et skrift med opdigtede breve mellem to hamborgske brødre, hvoraf den ene fra Amsterdam opfordrer den anden til at virke for eftergivenhed overfor Danmark, hvis fædrenestaden skal undgå ruin ved den fortsatte boykot. I april 1736 gik dette i opfyldelse. Men for Hojer fik det hurtigere virkning. Kongen spurgte ham, om han kunde påtage sig at være professor juris, hvortil han svarede ja, og i december 1734 udnævntes han så til denne stilling, hvormed fulgte opgivelse af stillingen i overretten. Hojer havde giftet sig med sin kusine Elsabe Ambders, præstedatter fra Slesvig og som enke besidder af gården Store Tønde. Hun sad siden med forpagtningen af Satrupholm. I løbet af et halvt år havde han, ligeledes uansøgt, fået tre af de øvrige foran opregnede stillinger, hvortil på samme måde kom den som generalprokurør, der blev ledig i 1736, og den i Generalkirkeinspektionen, der oprettedes i 1737. Til Holstein, der skrev til ham om stilling i kongeriget, havde han i efteråret i et på fransk skrevet brev udtalt: »Men da Deres excellence synger for mig om hans (kongens) beskyttelse og nådige velvilje, underkaster jeg mig fuldstændig hans vilje, vel vidende, at det er umuligt at undvige den for en mand, som er ham fuldstændig hengiven. Hvis herrens interesse eller tjeneste kræver det eller hvis han kan have fremgang ved min ringe evne, vil jeg gå altid og overalt, hvor og når Hans Majestæt befaler det, og jeg vil ofre mine penge og mig selv for min suveræn. Men jeg kan ikke forstå osv.« Til en ven skrev han efter de første udnævnelser, at han i alle sit livs hændelser søger Guds forsyn: »Denne gang tilstår jeg endnu ej at kunne se, hvorfor han har villet tage mig fra et af mig med så stor flid og lang umage bygget og indrettet jordisk paradis, som min tilstand derude var i alle henseender, og slengt mig herind midt iblandt mine fjender et illis etiam frementibus [og disse også højttalende] i sådanne poster, hvor de mindst ventede mig...« Spændstigheden, der var i ham, har dog ladet denne nedtrykthed fortrænges af glæden ved den fremgangsrige virksomhed, som han kom ind i.

Nogle ord må ofres på hans betydning for grundlæggelsen af juridisk eksamen. At han udarbejdede forslaget til forordningen derom, er givet. Ligeledes at kongens befaling til at skrive det var fremkaldt af et anonymt promemoria, der forelagdes ham af Holstein, således at spørgsmålet er om promemoriets forfatter. I en anmeldelse af min bog i TfR 1961 s. 453 skriver Fr. Vinding Kruse:

»Selvom man ikke i enkeltheder ved offentlige aktstykker kan påvise, at Hojer var ophavsmand til denne eksamensforordning, kan der formentlig ikke være tvivl om, at han ialtfald har haft en væsentlig andel i denne fremragende reform.« Hertil må straks bemærkes, at akcepteres Hojer ikke som promemoriets forfatter, har en anden person været ophavsmanden, og der bliver forsåvidt ingen »væsentlig andel« tilbage til Hojer. Professor Poul Johs. Jørgensens skepsis i så henseende i 1936 savnede ethvert grundlag. Han fandt ikke noget motiv for Hojer til at optræde anonymt, når der intet foreligger om, at han havde at frygte modstand fra universitetet mod hans initiativ. Da prøven herpå — takket være måske anonymiteten — ikke kom til at foreligge, kan slutningen til manglende motiv altså ikke drages. Anomymiteten er den naturlige måde, hvorpå Holstein viser, at han personlig går ind for promemoriets tanker, selvfølgelig hverken udgivende det for sit eget eller med lyst til at skjule forfatteren. Han vilde vel nærmest anse det for under sin værdighed blot at overbringe kongen Hojers forslag. En lignende fremgangsmåde at lade Hojers forslag følge som anonymt bilag brugte han senere, da han gav en skolekommission kongens ordre om at indarbejde bilagets forslag i sit udkast. At trække veksel på en ubekendt personlighed (hvis tilbageholdenhed ved forordningens udarbejdelse højlig måtte forundre) er let nok, men hvem i samtiden kunde man tænke på? Tanken må netop straks falde på den nye af reformiver bl. a. i universitetsforhold glødende professor, der også efter sin stilling var nærmest dertil. Som yderligere indicier kan anføres, at promemoriet efter det referat deraf, der findes i Hojers fremsendelsesskrivelse af hans og kollegaens udkast, har givet udtryk for hans yndlingstanker om afsky for misbrug af eder i rettergang og at bringe universitetet i flor, så at det søges af fremmede. Hojer er altså manden men deler æren med Holstein. I løbet af sine godt halvfemte år som professor nåede han noget betydeligt. Sit danske studieprogram udviklede han i disputatsen Ideen om en dansk jurist. Hans dikterede forelæsninger blev efter hans død trykt, den ene om monarkiets offentlige ret, der for de tysktalende deles vedkommende ikke afløstes af nogen senere, den anden om processen også et grundigt og praktisk arbejde, som Ørsted anerkendte. Desuden begyndte han et retshistorisk studium. Han anvendtes stærkt i arbejde for skolereformer, både for den lærde og folkeskolen. Han udarbejdede forordninger i den borgerlige lovgivning, sad i de tidligere omtalte kommissioner om edens indskrænkning og landslovens kodificering og udarbejdede skrifter om statens rettigheder. Meget af hans gerning faldt på det kirke-

lige område. Som senere Ørsted havde han fundet en juridisk hjemmel til, at en stiv ortodoks forståelse af kirkens symbolske skrifter kunde undgås.

Ved sin skæbne blev Hojer eksemplet på, hvorledes den ældre enevældes magtfulde greb kunde hæve eller sænke kongens tjenere. Kongen gav dem deres opgaver og støttede dem til gennemførelsen. Han fremtræder tillige som en mand, der var i harmoni med denne styreform og kunde indordne sig under den i hengivenhed overfor dens indehavere.

Om Anders Sandøe Ørsted (1778—1860) — ædelstenen i dansk retsvidenskab også nu, da den må ses i sin historiske indfatning — er der allerede foran skrevet ret udførligt først og fremmest ved omtale af bogen om ham som dommer (1928) og ved biografien fra 1933 samt bogen om hans straffelove (1948) men dernæst i referater af afhandlinger om ham i tidsskrifter tildels skandinaviske, hvor han er karakteriseret eller placeret i den retlige eller politiske udvikling. I årene 1936—42 fremkom jeg med seks sådanne, der i 1951 forøgedes med to. Hertil kommer udgivelsen af hans skrifter i udvalg i seks bind, der forøgedes med tre. Disse hans egne skrifter udgør for danske jurister en skat, som de også i den travle nutid for deres egen skyld gør vel i at søge at hæve. Mine skrifter vil kunne tjene til en indførelse. Jeg var i besættelsesårene inde på, at bekendtskabet med Ørsted kunde rumme en bekræftelse af det danske sindelag. For mit eget vedkommende måtte jeg have læst ham dårligt, om jeg ikke havde søgt at tilegne mig hans evne til under national gæring at møde angrebene af bagvaskelse og uforstand med sindsro. Det vil ses, at jeg i de 24 år mellem de to bøger ikke havde sluppet emnet af min opmærksomhed men uddybet det i flere retninger. Bogen af 1957 blev derfor ikke et optryk af den udsolgte første udgave men en fuldstændig omskrivning af den også med benyttelse af nyt stof. Min bedømmelse af ham var uforandret. Min stemning overfor ham, om så må siges, var vel nok noget påvirket af, at min levealder efterhånden havde overskredet længden af hans, og som lige antydet havde jeg haft oplevelser, hvor jeg på en særlig måde kunde tage lære af ham. Ved visse detailler og ved referat af prøver på hans videnskabelige udtalelser er der i bogen henvist til bogen fra 1933. Andre partier som hans forbindelse med kongen under stænderforhandlingerne og også tiden efter 1848 er fyldigere behandlet. Der er indsat henvisninger til stederne i Skrifter i udvalg.

I sine første 70 leveår havde Ørsted ligesom Hojer levet under enevælden, men nu var denne ved at afvikle sin position. Endnu i

1826 havde han dog erfaret dens barskhed. Uanset denne var hans følelser overfor Frederik VI — noget mindre vistnok overfor Christian VIII — af samme varme som Hojers overfor dennes to suveræner. Men modsat Hojer havde han i stændermøderne fået at mærke borgernes rebelskhed overfor de grænser, han som kongens repræsentant havde at foreholde dem. Og endnu værre blev det efter grundloven, da han afslørede sin retstanke, at monarkiets fællesforfatning om fornødent kunde tilvejebringes enevældigt, som junigrundloven var bleven det. Da kongen selv skiftede mening herom, mistede denne politik sine muligheder, og han veg pladsen for frihedsmændene. Også han anså sig for frihedsmand, men ved frihed forstod han frihed for magtindgreb, de andre frihed til selvbestemmelse. »Det er ikke godt at slide sit sidste par sko på scenen,« har Johanne Luise Heiberg sagt, og det undgik Ørsted. Han fik i nogle år lejlighed til at dyrke den kontemplation, der så frugtbart havde indrammet hele hans gerning og været det igangsættende for hans virksomhed. Fra denne side er det, han vil blive husket.

Ved omtalen af min tidsskriftsartikel af 1922 om den juridiske parlamentariker A. F. Krieger og næste års bog om ham som jurist har jeg oplyst om grunden til min beskæftigelse med ham. Det var den der berørte følelse af pietet, der bragte mig til at fortsætte, forbundet med et indtryk af, at han ikke omtaltes med den anerkendelse, han havde krav på. At røre ved karakterbedømmelser, der tidligere har været fremsat og som har haft tid til at arbejde sig ind, er erfaringsmæssigt ikke så let. Vanskeligst er det vistnok at fortrænge en ugunstig bedømmelse med en gunstigere, fordi der er en vis tilfredsstillelse ved at holde andre nede, idet man derved synes at hæve sig selv. Der var en tidsafstand på hele 33 år mellem de to bøger. Jeg havde i mellemtiden ikke specielt skrevet om Krieger, men i min Højesterets historie II var han omtalt flere steder bl. a. som dommer i sagen mod redaktør C. St. A. Bille i 1867, hvor jeg ikke kunde billige hans standpunkt. Det rehabiliteringsformål, som jeg her vedkender mig, og som også har været tilstede i andre af mine biografier, har ikke forført mig til nogen sigen god for alt, hvad mine protegeer foretog sig. Det kan jeg sige mig fri for, og for Kriegers vedkommende kan jeg henvise til det nysnævnte. Efterat have skrevet bogen om ham i 1956 har jeg skrevet artiklen A. F. Krieger og Norge i Festskrift til Axel Linvald og i 1957 Om A. F. Krieger som skandinav i Nordisk Tidsskrift, endelig artiklen A. F. Krieger og D. G. Monrad i Jyske Samlinger. Samme år udgav jeg i Danske Magazin 7. r. VI Breve fra A. F. Krieger

til B. Dunker. I 1952 havde jeg i Ord och Bild skrevet om ham i forbindelse med fru Heiberg og A. D. Jørgensen.

For A. F. Krieger (1817—93) er den langvarige virken som praktisk statsretlig jurist fremtrædende. I 1840 sad han som protokolsekretær ved stændermøderne i Roskilde og Viborg under Ørsted som kgl. kommissarius. I 1848—55 var han borgerrepræsentant (tildels viceborgmester) i København, i 1848—49 medlem af den grundlovgivende rigsforsamling (ordfører for grundlovsudvalget), i 1849—52 medlem af folketinget, i 1857—66 af rigsrådet og endelig medlem af landstinget 1863—90. I 11 år til 1855 var han universitetslærer, i 10 år assessor i Højesteret. Han havde været slesvigsk departementschef i 1855—56 og minister i to omgange 1856—59 og 1870—74. Hans fremragende arbejdsevne fik anvendelse i forskellige kommissioner bl. a. den store om retsplejen 1868—77. I 1864 var han delegeret til forhandlingerne med stormagterne i London. For de nordiske juristmøder var han meget virksom. Den foragt, hvorfor Ørsted i sine erindringer giver luft overfor de nationalliberale som umodne og fremfusende politikere, kan ikke siges at ramme Krieger som medlem af »klubben«. Skønt han var meget tilfreds med, at der efter rigsretsdommen i 1856 blev luftet ud mellem Højesterets medlemmer, hævdede han overfor Monrad, at rigsretten kun skulde pålægge ministrene tilbagebetaling, hvis pengenes anvendelse havde været uforsvarlig, og han foreslog at udsætte arbejdet på grundloven, til repræsentanterne fra Slesvig kunde møde. Hans viden gav ham autoritet, og af karakter var han forsigtig. Med disse egenskaber i forening med sit arbejdsmod gjorde han det parti, han tilhørte, og hele landet værdifulde tjenester i et opbyggende kulturarbejde. Herfor gør biografien rede, her kan vi ikke komme ind derpå.

Det centrale i Kriegers gerning og det, der havde optaget ham mest, havde sikkert været hans parlamentariske virksomhed. Det var ikke som for Ørsted retsplejen eller dens teori ejheller borgerlig ret eller strafferet men indenfor retsvidenskaben uden tvivl nærmest den offentlige ret, der fængslede ham. Få andre havde derhos så længe som han og så alsidigt gennem fulde 50 år været placeret midt i udviklingen af det forfatningsretlige. Han havde kendt til stændermøderne i Christian VIIIs tid, til Rigsforsamlingens grundlovgivning, til folketingsliv og rigsrådsliv i Frederik VIIs år, da den Andræske fællesforfatning af 2. oktober 1855 for en kort stund skabte illusionen om at have løst helstatsproblemet. Med novembergrundloven af 1863 for Danmark-Slesvig havde han oplevet Helstatens »fald« (Erik Møller), der inden længe fulgtes af Ejderstatens. Ved Slesvigs afståelse viste den endelige skikkelse af novem-

bergrundloven sig at være den gennemsete grundlov af 28. juli 1866 med det aristokratiske landsting. Derunder kom så den længste del af Kriegers parlamentariske virksomhed til at forløbe men under ganske andre forhold, end der var lagt op til, da »D. G. Monrads statstanker« havde været de normgivende. Han sad i tinget ifølge valg forsåvidt altså repræsenterende visse klasser, men hans særlige funktion var ifølge hans teoretiske ballast, hans fortid ved grundlovens tilblivelse og hans eget temperament at være en slags tilsynsførende ved den parlamentariske virksomheds forløb efter de lange linier. Da han i 1852 ved omvalg til folketinget faldt igennem i Køge og i Mariager overfor mænd på stedet, erfarede han, at det brede demokrati af alle selvstændige 30-årige mænd ikke vilde lade sig repræsentere af akademikere, og nogen talsmand for det brede demokrati kunde han ikke være. Som minister i 1870—74 kunde han dog få dette i tale i folketinget, og her hævede han sin advarende stemme ved at pege på forfatningens overenskomstvilkår. Allerede i stændertiden havde han set medlemmer røre på sig udenfor de legale rammer ved at tale om skattebevillingsret og finansvæsen i almindelighed. Venstres program fra 1872 talte om ret til at besætte pladserne i Statsrådet. Da Venstre i 1877 ved at søge at beskære en normal finanslov fremkaldte en foreløbig, var han på regeringens side. Under konflikterne i 1885 og senere var han betænkelig. Sikkert misbilligede han visnepolitiken, men om hans betænkeligheder var juridiske eller blot politiske, er næppe klart.

Ved denne afvigelse fra Estrups politik indtrådte der kølighed over for ham fra Højres mænd, uden at dog Venstre kunde regne ham mellem deres. Hans anseelse bar desuden på en tung byrde fra hans deltagelse i Londonkonferencen i 1864. At den ikke førte til bevaring af nogen del af det dansktalende Slesvig, var man ret enige om at lægge på hans skuldre som den mest anselige af vore tre delegerede i forhandlingen. Demokratiets mand, D. G. Monrad, der desuden havde demonstreret sin sorg over udfaldet ved et ophold på Ny Zeeland, kunde derved aflastes for ansvaret. At det også blev en venstremand (N. Neergaard), der leverede den udførligste undersøgelse af konferencens forløb, har formentlig hindret, at der senere kom ren luft over dette problem. Grundtrækkene synes ganske klare. England foreslog som mægler en voldgiftsmæssig deling med Åbenrå som nordgrænse. Danmark skulde udtale sig først, og de tre delegerede frarådede men kunde hver for sig subsidiært anbefale en sydligere linie: Quaade over Flensborg, Krieger og Bille noget syd for Flensborg. Ministrene kunde tage ethvert af disse, hvis Christian IX bestemte sig derfor, og også linien Sli—Danne-

virke, der oprindelig var foreslået fra engelsk side. Kongens valg af denne sidste linie afgjorde sagen, og noget ansvar kunde ikke falde på rådgiveren. Ved alligevel at ville grunde et sådant på, at de tyske magters forslag om at ombytte voldgiften med en mægling afvistes af forhandlerne ligesom en fransk henstilling om at afholde folkeafstemning, har nævnte forfatter begivet sig ud i det ubevislige og usandsynlige. Mægling var uforbindende, og efter den magtstilling, de tyske stater indtog, kunde intet som helst ventes af dem. Folkeafstemning frarådedes af sagkyndige, slesvigerne ønskede at blive sammen, og en zonedeling vilde være uundgåelig, Haderslev var tyskorienteret.

I forbindelse med denne misbrug af Krieger som syndebuk for national modgang har stået en småtskåren og overfladisk kritik af hans optræden f. eks. i London. Han havde ikke glæde ved selve besiddelsen af politisk magt, og begge gange han var medlem af et ministerium, var det ham, der gav signalet, der nødte til at demissionere. Snart har man talt om hans »utrolige selvsikkerhed« snart om hans usikkerhed og vaklen. Da han talte for novembergrundloven — dog ikke som udslaggivende — tog han ansvaret for ikke at forkaste forslaget, men heller ikke for mere, og han vaklede ikke, da han lige før sin afgang som minister solgte Marmorkirkens grund til Tietgen, eller med hensyn til planen om at anholde for erklæring om at trodse forbudet mod fælledmødet i 1872 ,sålidt som i spørgsmålet om at gå med Frankrig i 1870. Lad være, at døgnlitteraturen tager sig det let med at udslynge sine nedsættende karakteristiker. En bedømmelse, der vil have historisk lødighed, må være varsommere. Derpå er Krieger eksempel. Vi står snart ved hundredåret for Londonkonferencen, og den upartiske vurdering af det skete skulde da gerne være trængt igennem. Den må så meget letterc kunne det, som den bitre følelse ved landsdelenes afsavn ikke længere gør sig gældende. I sine samvittighedsfuldt førte dagbøger 1848—80, der udkom i 7 bind i 1920—25 med to oplysningsbind 1943, har Krieger kastet lys over sin samtid.

Bogen om Tre Professorer, Goos (1835—1917) Nellemann (1831—1906) Matzen (1840—1910), føjer sig efter sit emne ind som den fjerde efter bøgerne om Hojer, Ørsted og Krieger. Den første bog viser kongerne som nidkære og virksomme udøvere af deres egenmagt til at styre og lovgive. Bogen om Ørsted viser, hvorledes Frederik VI frivillig binder sig til at høre råd og forslag fra fremstående dele af befolkningen. Men disse rådgivere ønsker at lade sig høre i større omfang. Der kræves og fås af Frederik VII i en del af monarkiet nemlig de kongerigske tre femtedele, der var sig

selv nok, en ultrademokratisk forfatning for alle dets statsanliggender, en ordning der, forsåvidt angår eventuelle fællesanliggender, kun kunde være midlertidig, nemlig til fællesforfatningen blev skabt. Krieger var vidne til, hvorledes denne allerede fra første færd øjensynlige sandhed efterhånden åbenbarede sig som den gennemsete grundlov af 1866. Magtforskydningen i denne bort fra det demokratiske havde ikke begrænset sig til de tidligere fællesanliggender. Men hvis dette blev bebrejdet de nye grundlovgivere, vilde de svare, at den plads, de nu indtog, burde være indrømmet dem allerede i 1849. En dyb og omfattende spaltning i befolkningen kom ud deraf. Der gik 11 år, inden den første eksplosion fra regeringens side indtraf, og 8 år senere kom en række andre. Provisorierne havde åbenbaret sig som spændingens udløsning og som den mest omfattende indre retstvist, det danske samfund havde kendt.

At undersøge denne retstvist måtte siges at ligge på min vej, da min historiske emnekreds netop i væsentlig grad havde omfattet sammenstødene i det offentlige liv, hvor der spørges om ret eller uret, hvad enten der kan peges på en domstolsmæssig behandling af et sådant sammenstød eller ikke. Kun fra den juridiske side kunde jeg tænke mig at undersøge konflikten, thi en juridisk side måtte den dog vel have? Mange vilde måske finde en sådan undersøgelse ganske underordnet i forhold til konfliktens sociale og folkelige sider. Her kommer nu straks et personligt moment frem, nemlig om man skal mene, at de anselige jurister, der gjorde sig til talsmænd for berettigelsen af den anvendte brug af regeringsmagten, herved har haft den rigtige opfattelse af retsideens krav. For dem, der sysler med den sociale og folkelige side af brydningen, bør det endvidere stå klart, at den også havde en side, der lagde beslag på en mere positiv og borgerlig retsbevidsthed. Det vilde være værdifuldt, om der ved også at se på denne side af sagen nu af eftertiden kunde nås frem til en tolerant betragtning. Venstre og Højre var som bekendt navnene på de politiske retninger, hvis indbyrdes forskel var denne, om man ønskede ministeriet Estrups afgang eller forbliven. Dette spørgsmål var et andet end, om man gav ministeriet ret eller uret til det, jeg har betegnet som (statsmagtens) eksplosion. Både venstremanden og højremanden kunde stille sig neutralt til retsspørgsmålet, den første endda godkende berettigelsen. For valget af politisk stade var altså det, jeg har kaldt sociale og folkelige hensyn bestemmende. Provisorierne endte ved forliget i 1894, da jeg var 20 år, og jeg kunde forsåvidt have placeret mig mellem de politiserende. Så udviklet var jeg imidlertid ikke. Hjemme kom der højremænd og venstremænd, min far var interesseret for forsvaret, men vistnok skeptisk overfor provisorierne. Efter

1894 var det altså historie. Men meget længe holdt spaltningen mellem Venstre og Højre sig. Højre tog navneforandring til det konservative folkeparti for at komme ud deraf, og anmeldelser af min bog viste, at det med omhu varetager denne bestræbelse. Fremkomsten i 1948 af Jens Himmelstrups disputats om Den provisoriske Lovgivning i Danmark aktualiserede spørgsmålet for mig, og min bog om Krieger havde bragt mig til at omtale hans processuelle samarbejde med Nellemann og Goos foruden hans egen stilling til problemet. Jeg måtte anvende den biografiske form, og foruden de to nævnte måtte Matzen med som uundværlig. De tre var hver for sig så betydelige, at en behandling af dem som universitetslærere også var naturlig, og for Matzen interesserede den mig særlig ifølge min fars og mit eget kendskab til ham. Min politiske neutralitet bevarede jeg under hele arbejdet.

I de kritiske tidsrum 1877 og 1885—94 havde professorerne følgende stillinger: Nellemann var i landstinget samt justitsminister hos Estrup da provisoriet af 1877 kom, samme stillinger indtog han under den anden række provisorier, medens Matzen her var i landstinget ligesom Goos, der i 1891—94 tillige var kultusminister hos Estrup.

Min bog gik ud på at vise, at nogle få betragtninger, der iøvrigt også indeholdt rettelser til de af Matzen og Nellemann fremførte synspunkter, er tilstrækkelige til at lede på ret vej, så at man ikke behøver at drukne i historiebøgernes enkeltheder. Historikerne er uudtømmelige i detailler og personalia. Juristen vil ofte kunne løse sin opgave ved at anlægge ganske enkelte synspunkter. Matzen skrev 1873 sin Grundloven og Folkets Selvstyrelse, hvori han imødegik sin forgænger C. G. Holcks lære, at Grundlovens § 49, når den siger, at »forinden finansloven er vedtagen må skatterne ej opkræves,« sprogrigtigt kræver rigsdagsvedtagelse og dermed bevidst udelukker at give finansloven som foreløbig lov. I stedet for med Matzen at optage denne sproglige disput kommer man udenfor hele denne skruede synsmåde, når det jfr. Kriegers ordførerudtalelse i Rigsforsamlingen II sp. 3283 erkendes, at forskriften er en ordensregel, der skal tvinge regeringen til ved finansårets begyndelse at have hjemmelen til skatteudskrivning færdig. Alle foreløbige finanslove har også opfyldt den ved at foreligge 1. april. Mod Nellemanns sætning, at regeringen, når ingen finanslov på grund af uoverensstemmelser mellem de to ting kunde tilvejebringes, kun havde at tage hensyn til sit eget skøn om, hvad der var forsvarlig udgift, indvendtes af Venstre Nej-teorien. Denne gør opmærksom på det rigtige, at vedtagelsen af en nybevilling krævede samstemning af begge ting foruden regeringens stemme, så at manglen af

folketingets ja efter grundloven satte bom for en provisorisk nybevilling. Dette var afgørende for normale forhold. Men baggrunden for det hele var, at folketinget siden 1881 var optrådt abnormt og derfor også måtte antages at gøre det under finanslovsforhandlingerne i 1885 og at ville vedblive dermed. Uden hjemmel i grundloven opstilledes en fordring om, at ministeriet skulde tilslutte sig folketingsflertallet, og som middel til at fremtvinge dette undlod man at arbejde med på regeringens lovforslag. Et ulovligt middel deklareredes at skulle tjene et ulovligt formål. Når i 1877 vægring ved at gå med til den årlige gentagelse af den uforanderlige del af finansloven blev brugt i dette ubeføjede formåls tjeneste, var det et kup, der i den nysnævnte ordførerudtalelse var stemplet som revolutionært. Ikke mindre revolutionær var den i 1881—85 vedligeholdte »visnepolitik«. Den handlefrihed i lovgiverarbejdet, der indrømmes rigsdagsmandens »overbevisning«, strækker sig ikke til en overbevisning om det hensigtsmæssige i at undlade at arbejde og endnu mindre til derved at øve tvang på andre statsfaktorer. Det juridiske udtryk derfor var, at den udviste adfærd behæftede brugen af Nej-teorien med ugyldighed. Det revolutionære kup får absolution, hvis det lykkes, i modsat fald må det tage dom som det, det er, ulovlig og juridisk ugyldig handling. De følgende års udvikling med foreløbige love for at bekæmpe oppositionel uro og afholdelse af nye militærudgifter måtte vurderes som konsekvenser af den anlagte kuppolitik. Oppositionen måtte finde sig i, at dens protester ikke ansås for sagligt begrundede.

Når en videnskabelig bog udsendes med oplysning om at være støttet af legatinstitutioner, står det i et kedeligt misforhold dertil, når bogen er forfejlet. Derfor var en fra professor, dr. jur. Stig Iuul i Ugeskrift for Retsvæsen den 23. maj 1959 fremkommen kritik af det ovenfor gennemgåede afsnit af Tre Professorer en for mig kedelig kendsgerning, da den ikke kunde og sikkert heller ikke skulde opfattes anderledes, end at dette afsnit — for hvis skyld bogen er skrevet — var forfejlet. Med hensyn til min næste publikation om Andreas Hojer blev der som oplyst foran s. 104 sørget for, at disse misforhold ikke kunde indtræde. En gang tidligere har denne anmelder forekommet mig noget nærgående, se min Højesteret II (1951) s. 121 note. Denne gang virkede anmeldelsen forbavsende. Den gik ud fra, at emnet forlængst var uddebatteret men argumenterede alligevel mod bogens opfattelse altså fra et venstrestandpunkt men dog med opgivelse af dettes bærende ide om folketingsparlamentarisme. Begrundelsen var politisk ikke juridisk, og bogens argumentation dels uomtalt dels misforstået. Jeg fandt herefter at måtte fortsætte mit oplysningsarbejde og skrev en gendrivelse un-

der titlen Retshistorie og Kritik. Denne indsendtes først til Ugeskrift for Retsvæsen derpå til Juristen, men begges redaktioner nægtede optagelse uden specielle indvendinger mod indholdet. I sommeren 1961 udsendte jeg så artiklen som pjece (Danske boghandleres kommissionsanstalt), idet 400 eksemplarer sendtes historikere og jurister landet over. På pjecens omslag lod jeg sætte et Pallas Athene-hoved for at betegne, at anmeldelsen burde have været denne gudinde værdig.

På bogens øvrige indhold kan jeg ikke komme nærmere ind. Det viste sig, at der kunde skaffes meget nyt materiale frem til oplysning både om det personlige og om det politiske. Den politiske krig førtes af de tre professorer ud fra stærk overbevisning om dens grundlovsmæssighed, og uden at de derved forfulgte personlige formål. Det vides, at kolleger i fakultetet var venstremænd. Om dette vil sige mere, end at de ønskede Estrups tilbagetræden, altså at de også betragtede Venstres forskellige kup som harmløse ting uden konsekvenser, kan ikke siges.

Ved gennem biografierne at følge de hinanden afløsende jurister Hojer, Ørsted, Krieger og trekløveret Goos, Nellemann og Matzen kommer man til et overblik over Danmarks livsforløb i et tidsrum af mellem 150 og 200 år. Efter den store nordiske krig var det dansk-norsk-holstenske tresprogede og enevældigt styrede monarki i hvile udadtil. Kongerne optoges af at kultivere det indre, og under Christian VI dreves der i åndslivet på den kirkelige og den juridiske kulturs fremme. Hertil var Hojer medhjælper. Men den ydre såvel som den indre magtposition stod for fald. Monarkiets nordlige bestanddel, hvori selvstændigheden begyndte at røre sig, måtte af udenrigske hensyn udskilles. Dette var Ørsteds oplevelse og han oplevede også de tysktalende deles forsøg på løsrivelse. Krieger oplevede denne bestræbelses gennemførelse. Ingen af juristerne oplevede tilbagegivelsen af de sønderjyske landsdele. Indadtil havde Ørsted oplevet enevældens begyndende frivillige tilbagemarch: Gehejmestatsrådet kom atter i brug, og stænderforsamlingerne fik ret til at rådgive i et vist omfang. Derefter er Krieger med til i kongeriget at indføre magtens overgang fra kongen til et bredt demokrati, og han oplevede bestræbelsen for at konstituere en helstatsforfatning. Tabet af hertugdømmerne medførte, at junigrundlovens rene demokrati parredes med en ligeberettiget aristokratisk bestanddel, hvortil den nye konge hældede. Denne skuffelse var for meget for de demokratiske følelser, og man vilde ikke lempe sig efter forfatningens plan. Man søgte ved kup at fordrive ministeriet. De tre akademiske jurister Nellemann, Matzen og Goos kunde ikke juridisk godtage berettigelsen dertil og blev aktive. Grundloven,

som den var givet, blev hævdet, senere kom der andre tider. Ingen af de seks jurister var kampnaturer, for hvem kampen var mere end et middel. Arbejdet på retsreformen og for de sønderjyske optanter er for de tre sidste eksempler på deres kulturindsats.

I 1960 havde jeg udgivet Retsreformen 1849 til i dag, 126 sider. Den fremkom med støtte af Det Finneske Legat, overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat og Carlsen-Langes Legatstiftelse. Bogens slutningsord angiver mit syn på opgaven: »Retsplejeloven vil altid være det uundværlige organ for retsplejens gode udvikling. Ved at påkalde interesse for dens historie påkaldes også interessen for denne udvikling.« Min tidligere alsidige beskæftigelse med dette lovværk dels praktisk dels historisk i mine bøger om Krieger og Tre professorer gav mig mod til — skønt længe uden for aktiv tjeneste — at gå igang med dette ret møjsommelige arbejde med at give studiet et hjælpemiddel.

For 1962 er der at omtale — foruden nærværende oversigt over mit samlede forfatterskab — bogen Erkendelseslære på biologisk Grundlag, 68 sider, der udkom i februar. Jeg havde i 1960 i Nordisk Tidsskrift haft optaget en 4 sider stor opsats under titlen Naturvidenskab og filosofi, hvis formål var at fremholde den forskel mellem de to videnskaber, der ikke er udvisket ved atomfysiken. Bogen går videre ad denne linie og søger ved en biologisk betragtning at gøre emnet lettere tilgængeligt. Min personlige interesse for det kan jeg datere langt tilbage, og allerede i 1917 har jeg i en afhandling brugt betegnelsen vital helhedsanskuelse, som jeg modstiller materialismen.

Sammenfatning. Mindre arbejder var: Den holbergske muse og fru Justitia, Om læsning af Æneiden, Om det historiske tilbageblik og en afhandling om Chr. Colbjørnsen i 1804. I 1954 fremkom jeg med selvbiografien I Justitias Tjeneste og i de følgende år 1956—61 biograferede jeg A. F. Krieger, A. S. Ørsted, C. Goos, J. Nellemann, H. Matzen og A. Hojer. I 1960 udgav jeg Retsreformen 1849 til i dag og 1962 Erkendelseslære på biologisk Grundlag samt nærværende bog.

BØGER

Erstatning for Ejendomsafstaaelse (1905) 10
Vejledning for Nævninger (1923) 26
A. F. Krieger som Jurist (1923) 32
Anders Sandøe Ørsted som Dommer (1928) 44
Danmark-Norges Højesteret 1790—1814 (1930) 54
Anders Sandøe Ørsted, hans Liv og Arbejde (1933) 57
Bidrag til Højesterets Historie (1939) 64
Retsplejeudvalget gennem 25 Aar (1944) 89
18 Aar af Højesterets Historie (1947) 92
De Ørstedske Straffelove (1948) 97
Strejflys over Enevældens Retsliv (1949) 98
To Skæbner, E. Thune Jacobsen og P. Knutzen (1950) 99
Højesteret fra 1790 til Grundloven (1950) 99
Højesteret fra Grundloven til Retsreformen (1951) 100
I Justitias Tjeneste, Erindringer (1954) 104
Andreas Hojer, jurist og historiker (1961) 105
Andreas Frederik Krieger, Juristen, Politikeren, Borgeren (1956) 111
Anders Sandøe Ørsted, Juristen og Politikeren (1957) 110
Tre Professorer, Goos, Nellemann, Matzen (1958) 114
Retsreformen 1849 til i dag (1960) 119
Erkendelseslære på biologisk grundlag (1962) 119
Mit Forfatterskab, kommentar og supplement (1962).